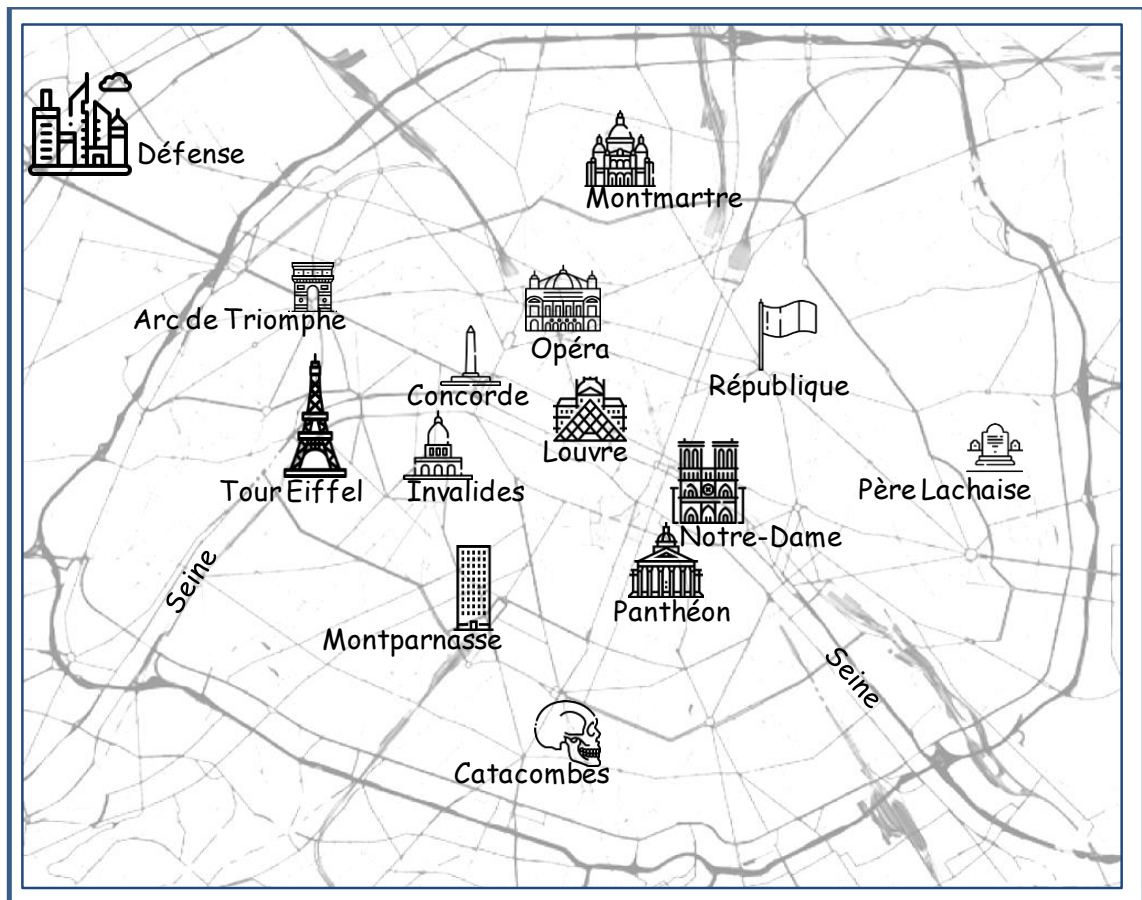

PARIS

Kullmann Tamás
kullmantamas.hu
2024.

ISBN: 978-615-02-2519-7

1. Térkép vázlat. Paris leglátogatottabb terei és műemlékei. A Szajna ívesen keletről nyugat felé folyik. A várost két részre osztja, a kisebb bal parti és a nagyobb jobb parti részre.

Egy fellobogzott kerületi városháza

Prologus

Kedves sétálni és meg-megállni vágyó olvasó! Parisba, Európa kulturális fővárosába hívom felfedező útra. A városba, ami az építőket a francia stílussal; a vizuális művészeket az impresszionista festészettel, a fotográfiával és a mozival; az éjszaka vándorait gázvilágítással és az utazókat hőlégballonnal ajándékozta meg. Ahol felröppentek a szocializmus és a kommunizmus eszméi; aminek a nagyra és kicsinyre egyformán érzékeny szeme meglátta a radioaktivitást és a mikrobákat; sőt a baktériumok és a vírusok ellen hatásos gyógymódot talált. Ifjúságom örömét szeretném megosztani.

A Parisról szóló könyveket a franciák általában a kerületek, a külföldiek a nevezetességek látogatottsága alapján szerkesztik. Ez a könyv három fejezetből áll. Az elsőben kiterítem a város szövetét, és szemügyre veszem mi maradt elődeink épületeiből és tereiből. A másodikban egykori nevezetes parisiakkal ismerkedem. A harmadikban a várost megjárt honfitársaink nyomába eredek. A fejezeteken belül figyelembe veszem a társadalmi szerepek rendjét és elsősorban a több generáció számára is meghatározó helyszínekre és történetekre figyelek.

Az események idejének jelölésére gyakran az uralkodócsaládok nevét használom. Ez a fajta időrend, bár az európai szemlélőnek szokatlan, a kínai történetírásban elfogadott gyakorlat. Évszámokat csak kevés helyen jelzek, illetve a mellékelt időrendi táblázatban teszek kereshetővé.

Szó lesz királyi palotákról és koldustanyákról, kolostorokról és kuplerájokról, templomokról és temetőkről, iskolákról, tornyokról, parkokról és vesztőhelyekről.

Első olvasóim javaslataiból néhányat jó szívvel megfogadtam. Térképvázlatokat készítettem a szóba hozott fontosabb épületekről, illetve a képek alatt jeleztem, hogy melyik metró megállótól lehet legegyszerűbben megközelíteni az adott helyeket. A *-gal jelölt idegen neveknek részletes értelmezést adtam a könyv végén található glossariumban. Viszont írásmódjukat nem magyarosítottam. Aki beszél valamilyen latin nyelvet, az talán jobban megért. Aki nem, az kérem, bocsássa meg nekem ezt a ragaszkodást! Számítok rá, hogy a tájékozódásban a világháló segítségét is igénybe veszik.

A könyvet a tűzvész által sújtott és helyreállított Notre-Dame* újrainításának ünnepén nyújtom át. Jó barangolást és felfedezéseket kívánok!

Litania Lutetiana

*Roma húga
London nővére
Mi asszonyunk
Az egyház legidősebb leánya*

*A francia király székhelye
Mesterek műhelye
Szellemi csatatér
Vesztőhely*

*Egyetemi város
Filozófiai katedra
A teológia summája
Eszmék szülője
Gondolkodó város
Gondos város
Gondtalan város
Bolond város*

*A művészetek fellegrára
A századforduló csillaga
Könyved város
Ínyenc város
A divat fővárosa
Bohémtanya
Képirók hazája
Kirákat
A fény városa
Árnyak városa
Üldözöttek menedéke
Átmeneti szállás
Turisták vágya
Szerelmesek álma
Romantikus folyópart
Sétálók városa
Biciklisták városa
Európa kulturális fővárosa*

A város szöve

Folyók, szigetek, dombok

Paris a Szajna partján fekszik, annak kanyargós középső szakaszán, ahol a nagy folyó a kis Bièvre patakkal találkozik. A Szajna Burgundiában ered és Normandiánál éri el a tengert. Az óceán közelsége miatt az egész évben gyakori esőzések egyenletes vízszintet biztosítanak, ami kedvez a folyami hajózásnak, és aránylag ritkán okoz veszedelmes áradást.

Az időjárás is mentes a szélsőségektől, a tél enyhe, a nyár nem túl meleg. Egyik napról a másikra a hőmérséklet nem változik hirtelen. Gyakran esik az eső, napjában akár többször is elered, de ritkán érkezik viharral. Nem minden évben hullik hó, és ha havazik is, nem marad meg sokáig. A pocsolyáknak sincs idejük befagyni. Enyhe szellő szinte mindig fúj, de fákat megrázó szél nem jár erre.

Parisnál két sziget van a Szajrán: Île de la Cité és Île Saint Louis. A Város szigete és Szent Lajos szigete. Korábban több apró sziget vette körül őket, amiket az idők során egymáshoz vagy a parthoz ragasztottak a város építői.

Paris környékét is szigetnek nevezik a franciák. Île de France, az Ország szigete. A területét eredetileg elfoglaló erdőket fokozatosan visszaszorították a szántók. A föld jó és bő termést adó. Elsősorban búzával vetik be. A környéken megterem mindenféle zöldség és gyümölcs, ami évszázadokon át el is látta a főváros piacát.

A folyópartot lankás dombok veszik körül. Az antik idők és Romát felidézők hetet kívánnak látni, de szemmértéktől függően könnyen kevesebbet vagy többet is számlálhatunk belőlük. A bal parton a Montagne Sainte-Geneviève, a Butte aux Cailles és a Montparnasse, a jobb parton Ménilmontant, Belleville, Montmartre és Chaillot dombjai jöhetnek például számításba. A hegynek nevezett dombok nem feltétlenül magasabbak egy-egy halomnál, de mindegyik fontos területet jelöl, és ezekért a magaslatokért versenyre keltek egymással az építkezők.

Alapítók és hódítók

Paris a kelták, a germánok és a latinok által benépesített területek szegletében helyezkedik el. A Szajna nagyjából a kelta-germán, a Saône és a Rhône felső folyása a germán-latin, a Loire a latin-kelta határvidékeket jelöli ki.

A gallok laza szövetségben álló, földművelésből és vadászatból élő kelta népcsoportok voltak. A római hódítás előtt a mai Franciaország szinte teljes területét benépesítették. A Szajna középső folyása mentén letelepedett törzset parisiinak hívták. Fából és földből épült központjukat Lucotetiának nevezték. A gallok azonban nem alkottak egységes országot, ezért Lucotetia sem számítható fővárosnak. A Julius Caesar beszámolóján alapuló korábbi feltételezéssel ellentétben az újabb régészeti feltárások szerint a gall oppidum* nem a mai főváros központjában, hanem a folyón két kanyarulattal lejjebb, Nanterre területén állhatott. Julius Caesar Krisztus születése előtt 53-ban a Mars mezőn legyőzte a parisiikat és a csata következtében Lucotetia megsemmisült. Az új város a csatától keletre épült fel, és a Lutetia nevet kapta. Háromszáz évvel később a város visszavette korábbi lakóinak a nevét, civitas Parisiorum lett. Érdekes módon a legyőzött nép neve túlélte a hódítókat.

Thermes de Cluny, egy római fürdő maradványai
(M° Cluny - La Sorbonne)

Gallia a római birodalom időben, gazdagságban és stratégiai fontosságban is egyik első provinciája lett. A provincia fővárosa nem Lutetia volt, hanem Lugdonum, a mai Lyon előde. Lutetia központja a Szajna bal partján, a Montagne Sainte-Geneviève északi oldalán volt. A fórum a place de la Sorbonne helyén állhatott. A római időkből megmaradtak egy fürdő és egy színház romjai (Thermes de Cluny és Arène de Lutèce).

Császárrá választása előtt helytartóként Lutetiában töltött pár évet Julianus, filozófus, hadvezér. A Cité* nyugati csúcsán palotát építtetett magának. A hadjáratok szünetében, télen szeretett az otthonában megpihenni, élvezte a Szajna tiszta, iható vizét. A görög szerzőket kedvelte, és az egymással torzszalkodó keresztény felekezeteket megregulázta. A birodalom érdekei Perzsiába szolgáltatták. Hadjárata során életét vesztette, kedvelt városába nem térhetett vissza. Palotája elpusztult, mégis előre kijelölte a Capeting királyi palota helyét.

A száli frankok jól szervezett, katonáskodó germán népek voltak. Ősi tartózkodási helyük a Meuse és a Moselle folyók vízgyűjtő területe volt. A romai birodalmat megrengető népvándorlás időszakában hol szövetséges határvédő, hol ellenséges támadó szerepet töltöttek be. A romai birodalom bukásának tekintett esemény - Odoaker, germán vezér által a nyugati császári jelvényeknek a keleti császár számára Bizáncba történt elküldése - után Galliának a Loire folyó által kettéosztott északi, illetve déli része önálló közigazgatási egységgé vált. Krisztus születése után 486-ban, Soissons mellett Clovis, frank vezér legyőzte az északi területet irányító Syagrius gallo-romai hadvezért, és székhelyét Parisba helyezte. Az első frank dinasztia Clovis király egy legendás őseről, Mérovée-ről a Meroving nevet kapta.

A Meroving dinasztia idején a várost először a kelet-európai síkság felől támadó hunok, később az Ibériai-félszigeten át Észak-Afrikából támadó mórok fenyegették.

A hunok Orléans-nál meghátráltak a frankokkal szövetséges gót vezér, Aetius egyesített seregei elől. Az arab előrenyomulást Charles Martel hadserege Paristól távolabb, Poitiers mellett állította meg. A második frank dinasztia a győztes hadvezérről a Karoling nevet kapta.

A Karoling dinasztia idején az ország atlanti-óceáni partjain, illetve a folyóparti városaiban viking hódítók portyáztak. Kis, 8-20 személyes evezős és vitorlás hajóikkal a tengeren és a folyókon felfelé egyformán gyorsan tudtak mozogni. Parist száz éven át többször megostromolták, kirabolták, szüntelen rettegésben tartották. A Szajna torkolatánál letelepedett és a francia kultúrát elsajátító hódítókról a vidéket Normandiának nevezték el.

A normann hódítást Hugues Capet idején sikerült megfékezni. Róla nevezik az első francia királyi családot Capetingnek. A Capeting dinasztia idején sem Parist, sem Franciaországot nem érte jelentős külső veszély. A hadviselés messze a határokon kívülre tolódott, a keresztes háborúk néven ismert szentföldi hadszíntérre. A Capeting dinasztia uralma nem külső ellenség vagy belső rivalizálás, hanem természetes kihalás révén szűnt meg.

A második francia királyi család a Capeting rokonságnak számító Valois-ház volt. A Valois dinasztia idején az egész ország területét folyamatosan háborúk sújtották. Először a százévesnek nevezett angol háború, utána a spanyol szövetségesekkel terhelt vallásháború. Paris többször gazdát cserélt. A királyi hatalom meggyengülése idején kirobbant polgárháborúban a vezető urakról elnevezett pártok, Armagnacok és Burgundiak egymás kezéből vették ki a város feletti irányítást. Néhány évig egy maroknyi angol csapat is megszállta. A Valois dinasztia szintén kihalás révén szűnt meg. Az új dinasztia a vallásháborúkat lezárta, a katolikus vallást kötelezővé tette.

A harmadik francia királyi család a Valois rokonságnak számító Bourbon-ház lett. A Bourbon dinasztia idején a háborúk az országhatárok mentén zajlottak, amelyeket sok küzdelemmel egyre jobban kiterjesztettek, amíg el nem érték a természet adta határokat: északnyugaton és nyugaton az Atlanti-óceánt, délnyugaton a Pireneusokat, délkeleten a Mediterrán-tengert, keleten az Alpokat és a Rajnát. A Bourbon dinasztia erőszakos véget ért.

Az öt királyi dinasztia ezerháromszáz évet ölel fel Paris történetében. Mindegyik dinasztia legalább kétszáz évig fennállt, a leghosszabb ideig a Capetingek uralkodtak, több mint háromszázötven éven át. A dinasztikus királyság megszűnése óta eltelt alig több mint kétszáz év alatt öt köztársaság, két császárság és két alkotmányos királyság követte egymást. A legtartósabb berendezkedésnek a szűk hetven évet megérő harmadik köztársaság bizonyult. Ha a de Gaulle tábornok személye által összekötött negyedik és ötödik köztársaságot együtt számítjuk, akkor a jelenlegi államalakulat is eléri ezt a három generációt átfogó kort.

A hódítások és uralkodások történetéből kitűnik, hogy Paris lakossága a kezdetek óta keverék nép. A harmadik köztársaság idején a távolabbi francia vidékekről (Bretagne, Auvergne), illetve politikai konfliktusokkal küzdő európai országokból, az ötödik köztársaság idején pedig a korábbi gyarmatokról jelentős bevándorlás érte Parist. A vándorlás hatására ma is kevesebben születnek és halnak meg a városban, mint ahány lakosa van.

Hidak, utak, falak

A folyóparti városok az átkelőhelyeknek köszönhetik gyarapodásukat. A romaiak a Cité szigeten át hidakat építettek a Szajrán. A hidak az észak-déli főútvonal, a *cardo maximus** folytonosságát biztosították. A folyótól északra, vele párhuzamosan haladt a kelet-nyugati tengely, a *decumanus**. A romai *cardo* nyomát a rue Saint-Jacques és a rue Saint-Martin, a *decumanus* helyét a rue Saint-Antoine és a rue Saint-Honoré kétezer év múltán a mai napig őrzi. Aki Lutetiából Romába indult, az a rue Mouffetard, az avenue des Gobelins és az avenue d'Italie helyén futó kövezett úton, a *via Romanán* haladt.

A Capeting és a Valois dinasztiák idején a Citén át két-két híd kötötte össze a Szajna partjait. A Szajna nagyobbik ágán ívelt át a nagy híd, a Grand Pont, a kisebbik ágán a kis híd, a Petit Pont. A hidak szélén mindkét oldalon házak álltak. Törékeny építmények voltak, árvizeknek, tüzeknek, harcoknak gyakran áldozatul estek, de mindig újra felépítették őket. IV. Henrik király a Cité nyugati csúcsán új hidat építtetett. A Pont Neuf a ma álló legrégebbi híd. Újdonsága, hogy a szélén nem voltak házak, így a rajta átsétálók letekinthettek a folyóra. A király fia, XIII. Lajos

idején a Pont Marie a Szent Lajos szigetet kötötte össze a folyó jobb partján álló Marais* negyeddel. Később a többi Bourbon uralkodó, a Bonaparte* császárok és a republikánusok* is, a város növekedésével lépést tartva, megajándékozták a lakosságot egy-egy híddal.

Hidak a Szajrán
(M° Sully-Morland)

Egy virágzó város irigységet kelt. A felduzzadó irigység támadóvá válik. A támadás kivédésének egyik lehetősége a városba jutás falakkal és kapukkal történő ellenőrzése. Ám a falak ritkán nyújtanak biztos menedéket, és a város növekedésének is határt szabhatnak.

A gallo-romaiak a Cité partjain körbefutó sáncokkal védték a szigetet. A frankok szemközt, a folyó jobb partján őrtornyot építettek. Childeric, majd a fia, Clovis király a Loewerből irányította az éveken át tartó ostromot, amely Paris frank kézre kerülésével végződött.

A Karoling dinasztia a sáncokat kiterjesztette a Szajna jobb partjára. Azonban a frankokat a normannok a leggyengébb ponton, a folyón alulról felhajózva támadták. Hiába feszítettek a védők a Grand és a Petit Châtelet* bástyáktól a hajózást akadályozandó vasláncokat a vízre, Paris száz éven át ki volt szolgáltatva a fosztogatásoknak. Csak a Capeting dinasztia uralomra jutásával erősödött meg úgy a város, hogy a normannoknak elment a kedve a támadásoktól.

Philippe Auguste, mielőtt keresztres hadjáratra indult volna, kőfallal vette körül Parist, nehogy a távollétében az angoloknak kedve támadjon elfoglalni. Jelentős támadás nem is érte a várost, ám kétszáz év alatt kinőtte a falakkal határolt területet.

V. Károly a folyó jobb partján új falat építtetett. Miután elkészült, a régi fal köveit maguk a parisiak hordták szét az építkezéseikhez. Az új fal azonban sem az

angolokat, sem a polgárháborút vívó francia feleket nem akadályozta meg a város elfoglalásában. Még magának a királynak is meg kellett küzdenie, hogy a saját városába bejusson. Bölcsen, harc nélkül tette, türelmesen kivárva, amíg az ellenséges szövetség összeomlik.

XIV. Lajos ismét szűknek találta a várost, ezért leromboltatta a falat. A helyén fasorokkal szegélyezett széles sétányokat hozott létre, és így lehetőséget teremtett sok parisi kedvenc időtöltésére, a sétálásra. A Bourbon dinasztia védőgyűrűje XV. Lajos idején kezdett kiépülni. Az építkezés vezetőiről és a kapuk őrzőiről az adószedők falának nevezték, hiszen elsősorban nem védelmi célokat szolgált, hanem a vámszedést biztosította.

Az alkotmányos királyság idején lerombolták ezeket a falakat is, és nagyobb sugarú körben újabbakat építettek helyettük. Az építkezéseket Adolphe Thiers miniszterelnök nevéhez kötik. A Paris körüli védőgyűrűhöz számos kisebb különálló erődítmény is tartozott. Harminc évvel az építkezés után, a kommün ellenében Thiers a saját maga által tervezett erődöt ostromolta. A véres hét lett az egyik legértelmetlenebb áldozat a város történelmében.

A Parist az idők során egyre szélesebb körben körülvéő falakból kevés maradt meg. A nyomvonaluk azonban ma is jól követhető, és egy-egy fontos bástya még mélyebb nyomot hagyott az emlékezetben, mint a térképen. A Capeting városfalból a legszebb rész a rue des Jardins-Saint-Paul-on található. Jean sans Peur burgundiai gróf palotájának a tornya szintén a városfalra támaszkodott. A Valois városfal helyén futnak a nagy körutak, a Bourbon-falak helyén a 2-es és a 6-os metró, Thiers falával párhuzamosan pedig az autópálya körgyűrű, a boulevard périphérique*. Az adószedők falának kapuinál állt egykori vámházak közül megmaradtak a Parc Monceau bejáratánál, a Stalingrad, a Nation és a Denfert-Rochereau tereken álló épület párok. A Louvre*, a Grand és a Petit Châtelet* és a Bastille* eredetileg a város védelmi rendszerének megerősített bástyái voltak.

A falak, a fák évgyűrűihez hasonlóan, egyre nagyobb sugarú köröket képezve az idő múlását is jelzik. Minden dinasztia létrehozta a maga gyűrűjét, ám éppen a dinasztiák legerősebb királyai, Szent Lajos, I. Ferenc és XIV. Lajos nem épített falakat, nélkülük is biztonságban tudták a várost.

A régi Paris vidékies környékének emlékét máig őrzik a negyedek elnevezései. A Valois- és a Bourbon-fal közötti területek a korábbi elővárosoknak (faubourgs*), a Bourbon- és a Thiers-fal közötti területek a valamikori falvaknak (villages*) felelnek meg. Parisban általában a központ felé vagy a központtól távolodva közlekednek az emberek, ezáltal néhány perc alatt évszázadokat szelhetnek át, az időben hol vissza, hol ismét előre haladva. Aki kivételesen a külsőbb

városrészekben egy kör kerülete mentén halad, az a közel egy időszakban épült városrészeket szemlélve, megállhat az időben.

Paris kis testvérei

Paris az elmúlt kétezer év alatt mindig a világ legnagyobb városai közé tartozott. Az utolsó százötven év azonban nemcsak nagyszabású építkezéseket hozott, hanem a korábbi századok viharait és harcait együttvéve is, azokat felülmúló pusztítást okozott. Aki a korai királyság városának képét szeretné felidézni, jól teszi, ha Paris valamelyik kistestvéréhez látogat el.

A frank berendezkedés idején, amikor az erdőségeken át még nem vezettek utak, a közlekedés könnyebb volt a nyugodt folyókon. Az urak erődökben laktak, a köznép kis falvakban. Az első városok a folyók átkelőinél épültek. A Meroving és a Karoling kor idején két közösségi együttélési forma terjedt el: a városok és a kolostorok. A városi vezetők sok helyen egyben egyházi tisztviselők, püspökök is voltak. A települések hálás emlékezetükben szentként tisztelték őket. Tours Mártont, Auxerre Györgyöt, Metz Arnulfot, Noyon Medárdot és Éloit. Paris védőszentje egy asszony, Sainte Geneviève.

Az európai városok mintája Nagy Károly fővárosa, Aix-la-Chapelle*. A neve magyarul Kápolnaskútnak mondható. Ez a város a keresztény építészet lényegét fejezi ki. A földrészen a települések évszázadokon át az egymás mellett elhelyezkedő szentély és kút köré szerveződtek. Károlyt Noyon-ban koronázták királlyá. Ebben a kisvárosban vagy akár a szomszédos Soissonsban, Laonban vagy Orléansban jobban elképzelhető az ezer évvel ezelőtti Paris.

Mi a titka annak, hogy Paris kiemelkedett a többi város közül? Fontosabb volt az átkelő a Szajnán, mint a Loire-on, az Oise-on, az Aisne-en és a Meuse-ön? Vagy Clovis választásának köszönhető, aki a környék három egyházi központjától, a roueni, a reimsi és a sensi érsekségtől egyformán távol kívánta tartani civil központját? Esetleg Sainte Geneviève, a városvédő nő jobban gondoskodott az övéiről, mint más városok püspökei?

Királyi paloták

Paris a francia király székhelye. Az első királyi palotát a Capetingek építették a Cité nyugati csúcsán, pontosan ott, ahol korábban Julianus római helytartó rezidenciája állt. Az eredeti palotából ma is látható az egykori fogadóterem alatt elhelyezkedő lovagterem, a kétszintes királyi kápolna, a Sainte-Chapelle, illetve a

1. Látványrajz. Lutetia Julianus helytartó idejében.

A képen átlósan futó észak-déli főút a cardo maximus.

Rá merőleges a Szajnától északra haladó decumanus.

A központból délkelet felé indul a via Romana.

A központi épületegyüttes a forum.

A forumtól északra egy épületcsoport a fürdő (thermes de Cluny).

A város szélén a Bièvre kanyarulatában áll a színház (arène de Lutèce).

A sziget nyugati csúcsán volt Julianus palotája.

2. Látványrajz. Paris V. Károly idejében.

A képen átlósan futó főút a rue Saint-Jacques és a rue Saint-Martin.

Rá merőleges a rue Saint-Antoine és a rue Saint-Honoré.

A belső városfalat Philippe Auguste, a külső falat V. Károly építtette.

A sziget keleti csúcsát a Notre-Dame székesegyház uralja.

A jobb part két megerősített bástyája a Louvre és a Bastille.

A két falakon kívüli kolostor a Saint-Germain-des-Prés és a Saint-Victor.

A sziget nyugati csúcsán áll a Capeting királyi palota.

Szajna nagyobbik ága felől négy védőbástya, az elsőt Paris legrégebbi köztéri órájával, amit Bölcs Károly ajándékozott a városnak 1370-ben.

V. Károly fiatal herceggént tanúja volt, amint apja angol fogságának idején a kereskedők elöljárója egy csapattal berontott a díszterembe, és hirtelen felindulásból kivégeztette két magas rangú tanácsadóját, amikor azok nem tudtak elfogadható magyarázatot adni a behajtott adók felhasználásáról. Emiatt trónra lépése után Károly az utca népétől jobban védhető palotákat építtetett, és ebben Szent Lajos és Philippe Auguste alapításaira támaszkodott. Megerősítette és lakhatóvá tette az északi városfal nyugati bástyáját, a Louvre*-ot. Több részletben megvásárolta a Saint-Pol birtokot, ami a régi és az új városfal, illetve a Szajna és a rue Saint-Antoine között helyezkedett el. A Vincenne-i erdőben pedig egy vadászház mellé építtetett várat.

Az angol megszállás alatt VII. Károly a székhelyét kénytelen volt a Loire-től délre helyezni, a választása Bourges-ra esett. A főváros visszafoglalása után sem kívánt véglegesen oda költözni. Parisi tartózkodásai alatt a Tournelles palotában lakott, ami részenként, öröklés és cserék által jutott a tulajdonába, és a rue Saint-Antoine másik oldalán, a Saint-Pol birtokkal szemben állt. Utódai is csak átmeneti és rövid időket töltöttek a Tournelles palotában. Jobban szerették a Loire menti kastélyokat, az enyhébb klímát, a társasági életre lehetőséget nyújtó vadászatokat.

XI. Lajos volt az első király, aki korábbi palotákat, többek között a Vincenne-i erődöt, illetve a Bastille-t börtönként kezdte használni. Ellenségeit vendégségbe invitálta, de soha többé nem engedte haza. Cselszövéséért a pók jelzót kapta az utókortól. Börtönkastélyokból szőtt hálóját Plessis-lès-Tours-ból tartotta szemmel. Uralkodása idején a francia koronának visszaszerezte az angolok kezén maradt, illetve hűbérbe ajándékozott területeket. Utódai a királyság általa helyreállított egységére alapozva már külföldi hódításokra is gondolhattak.

VIII. Károly alig tartózkodott otthon, folyton úton volt valamilyen háborúban. (Nápolyból az ő seregei hozták haza és terjesztették el az amerikai indiánoktól a felfedezők által Európába hurcolt szifilisz. Nekik köszönhető, hogy francia kór lett a betegség egyik neve.) Az életét mégis a kedvenc kastélyában, Amboise-ban fejezte be. Meglátván egy teremben szíve választottját, bizonyítani kívánta a lovagiasságát, de nyeregben elé ugratva nem számolt az alacsony szemöldökfával, és halálos koponyasérülést szenvedett.

I. Ferenc fiatal királyként elődei nyomdokán járva a milánói grófság megszerzésére vágyott, de a páviai csatában V. Károly spanyol király és német-romai császár fogságába esett. Zálogként a saját fiait küldte rabságba önmaga helyett. (A fiúk csak évekkel később, a kor legdrágább váltságdíja és súlyos alkuk árán, megtörtén szabadultak Madridból.) I. Ferenc a kalandok után az olasz reneszánsz művészettől

lenyűgözve és Európa legerősebb uralkodója ellen érzett daccal tért haza. Köszönetképpen azért, hogy a város jelentősen hozzájárult az Itáliában vívott háború és a spanyol fogságból történő kiváltás költségeihez, a királyi székhelyet visszahelyezte Parisba. A Saint-Pol birtokot, a Valois-k távolléte miatt addigra minden bizonnyal romossá vált rezidenciát lebonttatta. Saját maga számára megkezdte az erőd jellegű Louvre reneszánsz palotává alakítását.

II. Henrik parisi székhelye a Tournelles palota volt. Az épület előtt, a rue Saint-Antoine kiszélesedő részén került sor arra a lovagi tornára, amin a király egy skót gárdistától halálos sebesülést szenvedett. A gyászoló királyné, Medici Katalin bánatában leromboltatta a palotát. Helyette a város másik oldalán, a Louvre-tól nyugatra, a városfalon túl egy új palota, a Tuileries* építését kezdte el. Azonban megjósolták neki, hogy Szent György mellett fog meghalni, s mivel a Louvre temploma a Saint-Germain nevet viseli, a babonás Katalin egy harmadik palota építtetésébe fogott a Saint-Eustache templom közelében. A jóslat mégis teljesült, mert a királynő halálos ágyánál egy Julien de Saint-Germain nevű pap teljesített szolgálatot.

Az utolsó Valois és az első Bourbon királyok a Louvre-ban laktak. IV. Henriknek köszönhető a Louvre Szajna parti szárnya, XIII. és XIV. Lajosnak a négyszögletes udvar lezárása. XIV. Lajos azonban fiatal korában elhagyta a Louvre-ot, és új kastélyt építtetett magának Versailles-ban. A dédunokája, XV. Lajos lett az utóda, aki egész uralkodása idején Versailles-ban élt.

XVI. Lajost a forradalom visszakényszerítette a Tuileries palotába. Amikor a közhangulat ellene fordult, külföldre próbált szökni, de felismerték, elfogták, és az elítéléséig a Temple*-ban tartották fogva. Felesége, Habsburg Marie-Antoinette osztozott a sorsában. Férje kivégzését követően a korábbi Capeting palota Conciergerie* részéből kialakított börtönben raboskodott, amíg őt is ki nem végezték. A dinasztikus királyság története abban az épületben fejeződött be, ahol valamikor a legdicsőségesebb idejét élte.

Palais de la Cité
(M° Cité)

A francia uralkodók sora

Caroling dinasztia	
Charles Martel	†741
Kis Pipin	754-768
Nagy Károly	768-814
II. (Jámbor) Lajos	814-840
II. (Kopasz) Károly	840-877
III. (Dadogó) Lajos	877-882
III. (Egyszerű) Károly	882-929
IV. Lajos	936-954
IV. Lothar	954-986
V. Lajos	986-987

Capeting dinasztia	
Capet Hugo	987-996
II. (Jámbor) Róbert	996-1031
I. Henrik	1031-1060
I. Fülöp	1060-1108
VI. (Kövér) Lajos	1108-1137
VII. (Fiatal) Lajos	1137-1180
II. Fülöp	1180-1223
VIII. (Oroszlán) Lajos	1223-1226
IX. Szent Lajos	1226-1270
III. (Bátor) Fülöp	1270-1285
IV. (Szép) Fülöp	1285-1314
X. Lajos	1314-1316
I. János	1316-1316
V. (Hosszú) Fülöp	1316-1322
IV. (Szép) Károly	1322-1328

Valois dinasztia	
VI. Valois Fülöp	1328-1350
II. (Jó) János	1350-1364
V. (Bölcs) Károly	1364-1380
VI. (Szeretett) Károly	1380-1422
VII. (Győztes) Károly	1422-1461
XI. Lajos	1461-1483
VIII. Károly	1483-1498
XII. Lajos	1498-1515
I. Ferenc	1515-1547
II. Henrik	1547-1559
II. Ferenc	1559-1560
IX. Károly	1560-1574
III. Henrik	1574-1589

Bourbon dinasztia	
IV. (Jó) Henrik	1589-1610
XIII. (Igaz) Lajos	1610-1643
XIV. (Nagy) Lajos	1643-1715
XV. (Szeretett) Lajos	1715-1774
XVI. Lajos	1774-1793

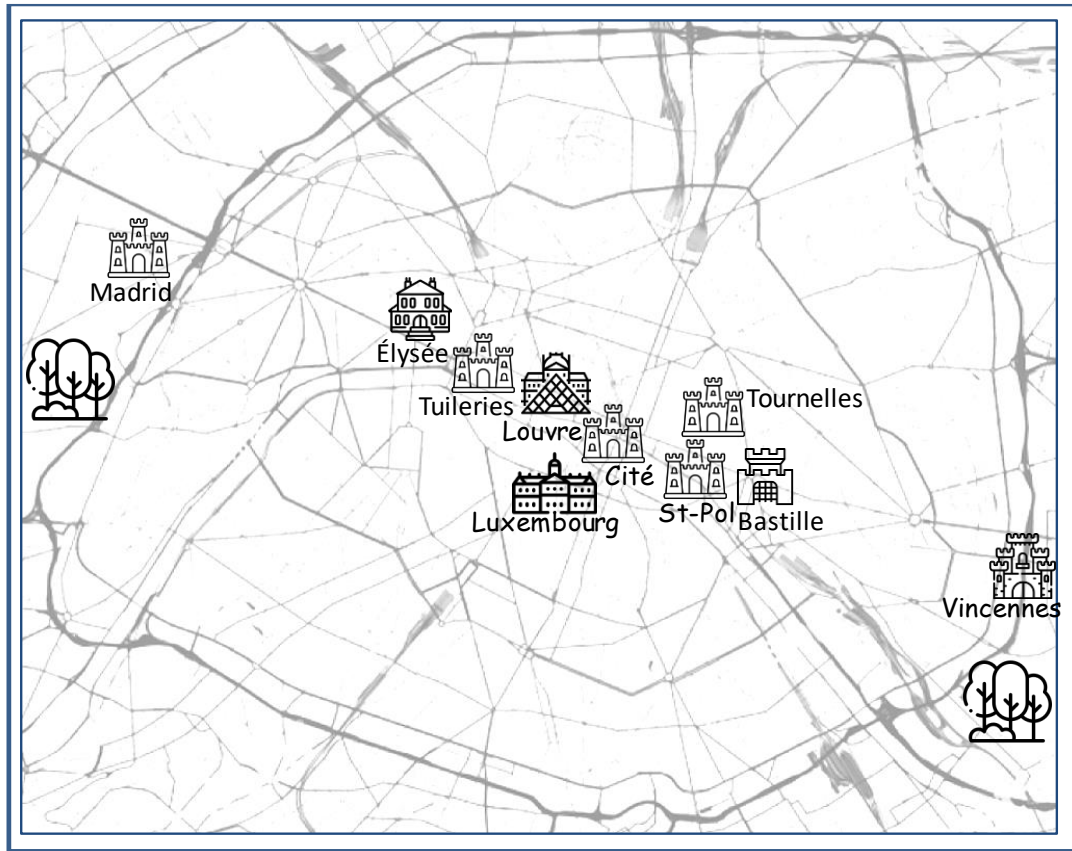
Köztársaságok kora	
I. Köztársaság	1792-1804
Terror	1793-1794
Directorium	1795-1799
I. Napoléon	1799-1814
Bourbon restauráció	1814-1830
XVIII. Lajos	1814-1824
X. Károly	1824-1830
Lajos Fülöp	1830-1848
II. Köztársaság	1848-1852
III. Napoléon	1848-1870
III. Köztársaság	1870-1940
Német megszállás	1940-1944
IV. Köztársaság	1946-1958
V. Köztársaság	1958-

A francia dinasztiák kihívásai, szövetségesei és építkezései

Dinasztia	Időszak	Fegyveres harcok	Kulturális kihívások
Meroving	486-754	hun és mór hódítások	letelepedés
Caroling	754-987	vikings betörések	városépítés
Capeting	987-1328	keresztes háborúk	Isten városának építése
Valois	1328-1589	százéves háború	éhínség, pestis
		vallásháborúk	reformáció
Bourbon	1589-1792	európai hegemonia	nagy felfedezések
Köztársaságok	1792-	gyarmatosítás	javak igazságos elosztása
		hetvenöt éves háború	globális felelősség

Dinasztia	Időszak	Belső szövetségesek	Viszonyulás a pápához
Meroving	486-754	püspökök	kölcsönös segítségnyújtás
Caroling	754-987	káptalanok	személyes találkozások
Capeting	987-1328	szereztesrendek	természetes szövetség
Valois	1328-1589	pártütések	Avignon-i fogság
		grófok	kölcsönös gyanakvás
Bourbon	1589-1792	kinevezett miniszterek	kényszeres szövetség
Köztársaságok	1792-	választott miniszterek	korlátozó szerződés

Dinasztia	Időszak	Építkezések	Főváros
Meroving	486-754	városok hálózata	Paris
Caroling	754-987	városok szerkezete	Aix-la-Chapelle
Capeting	987-1328	gótikus katedrálisok	Paris
Valois	1328-1589	kastélyok	Paris, Loire vidék
Bourbon	1589-1792	hidak, közintézmények	Paris, Versailles
Köztársaságok	1792-	vasút, iskolák, kórházak	Paris

2. Térkép vázlat. Uralkodói rezidenciák Parisban.

(, : megsemmisült épületek)

Château de Vincennes
(M° Château de Vincennes)

Robespierre, a forradalmi terror vezetője a testvéreivel együtt egy asztalosnál lakott albérletben a rue Saint-Honorén.

A forradalmat követően a restaurált Bourbon királyok a Tuileries palotában laktak. A palota a kommün ostroma alatt leégett. A Bonaparte császárok többször váltottak rezidenciát, és sokat tartózkodtak Paristól távol, de mindketten jelentősen hozzájárultak a Louvre mai formájának a kialakításához. I. Napoléon kezdeményezte az első sugárút, a rue de Rivoli kialakítását, III. Napoléon építtette a palota északi szárnyát. A XIV. Lajos idejében elképzelt hosszú tengelyt a Louvre négyszögletes udvara után megjelölték a Carrousel* és az Arc de Triomphe* diadalívvel, amiket később a luxori obeliszk és a Grande Arche elhelyezése követett. A Louvre tengelyében, a Concorde és az Étoile tér között fut a Champs-Élysées*, amit manapság a franciák nemes egyszerűséggel a világ legszebb sugárútjának neveznek. A köztársasági elnökök rezidenciája a második köztársaságtól kezdve a rue du Faubourg Saint-Honoré és a Champs-Élysées között álló Élysée palota.

Château de Fontainebleau, a galéria

A francia királyoknak Paris környékén is voltak kastélyaik. A Vincenne-i erdőben Szent Lajos építtetett egy vadászházat. A százéves háború idején V. Károly a birtokon erődöt alakított ki, és a vár kedvenc tartózkodási helye lett. Könyvtárat rendezett be benne, és innen irányította a százéves háború idején az angolok elleni küzdelmet.

A Fontainebleau-i erdőbe szintén a Capeting dinasztia óta jártak vadászni a királyok. IV. Fülöp a kastélyban született, és ott is halt meg tisztázatlan körülmények között, alig egy hónappal a templomos nagymester átka után... I. Ferenc, az olaszországi élményei hatására, reneszánsz stílusban építtette újjá a kastélyt. Az emeleti díszterem a Louvre, a Versailles-i palota, sőt az Opera és polgári lakások dísztermeinek a mintaképévé vált. Itt szándékozott elkápráztatni a

Spanyolországból németalföldi birtokaira Franciaországon átutazó V. Károly német-romai császárt. A pompás fogadást a pavai csatavesztéssel és a madridi fogságával szembeni egyfajta revansként képzelte el, és diplomáciai előnyöket várt tőle. Ám a visszafogottabb udvari élethez szokott császárt inkább megbántotta, mint ámulatba ejtette az extravagáns ünnepség, és semmilyen kedvező megállapodás elérését nem segítette elő... IV. Henrik a kastélyban vette hírét kedvese, Gabrielle d'Estrée halálának... XV. Lajos a kápolnában kötött házasságot Marie Leszczyńska lengyel hercegnővel. Az esküvő idején a király tizenöt éves volt. A felesége tizedik gyermekük születése után arra kérte a királyt, hogy többé ne osszák meg az ágyukat. XV. Lajos azonban még fiatal volt és vágyakozó, ám befolyásolható és óvatlan is. Fontainebleau-ban legambiciózusabb szeretője, Mme de Pompadour biztosította pozícióját egy ellenséges udvari szervezkedés jelöltjével szemben... I. Napoléon saját trónra ült, de XVI. Lajos ágyába feküdt. A császár az egyik emeleti teremben írta meg lemondó levelét, és a patkólépcső alatt az udvarban búcsúzott el leghűségesebb katonáitól, mielőtt száműzetésbe vonult...

Saint-Germain-en-Laye is Szent Lajostól kezdve őrzi több király emlékét. A kápolna boltozati zárókövein mintázták meg először élő emberek arcképeit, Szent Lajos királyt és hűséges feleségét, Provence-i Margit királynét... IV. Henrik a palotában szállásolta el a különböző szeretőitől született népes gyerekseregét, akikkel vígan játszott és ünnepelt... XIV. Lajos kertésze, Le Nôtre egy Szajnával párhuzamos teraszon hosszú hársfasort ültetett. A terebélyes fák később egy vihar áldozatául estek, de a helyükön növekvő új fasor ma is különlegesen elegáns sétahelyszín.

Versailles XIV. Lajos kívánságából épült, ugyanis a főintendánsa, Fouquet Vaux-le-Vicomte-i kastélyának láttán irigységre gerjedt, és elhatározta, hogy megépítteti a kor legnagyobb és legimpozánsabb királyi kastélyát. A kastély elkészülése után néhány évvel azonban belefáradt az udvari élet pompájába és a szüntelen nyilvánosságba, és a park egy félreeső területén megépíttette a nagy Trianon* palotát. XV. Lajos pedig még jobban vissza kívánt vonulni a bizalmasával, Mme de Pompadourral, ezért létrehozta a kis Trianon* palotát. A nagy Trianon palotában I. Napoléon, Lajos Fülöp és III. Napoléon is szívesen időzött. A kis Trianon palota és annak kertje Marie Antoinette kedvenc tartózkodási helye lett.

A Malmaison* kastély Napoléon és Joséphine székhelye volt a császárrá koronázás előtt. A ház úrnője a parkba egzotikus növényeket telepített, és állatokat tartott. A directorium alatti felszabadult hangulatot jellemzi, hogy számtalan miniszteri találkozásra a kastélypark gypén került sor. Többek között olyan meghatározó döntések születtek itt, mint Louisiana gyarmat eladása az Egyesült Államoknak. Napoléon, miután terméketlensége miatt magára hagyta Joséphine-t, odaajándékozta neki a birtokot, és később többször látogatást tett nála. Sőt, rövid visszatérése idején, amikor Joséphine már nem élt, mert a férje száműzetése alatt

betegségben hamar elhunyt, a dicsőséges hadvezér az üres kastélyba is ellátogatott, merengeni.

A Paris körüli paloták közül Fontainebleau idézi fel legjobban a francia uralkodók generációinak egymásba fonódását, és hordozza sorsuk titkait. Vincennes az országépítési tervekről tanúskodik. Versailles, amint egykor az udvaroncoknak, ma a turistáknak ugyanúgy kirakat.

Château de Fontainebleau egy tányérfestményen

Parisban nemcsak királyi, hanem főúri paloták is vannak. A Capeting-időben a legjelentősebb urak egyházi vezetők voltak. A tehetősebb vidéki püspököknek és apátoknak mind volt parisi rezidenciája. Ezek közül ma is látható a Cluny-i bencés apátok és a sensi érsekek palotája. A Valois-időben megerősödött az udvari nemesség. A királyi tisztviselők egymáshoz közel épült palotái külön negyedet alkottak a Marais*-ban.

IV. Henrik felesége, Medici* Mária a király halálát követően olasz stílusú kastélyt és kertet építtetett magának az egyetemi negyed szélén, a luxemburgi gróftól vásárolt birtokon. A Palais du Luxembourg ma a francia parlament felsőházának, a szenátusnak a székhelye.

XIII. Lajos első minisztere, Richelieu bíboros a Louvre közvetlen közelében építtetett palotát magának. Amikor megvádolták, hogy az építkezés költségeit eltulajdonított közpénzekből fedezte, a királynak ígérte a palotát a halála után, így a büntetést elkerülte. A Palais Royal-ban nőtt fel XIV. Lajos. A birtok később Philippe d'Orléans*-nak a tulajdonába került, aki butikokból, kávézókból, színházakból és kertekből álló vigalmi központot alakított ki benne. A város első számú találkozóhelye a forradalom kovászává vált. A kommün idején elpusztult, és

a később újjáépült palota ma az Alkotmánybíróságnak, a Kulturális Minisztériumnak és a Nemzeti Színháznak ad helyet.

A Bourbon palotát Louise-Françoise de Bourbon, XIV. Lajos és Mme de Montespan törvényesített lánya építtette a Szajna bal partján, az akkori városon kívül, amolyan vidéki kúriának. Az épületet és a hozzá tartozó nagy kertet a kor legszebbjei között tartották számon. A forradalom idején a birtokot államosították, a területét felparcellázták, és a directorium idejétől kezdve az átalakított épületben kapott helyet az akkor Ötszázak Tanácsának nevezett parlamenti alsóház, ami kisebb megszakításokkal a mai napig itt működik. A Szajna felőli oldal antikizáló oszlopsorát Napoléonnak köszönheti, aki a Madelaine templommal harmonizálva kívánta emelni a Concorde tér szimmetriáját.

Más paloták nem az építetőjükről, hanem egy-egy illusztris lakójukról váltak nevezetessé. A Faubourg Saint-Honoré negyedben található Palais de l'Élysée-t kevéssel az építése után Mme de Pompadour kapta ajándékba XV. Lajostól parisi rezidenciának. Napoléon és az utolsó Bourbon trónörökös, X. Károly fia is lakott benne. A II. Köztársaság óta köztársasági elnöki palota. A Palais de Matignon-t Talleyrand külügyminiszter kapta Napoléontól, gasztronómiai diplomáciájához méltó helyszínnek – a szakításukig. Később miniszterelnöki rezidenciává vált.

A legtágasabb főúri paloták mind a mai napig történő reprezentatív célú igénybevétele azt sugallja, hogy az új rend nem is igazán eltörölni kívánta a régit, hanem a kedvezményezett helyzetbe kerülés játékszabályait változtatta meg.

Hôtel de Sully
(M° Saint-Paul)

Kolostorok

Parisban a királyi paloták után a legjelentősebb birtokok a szerzetes kolostorok voltak. A város évszázadokon át Román is túltevő nagylelkűséggel fogadta be és kiváltságokkal halmozta el a szerzetesrendeket, azonban a nagy forradalom idején elűzte és kisémmizte őket.

A szerzetesrendek a római katolikus egyház sajátos szervezetei. A történelem során sokféle arculatú rend alakult ki, amelyek lelkeségi mozgalmakat indítottak el, társadalmi szerepeket töltöttek be, olykor meghatározó gazdasági és politikai szereplővé váltak.

A város első, ágostoni regulát követő kolostorát Clovis alapította. Sainte-Geneviève-et, majd a királyt a templomában temették el. A Szajna bal partjának legmagasabb dombját és a tetején álló kolostort ezután a szentről nevezték el. Az egyetemi oktatás egyik meghatározó központja a Saint Victor kolostor volt. Különleges kiváltságokkal rendelkezett, például engedélyezték számára a Bièvre patak elterelését, aminek a vize a malmaikat hajtotta. A forradalom idején teljesen lerombolták, ma az egyetem Jussieu campusa áll a helyén.

A bencéseknek több nagy kolostora is volt. A Szajna bal partján a Saint-Germain-des-Prés templom, és egy barokk kolostor épület ma is áll. A jobb parton a Saint-Martin-des-Champs templom szintén nagy részben épen megmaradt és ma az Arts et Métiers tudomány- és technika történeti múzeumnak ad helyet. A kis Saint-Pierre-de-Montmartre templom a bencés apácák kolostorához tartozott.

A ciszterek által vezetett kollégium az egyetlen épen megmaradt capeting kori egyetemi épület. A rendalapító Szent Bernátról a Collège des Bernardins nevet viseli. A ciszter apácák kolostora volt a Saint-Antoine-des-Champs, helyén ma kórház működik. A kartaúziak kolostora a forradalmat követően megsemmisült, a parisi meridián, az avenue de l'Observatoire vágta ketté.

A templomosok központja, a Temple* a legnagyobb parisi egyházi birtok volt. Város a városban. A Marais* negyedben a folyótól a nagy porságig vezető két párhuzamos utca a mai napig a nevét viseli. A templomosok felfüggesztését követően az épületeit fokozatosan bontották el. Napoléon idején ugyan még állt a donjon, de a császár leromboltatta, mert a királypárti lakosság zarándokhelyévé vált. Ma az egykori birtok területén álló Sainte-Élisabeth templom ad otthont a templomosok szellemi örökösének tartható máltai lovagrendnek. Ugyanis az ispotályosok belvárosi központja is megsemmisült, hozzávetőleges helyén ma az Élettani Intézet áll.

A fehér csuhás barátok (blancs manteaux) temploma csak a nevét őrizte meg, az épületet átépítették. A kerengő helyén ma kis közpark van. A domonkosoknak a rue Saint-Jacques és a rue Soufflot sarkán, valamint a Marché Saint-Honoré helyén állt rendházait lerombolták. Az eltüntetni kívánt rossz emlékek alighanem kevésbé a szerzetesekhez, mint inkább a forradalmi terrorért felelős jakobinusokhoz* kötődtek, akik nevüket, akár a domonkos barátok szent Jakabról kapták, bár összejöveteleiket a Saint-Honoré negyedi kolostorban tartották. A ferencesek (cordeliers) székhelye a mai orvoskar helyén állt a rue de la Médecine-en. Csak az ebédlő, a refectorium maradt épen. A ferencesek női ágának, a klarisszáknak a várostól távolabb egy erdei nyiladékon állt a kolostora. Róla kapta a nevét a területén létesített Longchamp* lóversenypálya.

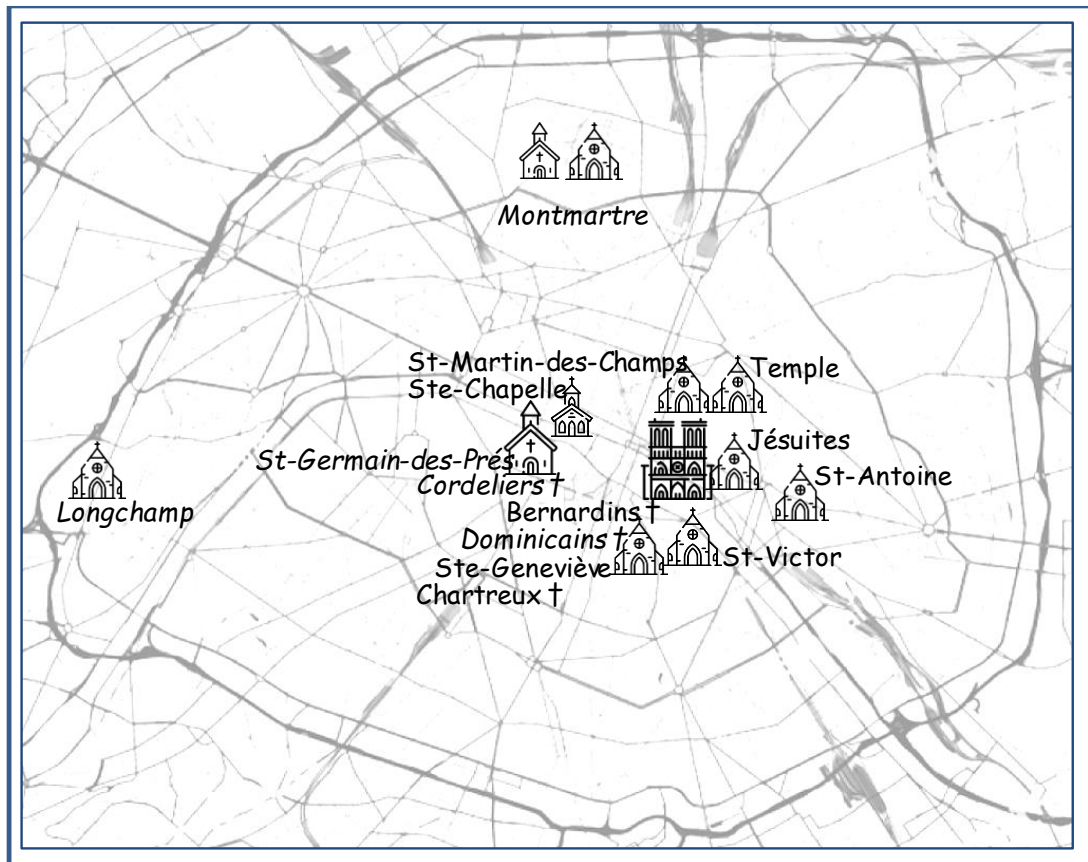
A jezsuiták a rue Saint-Antoine-on, saját rendtársuk tervei szerint építették fel a Szent Lajosról elnevezett templomukat és rendházukat. Itt élt père Lachaise, XIV. Lajos gyóntatója és Bourdaloud, a kor közkedvelt prédikátora, akinek a vasárnap reggeli miséire már a templom nyitása előtt sorban álltak. A rendházban ma a Lycée Charlemagne működik. Az iskolai örökség megfelel a rend tanító hagyományainak. A rendalapító Loyolai Ignác a Collège Montaigu-ben tanult. Iskolatársa volt Rotterdami Erasmus és Kálvin János. A reformáció és a katolikus megújulás franciaországi vezéralakjai közös szellemi gyökereken nevelkedtek.

Parisban két, eredeti állapotában megmaradt kerengő látogatható, bár a szerzeteseket mindkét helyről elűzték. A Billettes templom mellett található gótikus kerengő jelenleg az evangélikusok tulajdonában van (22-26 rue des Archives). Az egykori Port-Royal apátság kerengője, amely közösséggel a fizikus és filozófus Blaise Pascal is szoros kapcsolatot tartott fenn, egy kórház melléképülete lett (2-22 rue du Faubourg-Saint-Jacques).

A szerzetesrendek az egyház és az állam kiegyezését követően újra letelepedhettek Parisban. Jellegetlen épületeik egymáshoz közel, a Sèvre-Babylon kereszteződés környékén vannak. A taxisok a városrészt egy időben kis Vatikánnak nevezték.

Cloître des Billettes
(M° Saint-Paul)

3. Térkép vázlat. Jelentősebb történelmi kolostorok Parisban.

(: nagyobb megsemmisült kolostor, † : kisebb megsemmisült kolostor,
 : ma is álló román kolostori templom, : ma is álló gótikus templom)

Sacré-Coeur de Montmartre
 (M^o Abbesses)

Templomok

Paris és Franciaország közepe a Notre-Dame katedrális. Nem geometriai értelemben, hanem mint az utak kiindulópontja. A földrajzi távolságokat ugyanis a bejáratától mérik. Ezen kívül Franciaország volt az első nyugat-európai ország, amelyik a római birodalom bukása után államvallássá tette a kereszténységet. A templomok a keresztények ünnepi találkozási helyei.

Parisban a gallo-romai idők óta építenek templomokat. A kereszténység a hódítók úthálózatának köszönhetően hamar megjelent a városban. A keresztények találkozóik szervezésére, Romához hasonlóan, kezdetben feltehetően a város alatti barlangrendszeret használták. A parisi katakombák azonban a romaiaktól eltérően csak találkozóhelyként szolgáltak, és az ókorban nem temetkeztek oda. Az üldözések a birodalmi központtól távolabb talán kevésbé voltak fenyegetőek, és a nyilvános összejövetelek, illetve a felszíni építkezések is korábban lehetővé váltak. A kezdeti épületekből ma már csupán apró töredékek találhatók, múzeumokban.

A Meroving dinasztia temetkezési helye, a Saint-Germain-des-Prés apátsági templom túl díszes volt, ezért a normann hódítók kirabolták és lerombolták. A Meroving időkben csak kövek maradtak meg a Saint-Symphorien kápolnában. A jelenlegi templom több mint ezer éves. A Karoling dinasztia Parisban nem hagyott építészeti nyomokat.

A Capeting dinasztia kezdete művészettörténeti szempontból egybeesik a román stílus korával. A réti Szent György templomon kívül ebből a korból származik két, különösen meghitt hangulatú kis templom, a Montmartre tetején álló Saint-Pierre és a Szajna bal partján álló Saint-Julien-le-Pauvre. (Az apostolt, illetve egy legendás szajnai révészt idézik.) A Saint-Julien évszázadokig az egyetem székhelyeként működött, itt tartották a professzori tanács üléseit. Ma egy keleti rítusú, de nyugati kötődésű közösség, a melkiták otthona, akik ikonosztázzal díszítették a szentélyt. A kertjében áll Paris legöregebb fája, egy háromszázötven éves akác.

A Capeting dinasztia megerősödése nemcsak hódításokban és törvénykezésben fejeződött ki, hanem az uralkodóval szövetséges egyház közösségi és művészeti kibontakozásában is.

Új szerzetesrendeket alapítottak, elterjedt a Meroving-korban Metz-ben kialakult és Gergely pápa által támogatott gregorián zene, és megjelent egy új építészeti stílus. A gótika elsőségéért két templom, a Saint Denis apátság és a sensi katedrális versenyezhet. Nehezen eldönthető és nem is biztosan fontos kérdés, hogy pontosan mikor és hol jelent meg az első csúcsos boltív, a királyok temetkezési helyén vagy a Parisért felelős érsekség székhelyén. A gótikus stílus központjának mindenesetre Paris számít. A város szívében épült az egyik első, és kiegyensúlyozott arányaival leglenyűgözőbb katedrális, a Notre-Dame*. Őt

koszorúszerűen veszik körbe más városok, ahol egymástól tanulva és egymással vetélkedve ékeesebbnél ékeesebb székesegyházak épültek: Laon, Reims, Bourges, Chartres, Rouen, Amiens.

A Cité* keleti csúcsán a gallo-romai időktől kezdve több pogány és keresztény templom állt. A Notre-Dame alapkövét VII. Lajos uralkodása idején, 1163-ban tette le Maurice de Sully püspök és III. Sándor pápa. Egy katedrális építése többenemzedékes vállalkozás volt. Az alapító a szentély és a kereszthajók felépülését érthette meg, és a lezáratlan templomban már mondhatott misét. A névadó Máriát egy-egy szobor ábrázolja a homlokzat tetején két angyal között, illetve az oltártól jobbra a gyermek Jézussal a karján. A két szélső kapubéllet is az ő életét mutatja be. A középső kapu az utolsó ítéletet ábrázolja. A folyó felőli kapu oszlopfőjén Saint Marcel parisi püspök legyőzi a vízből előbukkanó sárkányt. A pártázaton Júdea királyai sorakoznak. Az eredeti szobrokat a forradalom alatt összetörték, mert azt képzelték, hogy a francia királyokat ábrázolják. A szentélyben a stallumok hátoldalán karácsonyi és húsvéti jeleneteket bemutató fafaragások vannak. A középső csúcsívek találkozásánál Mária egy félholdon áll, mint a Jelenések könyve látomásában.

Notre-Dame
(M° Cité)

Notre-Dame
(M° Cité)

A nyugati keresztény kultúra a korai időszakában nem emlékezett meg Máriáról. A templomokat az apostolok és a római idők vértanúinak tiszteletére szentelték. Mária tiszteletét a templomos lovagok terjesztették el a keleti kultúrával történt találkozásuk nyomán.

Az evangéliumok szerint Mária egy angyali látogatás formájában kifejeződő isteni hívást elfogadva vált édesanyává. Fiát Jézusnak nevezte el, akit kalandos gyermekkorában védett, sikeres tanító korában távolról követett, fiatalon történt kivégzésekor pedig mindvégig mellette maradt.

A népek különféle képpen szólítják meg az istenanyát. A francia megszólítás a Mi Asszonyunk, Notre-Dame lett. A nyelv megengedi, hogy a „mi” leszűküljön egy helyre vagy egy sorsközösségre. Így a Máriának szentelt katedrálisokat hívhatják például Chartres-i vagy parisi Notre-Dame-nak is.

Az Île de la Citén a királyság idején egy tucat gótikus templom állt, elsősorban plébániák. A második császárság idején Haussmann báró a Notre-Dame mellett csak a királyi palota kápolnájának, a Sainte-Chapelle-nek kegyelmezett. A többi templom a városrendezési terv áldozatául esett.

A Sainte-Chapelle-t Szent Lajos építtette a Jeruzsálemből származtatott töviskorona ereklye befogadására. Abban az időben, amikor az ereklyetisztelet társadalmi szerepe megfelelt a mai multimédiás reklámoknak, egy ereklye megszerzése a templom és a város jelentőségét is kifejezte. Krisztus szenvedésének jelképei a legjelentősebb ereklyéknek számítottak, és Páris ennek megfelelő rangra emelték. A Sainte-Chapelle kápolna kétszintes. Az alsó szinten a szolgák, a felső szinten a király és közvetlen környezete vehetett részt a szertartásokon. A szerzetesi napirendet tartó király naponta hétszer járt át a palotájából a zsolozsmákra. Közben a legszegényebbekkel és a leggazdagabbakkal is találkozott. Mindennapi tevékenységébe beletartozott az étel- és almozgatás több száz koldusnak, illetve a saját hűbéresei és európai uralkodók fogadása magánkihallgatásokon. A felső kápolna üvegablakai az Ó- és Újszövetség jeleneteit, illetve Konstantin császár életét ábrázolják. A szimbolika a francia királyt a biblikus hagyomány örököseként és a keresztény hit őrzőjeként mutatja be.

A Quartier Latin bejáratánál áll az egyetem egykori lelkészsége, a Saint-Séverin. (A hagyomány szerint a Clovis fiát, Saint Cloud-t tanító remete a közelben élt egy barlangban.) Itt miséztek és tanítottak a skolasztikus teológusok, Nagy Albert és Aquinoi Tamás, illetve nyilván megfordultak egykori diákok is, például Dante Alighieri, François Villon, valamint Bethlen diák és Gosztonyi János, későbbi győri püspök. A templom öthajós. A szentély ívét az oltár mögött egy különleges csavart mintás oszlop zárja le. Az oszlop alatt egy működő kút nyílik. A diáknegyed felső szélén, a Sainte-Geneviève dombon áll a Saint-Étienne-du-Mont. (Nevét az első keresztény mártírról kapta.) A templomban található Paris védőszentjének, Sainte Geneviève-nek a sírja. Építészeti különlegessége a főhajó és a szentély közti reneszánsz kőcsipkés válaszfal, amiről a szószékek megjelenése előtt a Bibliát olvasták fel és magyarázták. A templomból nyíló egykori refectoriumban a régi üvegablakokon szokatlanul közelről szemlélhető az alakok vonásainak finom kidolgozottsága.

A Marais egyetlen kis magaslatán, biztosan száraz pontján áll a Saint-Gervais-Saint-Protais. (A testvérek ókeresztény mártírok voltak.) Keskeny és magas belső tere a figyelmet felfelé tereli. Az egyik északi mellékkápolnából egy parányi, alacsony szentély nyílik, amely koporsót formál, és a mennyezetén az evangélium feltámadási jeleneteit ábrázolja. Csak ritka alkalmakkor látogatható. A stallumok felhajtható ülőkéinek faragásain késő középkori profán jelenetek és jelképek tanulmányozhatók. Az apszist kivételes kőfaragások és festmények díszítik. Az

orgonán a Couperin család zenélt több generáción át. A templomban alakult meg a fraternité de Jérusalem szerzetesközösség. Liturgiájuk a keleti és a nyugati egyház hagyományaiból egyaránt merít. A bejárat előtt évszázadok óta egy szilfa áll. A templomok építésének idején a fa alatt várakoztak az építkezések alkalmi munkásai.

A Louvre mellett áll a Saint-Germain-l'Auxerrois. (György püspök Geneviève pártfogója volt.) A templom 1572-ben, Bertalan-nap előestéjén kapott történelmi szerepet: a harang megkondulása adott jelt a protestánsok lemészárlására. Talán nem véletlen, hogy a forradalom idején a berendezését teljesen lerombolták.

Az egykori piac mögött áll a Saint-Eustache. (A legendás kisázsiai szentet törölték a latin naptárból, de a templom megőrizte a nevét.) Ez a város egyik utolsó gótikus temploma. Későn kezdték építeni és sokára fejezték be. Eugène Viollet-le-Duc, sok templom értő helyreállítója szerint a benne rendezetlenül keveredő sokféle stílus miatt leginkább egy bohócruhára hasonlít. A templomhoz sok francia hírességen kívül külföldiek is kapcsolódnak. A temetőjében helyezték nyugalomra Mozart édesanyját, aki kiskorú fiát kísérve Parisban halt meg, valamint itt mutatta be Liszt a Missa Solemnist.

Saint-Étienne-du-Mont
(M° Maubert - Mutualité)

A rue Sainte-Antoine kiszélesedésénél áll a Saint-Paul-Saint-Louis, a jezsuiták temploma. (Az apostol és a francia király nevét viseli. Egyrészt az egykor a közelben állt, de a forradalom alatt megsemmisült Saint-Paul templomra illetve a Valois-királyok hajdani Saint-Pol kastélyára, másrészt a Richelieu és XIII. Lajos által felélesztett Szent Lajos kultuszra utal.) Ez az egyik első kupolás templom

Parisban. A jobb oldalon egy oszlop vésete őrzi a kommün tébolyát: "A francia köztársaság vagy a halál".

A parisi templomok sokat mesélnek a nagy királyról, XIV. Lajosról is. A Saint-Roche a Louvre északi oldalánál található. Az egymás mögé helyezett terekben egyre beljebb haladva amolyan építészeti beavatásban lehet részesülni. A második helyiség szoborcsoportja Krisztus születését ábrázolja. A meglepődés jeleit mutató József arcvonásaiban XIII. Lajosra lehet ismerni. XIII. Lajos a feleségét évekig házi őrizetben tartotta, mert alapos gyanúja volt rá, hogy összejátszik az egyébként vele hadban álló sógorával, Fülöp spanyol királlyal. Egy vihar miatt meghiúsult vadászat alkalmával állítólag kivételesen találkozott a királynéval. Ám az allegorikus kedvű szobrász talán nem volt meggyőződve róla, hogy valóban ő lett fiának az apja. Ausztriai Anna mindenesetre teljesítette a fia születésére tett fogadalmát, és templomot emeltetett a Szűzanyának, mégpedig a Montagne Sainte-Geneviève lankás déli lejtőjén. A Val-de-Grâce-nak, a római Szent Péter után a kor második legnagyobb bazilikájának alapkövét a Napkirály négyévesen tette le, és megépülését nagykorúságának határára érve láthatta. Az építkezés alighanem hozzájárult amúgy sem kis önbizalma növeléséhez. Győztes hadvezérként azután maga is alapított templomot. Az Invalides a Szajna bal partjának egy alsóbb szakaszát uralja. Az aranykupolás templom és főleg a hozzá tartozó kórház felépítését a háborúk rokkantjainak a nagy száma tette szükségessé.

A templomépítészet különösen kritikus fényt vet a felvilágosodásra. A XV. Lajos uralkodása idején kibontakozó eszmei és társadalmi áramlat jegyében két templomot építettek. A Saint-Sulpice a város akkori délkeleti szélén gyorsan fejlődő munkásnegyed plébániája lett. (Névadója egy, a Meroving-korban Dél-Franciaországban élt szociális érzékenységgű püspök.) Mellette kapott helyet a központi papnevelő szeminárium. A Sainte-Geneviève a környék vallásos igényein túlmutató, szimbolikusnak szánt építmény az azonos nevű hegy tetején. Templomként csak néhány évig, átmenetileg használták a Bourbon-restauráció idején. A forradalom, illetve a harmadik köztársaság alatt Panthéonná avatták, és a haza nagyjainak dízsírhelye lett. Az akkoriban sötétnek tartott középkor színes ablakokkal megvilágított gótikus templomaihoz képest a felvilágosodás templomain alig maradtak ablakok.

Fordított története van a Madelaine-nek. (Az evangélium Mária Magdolnájára emlékeztet.) Eredetileg I. Napoléon a francia seregek dicsőségére szánta felépíttetni, és falaira összes hőse nevét kívánta felvésetni. Később azonban beismerte, hogy a templomok őrzését és a szertartások vezetését érdemesebb papokra bízni, mert ők jobban értnek hozzá. Napoléon életében ugyan az építmény nem készült el, de az ő kívánsága szerint vált a város egyik plébániatemplomává.

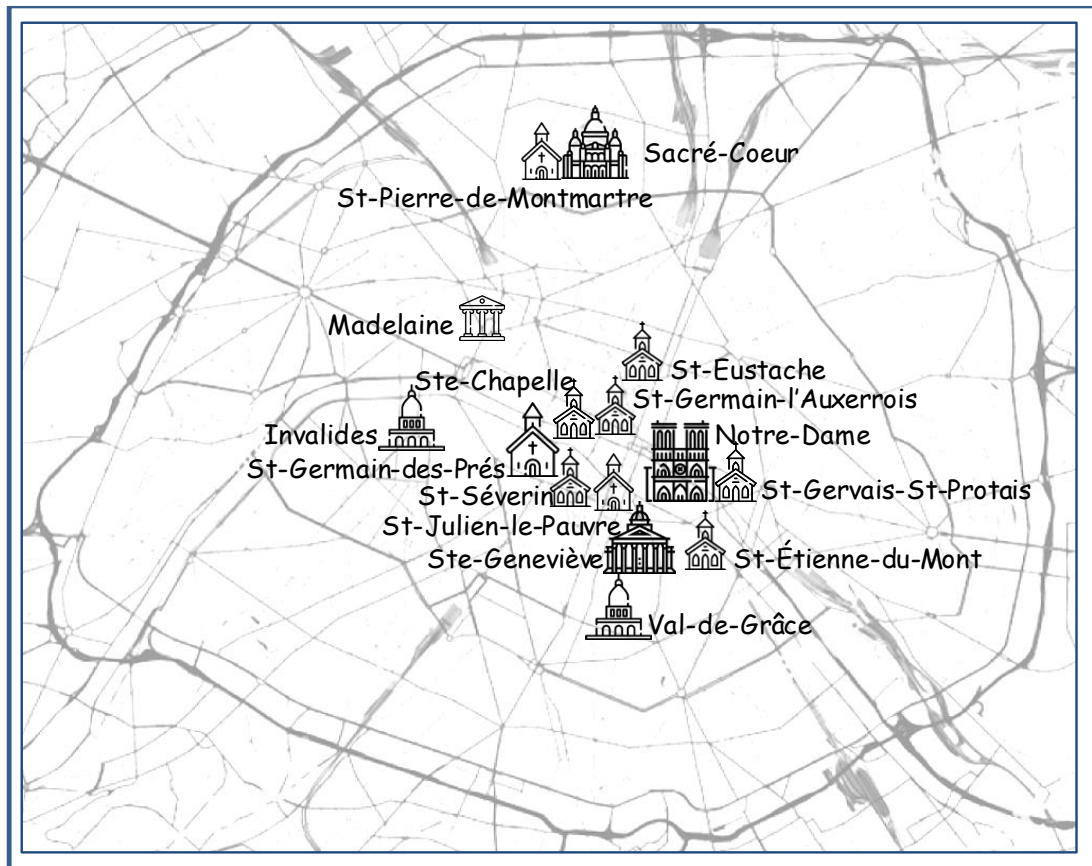
A vallás hívei mégsem nyugodhattak. Ha elvesztették a Szajna bal partjának magaslatát, akkor érte cserébe nem elég egy, a házak közül torony híján még ki sem emelkedő templomot kapni. Uralni akarták a jobb part legszebb dombját. A kedvező alkalom a poroszoktól elszenvedett vereség után érkezett el, amikor engesztelőhelyet kívántak létrehozni a tragédiát vélhetően magára vonzó nemzeti vétkekért. A Sacré-Coeur a Montmartre tetejére épült, közvetlenül a Saint-Pierre templom mellé. A francia lelkiismeret-furdalás idővel azonban alábbhagyott; a köznyelv a kupolás fehér épületet egyszerűen süteménynek nevezte.

A technikai újítások a templomépítészetben is megnyilvánultak. A Notre-Dame-du-Travail az 1889-es világkiállítás pavilonjainak a tartószerkezetéből származó, az Eiffel-toronyra emlékeztető fémoszlopokat kapott. A Saint-Jean-de-Montmartre az első, vasbetonból épített templom.

Paris a katolikus vallás bástyája. A kevés protestáns templom nem a reformáció idején épült, hanem később vehették csak birtokba őket a hívek. Viszont vannak a városban jelentős, nem francia és nem keresztény templomok is. Az amerikai templom az előkelő avenue George V-en van, a nagy orosz ortodox templom nemrég épült a quai d'Orsay-n. Különleges a kis Szent Szergej téglatemplom a Buttes Chaumont park közelében. A muszlimok nagymecsete klasszikus marokkói hangulatot idéz. A buddhista hívek a kínai negyedben, a hinduk a Gare de l'Est közelében találnak a vallásuknak megfelelő szentélyeket.

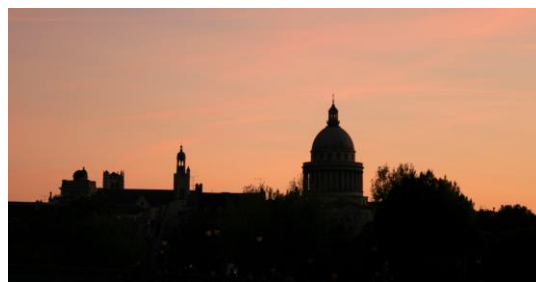

A nagy mecset
(M° Censier-Daubenton)

4. Térkép vázlat. Jelentősebb templomok Parisban.

(: román-, : gótikus-, : barokk, : klasszicista templom)

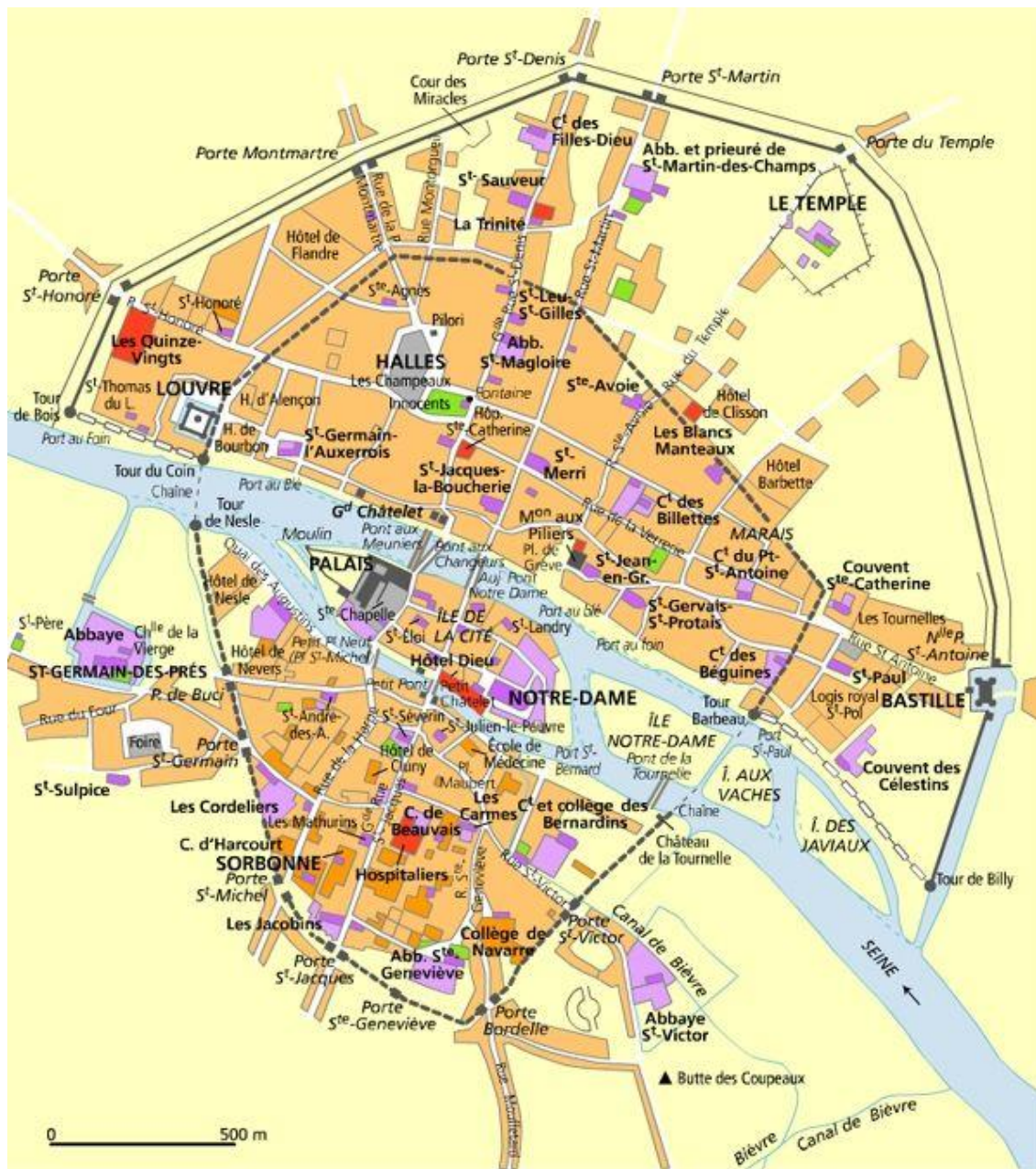

Montagne Sainte-Geneviève
(M° Maubert - Mutualité)

Parisi és Paris környéki királyi és főúri birtokok

Kastély	Terület	Építető	Megmaradt részei
Palais des Capétiens	île de la Cité	Capeting-dinasztia	Ste-Chapelle, Conciergerie
Palais du Roi de Sicile	Tűzoltó laktanya	Charles d'Anjou	----
Louvre	Múzeum	Charles V.	alfalak
		François I.	épülete múzeum
		Bourbon dinasztia	épülete múzeum
		Napoléon	épülete múzeum
Hôtel Saint-Pôl	Passage Saint-Paul	Charles V.	----
Hôtel des Tournelles	Place des Vosges	Charles VI.	----
Château de Vincennes	Bois de Vincennes	Charles V.	vár
Château de Madrid	Bois de Boulogne	François I.	----
Fontainebleau	Fontainebleau	Több generáció	kastély és park
Château de Saint-Germain	St-Germain-en-Laye	Saint Louis, Henri IV.	épülete múzeum
		Louis XIV.	hársfasor
Château d'Écouen	Écouen	Anne de Montmorency	épülete múzeum
Château de la Muette	Passy	Reine Margot	----
Palais de Margot	École des Beaux Arts	Reine Margot	[képzőműv. főiskola]
Palais du Luxembourg	Jardin du Luxembourg	Marie de Medici	[szénátus] és park
Palais des Tuileries	Jardin des Tuileries	François I.	park
Palais-Royal	Alkotmánybíróság	Richelieu	[átépült] és park
Château de Versailles	Versailles	Louis XIV.	kastély és park
Chât. Vaux-le-Vicomte	Vaux-le-Vicomte	Nicolas Fouquet	kastély és park
Château de Sceaux	Sceaux	Jean-Bapt. Colbert	[épület] és park
Château de Chantilly	Chantilly	Condé	kastély és park
Chât. de Saint-Cloud	Saint-Cloud	Monsieur le Prince	park
Choisy le Roy	Choisy	Louis XV.	park
Palais Bourbon	Nemzetgyűlés	Louise de Bourbon	[nemzetgyűlés]
Bagatelle	Bois de Boulogne	Charles X.	park
Chât. de Malmaison	Malmaison	Napoléon	kastély és park

A táblázatban zárójelbe nem tett épületek és közterületek látogathatók, bár berendezésük a leírásnak megfelelően elveszhetett. A []-ben szereplő épületek nyilvánosan nem látogathatók. A kihúzott birtokok megsemmisültek és területük a felismerhetetlenségig átalakult.

1. Térkép. Paris V. Károly idejében.

- Királyi és közösségi épületek (a palota, a piac, a városháza – M. aux Piliers)
- Kollégiumok (köztük a Sorbonne)
- Beépített terület
- Templomok és kolostorok
- Kórházak (Hôtel-Dieu, Les Quinze-Vingts, ispotályos lovagrend)
- Temetők (Ártatlanok és kisebb plébániai temetők)

Kórházak

Paris elsőszámú terének másik közintézménye a kórház. A város első ispotálya, az Hôtel-Dieu* eredetileg a Notre-Dame másik oldalán, közvetlenül a Szajna partján állt. Az Haussmann*-i városrendezés során telepítették át a templom másik oldalára.

A kórházak Európában keresztény indíttatásból alakult intézmények. Menhelyül szolgáltak az önmaguk ellátására képtelen szegény, idős, árva vagy sebesült emberek számára. A főleg szerzetesekből álló személyzet elsősorban ápolást, és nem gyógyítást végzett. A kórházak a felvilágosodás idején kezdődött természettudományos kísérletezés egészségügyi felfedezései nyomán fokozatosan alakultak át gyógyító központokká. Régi alapítású, ma is működő kórházak a Quinze-Vingt, a Pitié és a Saint Louis.

A Szent Lajos Kórháznak az eredeti épületei is megmaradtak. IV. Henrik, a jó király építtette az akkori városfalon kívül a pestises betegek elkülönítésére. Figyelemre méltó, hogy a társadalom kitzitottjai ugyanolyan ingatlant kaptak tőle, mint a miniszterei a Fontanebleau-i kastély mellett. A királynak a kórház alapításához fűződő személyes kötődését az is kifejezi, hogy erőszakos halálát követően a kápolnájában ravatalozták fel. Az Hôpital Saint-Louis a bőr- és a daganatos betegségek országos központja. A II. világháború utáni években itt gyógyult meg a világon először egy leukémiás gyermek.

A nagy királynak, XIV. Lajosnak is volt gondja az elesett emberek elhelyezésére, vagy inkább a város koldusoktól és eszelősöktől való megtisztítására. A hadirokkantak számára alapította az Invalidusok Kórházát, a rászoruló civilek számára pedig a Salpêtrière*-t. Az idők során a salétromos kórházban felszaporodtak a nőbetegek, vérbajos prostituáltak és megzavarodott özvegyek.

A Bourbon-restauráció idején sok normandiai és breton parasztlány költözött Parisba szolgálónak, pénzt keresni és világot látni. Abban az időben a Salpêtrière idegosztályát Jean-Marie Charcot vezette, aki az otthonaiktól elszakadt fiatal lányok furcsa érzelmi és viselkedési bajait tanulmányozta. A súlyos formájában epilepsziás görcsökre emlékeztető rohamokat is kiváltani képes kórképet ő nevezte el hisztériának. Ám bizonyos tüneteket a Salpêtrière falain kívül soha nem figyelt meg senki. Rossz nyelvek szerint Charcot professzor beosztott orvosai fizettek a betegeknek, ha a nagyvizit vagy a tantermi előadás alkalmával valamilyen teátrális rosszulletet mímáltak. Előadásai egész Európából vonzották a hallgatókat, Bécsből például egy Sigmund Freud nevű fiatal orvost.

A Pitié-Salpêtrière ma a belgyógyászat és ideggyógyászat országos csúcsintézménye, amely a ritka betegségek szakembereit tömöríti, de furcsamód a kitalált betegségek kórháza is egyben. Charcot egy másik tanítványa, a svéd

származású Axel Munthe visszaemlékezéseiben leírta, milyen sikert aratott, amikor krónikus vakbélgyulladásnak kezdte nevezni a pszichoszomatikus természetű hasi fájdalmakat. Abban az időben persze béltükrözés és ultrahang nélkül nehéz volt diagnózist mondani, hasi műtéteket pedig még nem végeztek. A képalkotó vizsgálatoknak és a sebészet fejlődésének köszönhetően ma már egyértelműen tudjuk, hogy a vakbélgyulladásnak csak heveny formája van, krónikus vakbélgyulladás nem létezik. A Munthe által kitalált kórképet ma irritabilis bél szindrómának neveznénk. Magam is ismertem egy másik professzort, aki a „falósejtes izomhártya gyulladás” szindróma kezelésével nagy népszerűségnek örvendett mindaddig, amíg ki nem derült, hogy a betegség nem létezik, és hűtlen kezelés miatt büntetőeljárást nem indítottak ellene.

A pszichiátriának két országos központja van, a Fehér Ház (Maison Blanche) és az Hôpital Sainte-Anne. A Szent Anna Kórház szép parkjának sétányait a századforduló híres művészeiről nevezték el. A kor szinte minden befutott festőjének, írójának és zeneszerzőjének jutott egy névtábla a kertben. A kései látogató egy, a kedvencei emlékét kereső sétán szembesül vele, mivel jár az érzékeny lelkiület: az utak névadói valamikor mindannyian az intézményben kaptak kezelést.

La Salpêtrière
(M^o Austerlitz)

Igazságszolgáltatás

A Cité harmadik intézménye az igazságszolgáltatás, amit jelenleg a rendőrfőkapitányság és az Igazságügyi Palota képvisel. Korábban az épület túloldali szárnyában működött a Conciergerie* börtöne.

Annak idején a francia király volt az ország első bírója. Ezt a szerepet nem egyenlő odaadással töltötték be a királyok. Kiemelkedik közülük Szent Lajos, akihez nemzetközi perekben is folyamodtak ítéletért. XIV. Lajoshoz is elvben bármely

alattvalója adhatott be keresetet, és ha a király méltónak találta rá, akkor személyesen fogadta a sértettet Versailles-i palotájában.

A parlament* a királyság idejében a tisztségeket örökletes úton továbbadó bírói testület volt, aminek a működéséről keveset tudhatunk. Külön intézmény volt a nemzetgyűlés, amit először IV. Fülöp hívott össze Tours-ban a templomos rend feloszlását követően. A lovagrend elleni propaganda terjesztése a nemzetgyűlésen keresztül is történt. Az intézmény elsősorú feladata a költségvetés és az adóztatás elfogadása volt. Kezdetben a különböző dialektusú északi (langue d'oïl) és déli (langue d'oc) országokban különálló nemzetgyűléseket tartottak. A százéves háború idején, a londoni parlamenthez hasonlóan, a hadi kiadások fedezetének behajtása miatt megnőtt a szerepük, ezért országosan egyesültek. A Valois-dinasztia idején a nemzetgyűlés rendszertelenül, a Bourbon-dinasztia idején XIII. Lajos betiltó rendeletétől kezdve egyáltalán nem működött.

A nemzetgyűlés százötven éves szünetet követő összehívása ismét költségvetési okokból vált szükségessé, és a forradalom folyamatában fontos fordulópontot jelentett. A Versailles-i palota kertjében álló labdaházban összeült küldöttek maguk döntöttek az alkotmányozó nemzetgyűléssé alakulásról. Az így együtt maradt parlament intézményi fejlődésének is tekinthető a király háttérbe szorítása, kivégzésének a megszavazása, a köztársaság kikiáltása, majd a választások kiírása és a választójog fokozatos kiterjesztése.

A törvényhozás és az igazságszolgáltatás mai intézményei a harmadik köztársaság idején alakultak ki. A törvényhozó testület a kétkamarás parlament. A Nemzetgyűlés a Bourbon-palotában, a Szenátus a Luxembourg-palotában ülésezik. A Legfelsőbb Bíróság és az Esküdtszék a Capeting királyi palota helyén, a Palais de Justice-ben, az Államügyi Bíróság és az Alkotmánybíróság a Palais-Royal-ban kapott helyet. A demokrácia intézményei a meghaladottnak mondott monarchia székhelyeibe telepedtek. Amikor a demokrácia hívei egy ország fejlettségi szintjét a parlamentarizmus ősiségével mérik, nem árt azt is figyelembe venni, hogy az intézmény a háború eszközeként vonult be a történelembe.

A királyi várak börtönné alakításának ötlete XI. Lajostól származik. XIII. Lajos első minisztere, Richelieu bíboros konfliktuskezelési módszerei között is előkelő helyen szerepelt az ellenfelek Vincennes-i várba, Bastille-ba és vidéki tömlöcökbe küldése. A zord falak között töltött raboskodás gyakran sötétzárkát és kínzásokat jelentett, de az őrizet könnyített formája is előfordult. A szempontos raboknak saját kertjük is lehetett, ágyban aludhattak, szakácsok főztek rájuk, és levelezhettek a külvilággal. A forradalom idején a Bastille ostromlói csak fél tucat, részben a saját családjaik kérésére fogva tartott rabot szabadíthattak ki, akiket egy ünnepélyes városi körbevezetést követően más börtönökbe újra bezártak.

A királyi Parisban két kivégzőhely volt. A nemesembereket kard, a közembereket kötél általi halálra ítélték. A nyilvános lefejezések a place de Grève*-en, a Városháza előtti téren zajlottak. Az akasztások a Montfaucon vesztőhelyen, a Buttes Chaumont aljában, a falakon kívül történtek. Az emeletes, árka-dos építmény lehetővé tette, hogy egyszerre több emberrel is végezzenek, illetve napokig közszemlén hagyják a szerencsétleneket.

Ilyen előzmények után aligha lehet csodálkozni azon, hogy a felvilágosult Guillotin doktor a nyaktiló feltalálását emberségesebb kivégzőeszköznek és a fejlődés jelének tekintette. A prototípust egy másik orvos, Antoine Louis szerkesztette meg és tesztelte le birkákon a Saint-André-des-Arts udvarban, a Prokope kávéház mögött. Ahogy az igazán zseniális találmányokkal lenni szokott, a kezdeti siker felbuzduláshoz vezetett. A néhány év múlva kitört és terrorba fordult forradalom idején nem hagyták sokat pihenni a nyaktilót, a város két és félezer polgárát végezték ki vele. A legvéresebb időkben naponta tucatjával hullottak a fejek. A guillotine különböző helyszíneken működött, legtovább a Concorde téren, azután a Bastille és a Nation terek mellett. Aki másokat nagy számban guillotine alá küldött, az biztosan maga is ott végezte. Így történt két befolyásos vezetővel, Danton-nal és Robespierre-rel is.

Paris alighanem Európa elsőszámú vesztőhelye volt. A halálbüntetés eltörlésében élen járó francia politikusok egy történelmi terhet kívánhattak lerakni.

Conciergerie
(M° Cité)

Iskolák

Parisban, a Capeting-dinasztia idején alakult meg Európa egyik első egyeteme. Az egyetemek a kolostori és káptalani iskolák rendszeréből fejlődtek ki. A parisi egyetem elődje a Chartre-i és a parisi katedrális iskolája volt. A diákok vegyes korú ifjak, a tanárok papok voltak. Az előadásokat kezdetben a szabadban tartották, szalmabálákon ülve. A környék a latinul beszélő diákokról kapta a Quartier Latin* elnevezést. A diáknegyed központja a place Maubert volt. A hét kötelező tantárgyat septem artes liberalesnek (hét szabad művészetnek) nevezték, és két részre osztották: a triviumba tartozott a grammatika, a dialektika és a retorika (a megértés, az érvelés és az előadás) művészete, a quadriviumba tartozott az aritmetika, a geometria, a muzsika és az asztronómia (a matematika, a mértan, a zene és a csillagászat) művészete. Az alapképzésre épült a szakképzés, ami azonban nem működött egyformán minden egyetemi városban. Parist a filozófia- és a teológia-oktatás tette híressé, Orléans a jogi, Montpellier az orvosi képzésben volt kiemelkedő. A parisi egyetem a városi és a királyi törvénykezéstől független volt, jogilag közvetlenül a pápa fennhatósága alá tartozott. Az állami és az egyházi hivatali állások betöltéséhez elvárás volt az egyetemi végzettség.

A diákok egyházi és alapítványi kollégiumokban kaphattak szállást származási tartományok, illetve országok szerint. A sok diákot kibocsátó országok saját kollégiumot tartottak fenn, a kisebb nemzetiségek diákjai mások intézményeiben kerestek helyet. Az egyetem fénykorában a Montagne Sainte-Geneviève északi lejtőjén ötven kollégium működött. Közülük a Robert de Sorbon, Szent Lajos király bizalmasa által 1253-ban alapított kollégium szigorú házirendjével és válogatott oktatóival fokozatosan egyre nagyobb tekintélyt szerzett magának. A kollégium diákja volt Richelieu bíboros, aki hálája jeléül újjáépíttette alma materét. Az egyetlen, ma is látható, jelenleg kulturális központként működő eredeti kollégium a Collège des Bernardins.

A kötelező állami oktatást több mint hatszáz évvel később, a harmadik köztársaság vezette be. A rendszer célkitűzése volt az oktatás laikussá tétele, az egyház oktatásban betöltött monopóliumának a megszüntetése, valamint a minél szélesebb körű tanulás elérhetővé tétele a lányok számára is. A kollégiumok karokká szerveződtek és új épületeket kaptak. A bölcsészkart magában foglaló Sorbonne a korábbi kollégium helyén épült fel. A jogi kar a Panthéonnal szemben, a műszaki egyetem École Polytechnique intézete a Panthéon mögött, az orvosi kar a rue de l'École de Médecine-en, a korábbi ferences kolostor helyén kapott helyet. A forradalom idején alapított tudományos csúcsintézmény, az École Normale Supérieure a rue d'Ulm*-ön, a politikatudományi kar, a Sciences Po' a felsőháznak helyet adó Luxembourg-palotával szemben, a kert túloldalán áll. Az elit gimnáziumok is patinás épületeket kaptak: a Lycée Henri IV a Sainte-Geneviève

kolostor helyén, a Lycée Louis le Grand a Collège de France helyén, a Sorbonne mögött, a Lycée Charlemagne a folyó túloldalán, az egykori jezsuita rendházban van.

A korábban egységes parisi egyetemet a '68-as diáklázadásokat követően tucatnyi különálló intézményre szabdalták. Az országok szerinti kollégiumi beosztás hagyományát viszont újjáélesztette a Cité Universitaire Internationale. A nagy háborút követően a város déli határán alapított intézmény egy nagy parkban mintegy negyven, többnyire tipikus nemzeti stílusú épületben ad szállást a több mint százhusz országot képviselő, különböző egyetemekre járó több ezer diáknak.

Collège des Bernardins
(M° Maubert - Mutualité)

Piacok

Parisban a központi piacot a jobb parti városrész közepén 1137-ben Kövér Lajos király alapította. Ami fogyasztható érték a földben, a vízben és a levegőben megtermett, azt mind ide hordták. Virágot, gyógynövényeket, zöldséget, gyümölcsöt, tojást, sajtot, húst, tengeri és folyami halakat, madarakat, illetve posztót, gyapjút. A standok elrendezése századokon át alig változott.

A piac mellett csupán két régebbi épület maradt meg, a Sainte-Eustache templom és egy gabonarakár, ahova később a kereskedelmi tőzsde költözött. Elbontották a mintegy száz évig állt és igen közkedvelt fém csarnokokat is, amikről a terület a Les Halles* nevet kapta. Helyükön földalatti bevásárlóközpont és metrócsomópont épült.

Aki ma Párisban piaci hangulatba szeretne belekóstolni, az vagy a hétfégenként felállított ideiglenes piacok egyikén, vagy a rue Mouffetard alsó részén és a Saint-Médard templom előtti kis téren válogathat a portékák közül.

A Bourbon restauráció és a második császárság idején jött létre a galériák egész hálózata. Rajtuk keresztül a város pénzügyi központjától, a Palais-Royal-tól és a tőzsdétől végig fedett útvonalon akár esős időben is száraz lábbal el lehetett jutni a nagy körúti kávézóig, miközben előkelő cégek butikjai csábították az egyébként is ráérő vagyonos közönséget. (Ide kívánczok, hogy a sétálást kedvelő, de esős klímájú városban született az esernyő is, nyilván egy olyan polgár ötletéből, akinek az úti célja nem volt elérhető a galériákon át.) Haussmann városrendezésének sok galéria is áldozatául esett. Még szerencse, hogy a megőrzött Galérie Vivienne jól felidézi az egykori stílust.

A harmadik köztársaság idején a kereskedelem átkerült a nagy áruházakba (grands magasins, supermarchés*). Ma is működik a bal parton a Bon Marché, a jobb parton a Printemps és a La Fayette. A Printemps tulajdonosa a forgalom kiegyenlítésének elősegítésére már a megnyitást követő első években bevezette az időszakos leárazást.

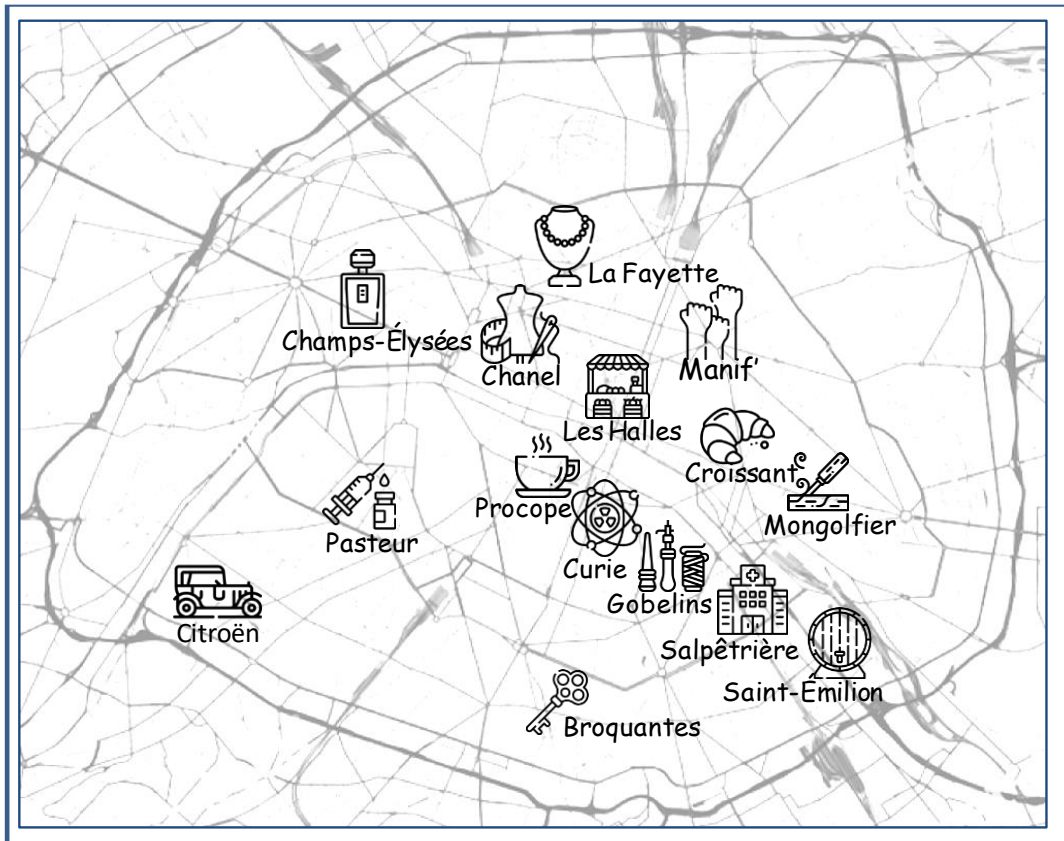

Fromagerie a rue Mouffetard piacán
(M° Gobelins)

Temetők

Paris egykori köztemetője a város közepén, közvetlenül a piac szélén (a mai rue Saint-Denis és a rue Rambuteau sarkán) volt.

A királyok temetkezési helye Dagobert óta a Saint-Denis apátság volt. Szent Lajos után, kevés kivételtől eltekintve, minden királyt ide temettek ünnepélyes keretek között. A sírokat faragott márványkövek fedték. A forradalmi harag azonban a kriptát is elérte, a forradalmárok az összes sírt meggyalázták, a maradványokat szétszórták. A hirtelen felindulásból elkövetett garázdaságot később megbánták, és legalább az üres sírköveket ma is látni lehet a Saint-Denis katedrálisban.

5. Térkép vázlat. Történelmi parisi márkák és üzletek.

Varrógépek egy kirakatban
(M° Grands Boulevards)

A köztemetőt ártatlanok temetőjének hívták. Négyzetes fal határolta, mellette egy templom és egy márványkút állt. Ma már csak az ártatlanok kútja emlékeztet az egykori temető helyére. A falon belül szokás szerint nagyméretű tömegsírokat ástak, és egy-egy gödörbe ezernyi halottat helyeztek, mésszel öntötték le a testüket, amíg a gödröt fel nem töltötték és be nem fedték földdel.

Négy évvel a nagy forradalom előtt, mintha csak a közelgő társadalmi katasztrófát jelezte volna előre, egy parcella beomlott a temető falához épült boltba. A környék egyébként is nehéz, miazmás levegője fojtogatóvá vált. A baleset miatt elhatározták a temető felszámolását. A csontokat kiásták, és a Denfert-Rochereau környéki földalatti kőfejtő járatokba, a katakombákba szállították. Ott az anatómiai rendeltetésük szerint külön kupacokba halmozták őket, ahogyan ma is láthatók.

A forradalom idejére készült el a Sainte-Geneviève domb tetején az a templom, ahol a városvédő szent ereklyéit szerették volna elhelyezni. Az új idők azonban új szerepet szántak az épületnek. Nemzeti Panthéonnak nevezték el, és a haza nagyjainak temetkezési helyül rendelték. A sort Voltaire és Rousseau újratemetésével kezdték. Őket sok más hazafi panteonizálása követte. Voltak olyanok is, akikről a temetés után kiderült, hogy a Bourbon-dinasztiával összejátszottak, mint például Mirabeau gróf, akiket ezért később kitétek az emlékcarnokból. A császárság és a restauráció idején nem folytatódtak a temetések, sőt az épület átmenetileg még templomként is működött. Voltaire-t és Rousseau-t azonban a sírjukban hagyták. Állítólag XVIII. Lajos Voltaire-ről azt mondta, elég büntetés neki, hogy naponta misét kell hallgatnia. A harmadik köztársaság azután véget vetett a templomi szertartásoknak, és újraélesztette a kiválóságok temetésének a hagyományát. A sort Victor Hugo nagyszabású búcsúztatásával kezdték. Azóta a váltakozó politikai vezetések közül mindig csak a baloldali kormányok nyitják újra a Panthéont. Charles de Gaulle például megtiltotta, hogy odahelyezzék, inkább vidéki birtokán kívánt nyugodni.

A Sainte-Geneviève domb tetején erősen tapintható a régi és az új rend határa. A Panthéon mögött álló Henri IV gimnáziumban áll a Sainte-Geneviève kolostor egyetlen megmaradt tornya. Mellette, a Saint-Étienne templomban őrzik a város védőszentjének a sírját, és ide temették Blaise Pascalt és Jean Racine-t is. A haza két nagyja száz évvel a forradalom előtt természetesen kapott helyet a templomban. Száz évvel később a kiválóságok választani kívántak az egyház és a nemzet szolgálata között.

Napoléon a növekvő város számára több köztemetőt is kijelölt, amelyek közül a legnagyobb a Père-Lachaise a Ménilmontant dombon. Kisebb, hasonló stílusú temetők vannak a Montmartre oldalában, Passy-ban és a Montparnesse-on is. *Mindegyikben szép sétát lehet tenni, különösen őszi időben, keresgélve és elidőzve a kinek-kinek kedves hírességek sírjánál.*

Terek

Egészen a Valois-dinasztia bukásáig Parisból hiányoztak a terek. Az egyetlen nagyobb szabad terület a jobb parton a Városháza előtti főveny, a place de Grève* volt. Itt gyülekeztek a kikötői rakodómunkások, innen indultak a kisebb-nagyobb tüntetések, és itt történtek a jelentősebb érdeklődésre számot tartó kivégzések.

Az első királyi teret IV. Henrik hozta létre a Tournelles palota helyén. Kezdetben place Royale-nak nevezték, csak később, a forradalom alatt kapta a place des Vosges nevet. Az egymástól alig különböző, fehér mészkőből és vörös téglából épült, palatetővel fedett és kovácsoltvas korláttal díszített erkélyes házai szabályos négyzetet zárnak körbe. A tér közepén kétszáz éves gesztenyefák árnyékában XIII. Lajos lovas szobra áll. IV. Henrik fia esküvőjének a tiszteletére ezen a téren rendeztek lovas felvonulást. Hasonló stílusú, háromszög formájú tér a place Dauphiné, a Cité nyugati végén, az egykori királyi palota mögött, bár az Igazságügyi Palota építésekor a háromszög rövid oldalának házai megsemmisültek.

XIV. Lajos a place des Victoires-ral kívánt emléket állítani győztes csatáinak. A tér közepén ágaskodó lovon a király a seregeit vezényli. A place Vendôme a hasonnevű rokon gróf telkén épült érdekes koncesszióban. A házak homlokzatát a király finanszírozta, biztosítva a tér egységességét. Az épületek megépíttetése a város feladata lett volna, ám az fedezet híján a tulajdonosokra hárította a költségeket, akik a lehetőségeikhez mérten, egymástól jelentősen eltérő épületeket kiviteleztek. Ma exkluzív ékszerboltok központja. Északnyugati sarkába költözött a Ritz szálloda.

A legnagyobb reprezentatív tér XV. Lajos idején épült a Louvre tengelyének meghosszabbításában. A tengelyre merőleges oldalait a Tuileries kert, illetve a Champs-Élysées parkja határolja, a tengellyel párhuzamos jobb oldalán két egyforma, klasszicista stílusú minisztériumi épület áll, bal oldalán a Szajna folyik. A főtengetyre merőleges irányban szintén két oszlopcsarnokos épület néz szembe egymással, a Szajna túloldalán a korábbi Bourbon-palota, vagyis a parlamenti alsóház, a minisztériumok mögött pedig a Madelaine templom. A téren két bővizű szökőkút csobog. Az építészeti kiegyensúlyozottság alapján méltán hívják a teret Concorde*-nak. A tér történelme azonban nem mindig az egyetértésről szólt. A közepén egykor XV. Lajos lovas szobra állt, amit a forradalomban természetesen eltávolítottak. Később ezen a téren működött a guillotine. Végül egy Egyiptomból ajándékba kapott obeliszket helyeztek a középpontjába, ami a mai napig is ott áll.

Tornyok

Paris közlekedési csomópontjain jellemzően ikonikus tornyok, emlékművek állnak. Legrégebbi ezek közül a Tour Saint Jacques a hasonnevű út meghosszabbítása és a rue de Rivoli sarkán. Magányos gótikus toronyként meghökkentő látvány. Egykor a hentesek cégének a plébániatemploma és a vágóhíd állt mellette. A henteseknek a Burgundi-Armagnac polgárháborúban a Félelem Nélküli János oldalán elkövetett túlkapásait a parisiak a vágóhíd lerombolásával torolták meg. A templom később a forradalomnak esett áldozatul.

A Saint-Eustache templom mellett áll egy kerek, kupolás épület, a kereskedelmi tőzsde. Ennek a helyén volt Medici Katalin palotája, ahová a Tuileries palotából költözött, hogy a baljós jövendölés elkerülése végett a Saint-Germain templomtól távolabb élhessen. Ez a palota sem maradt fenn, leszámítva a tőzsde fala mellett álló különös tornyot. A hagyomány szerint csillagászati megfigyelő volt, ahova a babonás királyné esténként az asztrológusával felkapaszkodott a jövőt kémlelni. A tőzsde épülete a Bourbon-dinasztia végén magtárként szolgált. Ennek a gabonatarolónak a kiürülése vezetett 1789 nyarán az éhséglázadásokhoz.

Parisban négy diadalív található. A porte Saint-Denis és a porte Saint-Martin a megfelelő nevű utcák kapui voltak V. Károly városfalán. Mindkettőt XIV. Lajos emeltette az I. Lipót német-romai császár ellen vívott győztes csatái emlékére, ám időközben a körülöttük álló falakat, éppen a király rendeletére, lebontották. A másik két diadalívnek soha nem volt kapu szerepe, hanem a város építészeti tengelyének csomópontjait jelölték ki. A Carrousel* a Louvre udvara és a Tuileries kert között, az Arc de Triomphe* az Étoile téren áll. Mindkettőt Napoléon állíttatta az I. Ferenc osztrák császár ellen vívott austerlitz csata emlékére, de a nagy diadalív csak jóval a halála után készült el.

Szintén Napoléon győzelmére emlékeztet a Vendôme téri bronzoszlop, amelyet az austerlitz csatában zsákmányolt ágyúkból öntöttek. A kommün alatt úgy érezték, hogy a hódítást dicsőítő emlékmű ellentmond a köztársaság második alapeszményének, a testvériségnek, ezért Gustave Courbet vezetésével az oszlopot ledöntötték. A kommün bukása után az emlékművet helyreállították, a költségeket a barbizoni festőre terheltek, aki elmenekült, és az adósságát soha nem térítette meg.

A Concorde tér közepén egy Egyiptomból ajándékba kapott obeliszk áll. Ez Paris legrégebbi emlékműve. Több mint háromezer éves, de csak alig száznyolcvan éve érkezett Parisba, azonban hozzájárult az egyiptomi kultúra iránti érdeklődés felkeltéséhez. Például a Louvre jelentős egyiptomi gyűjteményre tett szert, az építészetben pedig megjelentek ókori díszítő motívumok.

Tour Eiffel
(M° Bir Hakeim)

A lerombolt Bastille helyén kialakult tér közepén a szabadság lelkének aranyozott megtestesülése szárnyal egy oszlop tetején. Az emlékmű az utolsó Bourbon-királyt elűző dicsőséges három napra hivatott emlékeztetni.

Paris legmagasabb tornya és szimbóluma az Eiffel-torony, ami a forradalom századik évfordulója alkalmából rendezett világkiállításra készült. Az eredeti elképzelés szerint csak átmeneti dísznek szánták a kiállítás idejére. A parisiak tetszését kezdetben nem is nyerte el, végül azután mégis megtartották.

A delet harangszó helyett ágyúlövés jelezte. Tetejéről próbálták ki a távírót, róla sugározták az első rádió- és TV-adást. Eiffel légellenállást vizsgáló kísérleteket kezdett a mellette létesített szélcsőben, azután a saját tornyára felkapaszzkodva Galileihez hasonlóan tárgyak esését figyelte meg. Manapság a város leghíresebb látványossága, amely a kivilágításával, a tűzijátékaival ünnepek koronája.

A parisi tornyok, oszlopok és diadalívek nem illenek a városképbe, mert vagy egy épület csonka maradványai, vagy a környezetüktől függetlenül egy eseményre vagy eszményre kívánják terelni a figyelmet. Igazi értelmüket akkor nyernék el, ha nem az utcán állva mellőlük, hanem a levegőbe emelkedve fölülről szemlélnék őket. Fentről nézve a sugárutakkal összekötött csomópontok olyanok, mint egy szabadkőműves kötény mintázata. Az Eiffel-torony formája is hasonlít az építőmesterek címereiben is látható ecsethez.

XIV. Lajos idején Paris a világ közepének képzelte magát. Abban az időben a Föld körbehajózása nyomán kezdett megindulni a tengeri kereskedelem, emiatt növekvő igény mutatkozott pontos térképekre, irányjelzésre és időjárás előrejelzésre. A földrajzi tudományok művelésére alapították a csillagvizsgálót. Ezt az épületet tekintették a parisi meridián meghatározójának. Ez a képzeletbeli vonal összeköti az ország legészakabbi és legdélebbi városát, Dunkerque-et és Perpignan, sőt áthalad a Louvre négyszögletes udvarán és a Luxembourg-palotán is. A történelem azonban nem a parisi, hanem a greenwichi csillagvizsgálót választotta a hosszúsági körök kiindulópontjának. Ám az angol meridián sem csupán a csillagvizsgálót érinti, hanem átszeli a Temzén a korabeli hadi kikötőt is. Abban az időben a nemzetközi távolságokat nem a francia királyhoz, hanem az angol flottához szabták. Viszont a franciák kiharcolták, hogy az ő mértékükkel, méterben és kilométerben számoljanak. A méter egyik kőbe vésett etalonja a Vendôme téren ma is látható.

A parisi meridián a hajdani cardo-hoz egészen közel és vele párhuzamosan fut. Ami nem sikerült a Napkirálynak a földrajzi tengely tekintetében, azt Napoléon kívívta az építészeti tengellyel. A Louvre-Étoile együttes is antik alapokon nyugszik, pontosan a decumanus irányába mutat.

Szobrok

A tornyokhoz hasonló földrajzi és eszmei irányjelzők a köztéri szobrok is. A város első lovas szobrát IV. Henrik kapta a Pont Neuf kiszögellésén. Utódai is hasonló megtiszteltetésben részesültek: XIII. Lajosnak a place Royale-on, XIV. Lajosnak a place des Victoires-on, XV. Lajosnak a róla elnevezett téren emeltek szobrot. A Bourbon-királyok szándéka az volt, hogy a nép ne a Saint Denis apátságban

elhelyezendő sírjuknál, hanem a Parisban általuk létrehozott tereken, dicsőséges hadvezérekként emlékezzen majd rájuk.

A Szabadság-szoborral Paris ajándékozta meg New Yorkot. Hálából ennek egy kisebb változatát az amerikaiak is elkészítették a franciáknak. A parisi Szabadság-szobor a Szajna mesterséges szigetén áll. Marianne, a szobor nőalakja, a köztársaság szimbolikus megtestesítője. Egy másik, République téren álló szobra frigiai sapkával a fején, fáklyával a kezében a szabadság, egyenlőség és testvériség eszményét hirdeti.

A régi Parisban az épületeknek kizárólag intézményi és esztétikai szerepe volt. A felvilágosodás korától kezdődően a kiemelt helyszíneken elhelyezett nagyszabású építészeti alkotások, mint a Panthéon, a Madelaine, a Sacré-Coeur templomok az uralkodó eszmei áramlatok kőbe vésésének szándékával jöttek létre. A második császárság idején Paris a közintézményeit látványosságokká tette. Először a korábbi épületek, elsősorban a templomok váltak monumentumokká, azután sorra újfajta emlékművek keletkeztek. A szimbolikus építészet hozzájárult, hogy Paris a világ legtöbb turistát vonzó városává válhasson.

Fények

Paris a fény városa. Milyenek is a parisi fények? A Capeting-dinasztia idején az éjszakai Parisban három lámpás égett. Egy a Grand Châtelet börtöne előtt a tolvajoknak, egy a folyó túlpartján, a Nesle-toronyban a tenger felől éjjel érkező hajósoknak, és egy az ártatlanok temetőjében a halottaknak.

Amikor a Napkirály lebonttatta a régi városfalat, akkor ezernyi ház első emeletének a magasságában üvegburával védett gyertyákat helyeztetett el. Száz évvel később elkészült az adószedők fala, és a gyertyákat petróleumlámpákra cserélték. Ezt az időszakot nevezik az eszmetörténetben felvilágosodásnak. A felvilágosultnak mondott filozófusok kezdték sötétnek csúfolni a középkort, a korábbi dinasztiák uralkodásának az idejét. A csúcsíves francia építészeti stílus, ami egykor nemcsak a katedrálisokra és templomokra, hanem a polgári palotákra, középületekre és a lakóházak pincéire is jellemző volt, ekkor kapta a lebecsülő gótikus elnevezést, az ország déli részét egykor megszálló barbár törzsre utalva.

Újabb nyolcvan év múlva felépült Thiers védgyűrűje, és megjelent a városban a gázvilágítás. 1895-ben a Lumière testvérek bemutatták a világ első mozgóképét. A premier sikere után sorra nyitottak a mozik. A nagy háború végén lebontották Thiers falait, és bevezették a villanyvilágítást. A világháborút követően, aki Parisban járt, csodálkozva számolt be a más városokhoz képest lényegesen

erősebb utcai fényekről. A Champs-Élysées karácsonyi díszkivilágításának híre azóta is minden évben bejárja a világot.

Szintén XIV. Lajos idején szervezték meg először az éjjeli őrjáratokat. A rendőrség növekvő létszámmal és javuló eszközökkel léphetett fel a rendzavarókkal szemben. A falakon belül biztosított közvilágítás és közbiztonság megteremtette a szórakozás feltételeit, és növelte a város nemzetközi vonzerejét.

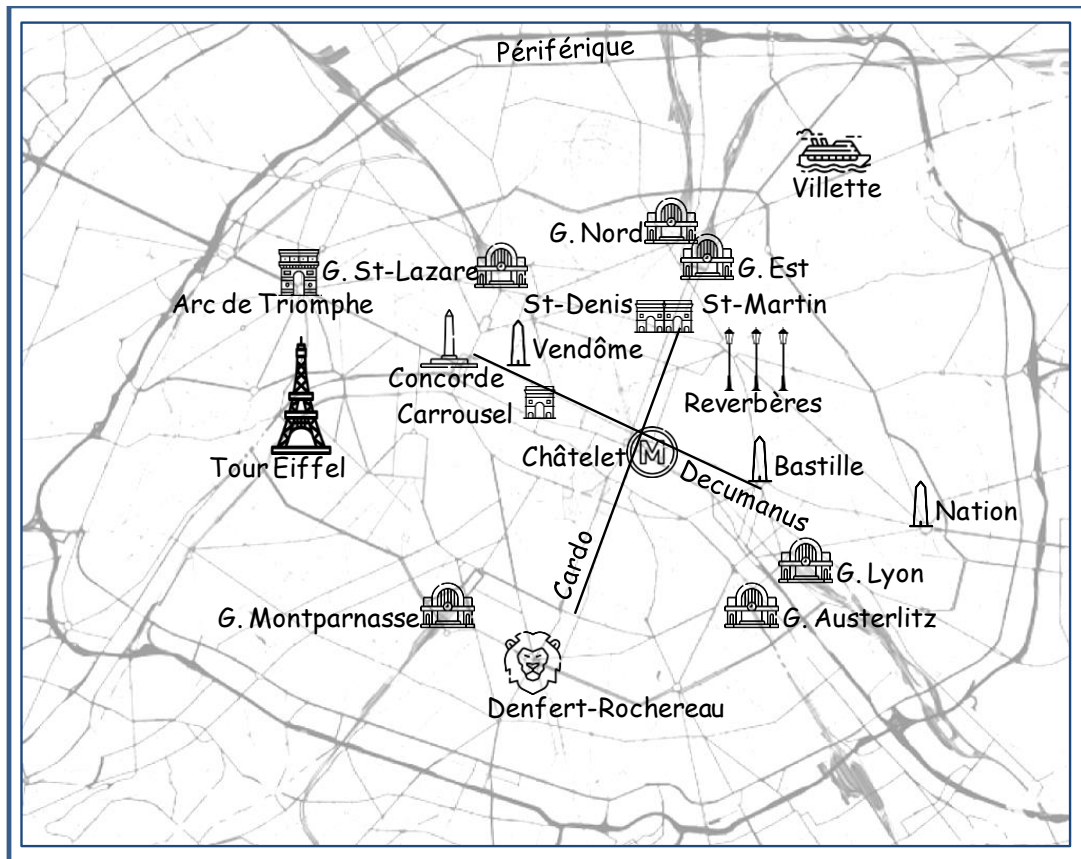

Champs-Élysées
(M° Champs-Élysées - Clémenceau)

Kávézók, éttermek

A parisi kávéházak legendásak. A francia konyha világhírű. Az első kávéház, a Prokope, XIV. Lajos idején nyílt a Saint-Germain negyedben. Megfordult itt Voltaire és más felvilágosult filozófusok, Benjamin Franklin amerikai követ és más politikusok, akik a forradalom eszmei alapjait rakták le, azután Robespierre, aki az eszmék gyakorlati megvalósítását túlzásba vitte.

A forradalom előtti időben a város legpezsgőbb közéleti színtere a Palais-Royal volt. Az árkádok alatt kávézók és divatos üzletek nyíltak. A boltokat szabadságról álmódzó urak és szabados hölgyek látogatták. A kertben, egy fabódéban pajzán jeleneteket nézhettek meg a kíváncsiskodók. Az egyik kávézóban az asztalra felpattanó tüzes lelkű Desmoulin agitált a Bastille bevételére. A Palais-Royal tulajdonosa Philippe d'Orléans*, a francia hadsereg parancsnoka és az ország leggazdagabb ura volt. Amikor a forradalom felpörgő eseményei a király kivégzésének gondolatáig jutottak, az ő egyetlen szavazatával kapott többséget az igen. A király elítélését végső soron családi viszály döntötte el, Philippe d'Orléans ugyanis XVI. Lajos unokatestvére volt.

6. Térkép vázlat. Közlekedési csomópontok Parisban.

(: pályaudvar)

Tour Eiffel
(M^o Bir Hakeim)

Az éttermek elterjedése is a forradalomnak köszönhető. Az arisztokrácia elűzése a szakácsokat munka nélkül hagyta volna, ha nem gondolták volna ki, hogy gazdájuk családja helyett ezután a nagyközönségnek főzzenek. Az egyik patinás étterem, az Au Rocher de Cancale, az osztrigákra specializálódott (és a mai napig működik a Montorgueil utcában). A polgárság megerősödése az éttermek iránti keresletet is megnövelte.

A második császárság idején a hétfégi kikapcsolódás általánossá vált. Az emberek a közeli falusi zöldvendéglőkbe jártak mulatni, az erdőkbe piknikezni, a folyópartra evezni. Ennek az időszaknak az önfeledtségét örökítették meg az impresszionista festők. Festményeik egy-egy helyszíne ma is felkereshető: a Montmartre-on a Moulin de la Galette és a Lapin Agile, az impresszionisták szigetén a Maison Fournaise.

A századforduló után a Montmartre üzletesezése elől a művészek átköltöztek a Montparnasse-ra. Törzshelyeik a Dôme, a Rotonde és a Coupole kávézók lettek, amik azóta elit éttermekké alakultak. Az egzisztencialisták egyik kedvenc találkozóhelye a Deux Magots volt a Saint-Germain tér sarkán. A cirkuszi művészek találkozóhelye, a Clown Bar, megőrizte az eredeti humoros csempe díszítését.

Az ötödik köztársaság idején a volt gyarmatokról beáramló sokszínű lakosság változatos konyhája is megjelenik a városban. Paris gazdagságává vált, hogy nem kell távoli utazást tenni egy egzotikusnak számító gasztronómiai felfedezés kedvéért.

Moulin de la Galette
(M° Abbesses)

Szórakozóhelyek

Parisban a római időkből megmaradtak egy amphitheatrum alapjai. A színjátszás egykor szabadtéri esemény volt. A Capeting-dinasztia idején, elsősorban vásárok alkalmával, bibliai vagy egyháztörténeti ihletésű darabokat adtak elő. II. Henrik király uralkodása alatt, amikor részben olasz befolyásra az áhítatos műfaj egyre gyakrabban paródiába és komédiába hajlott, a burgundi grófok palotája helyén épült meg az első közsínház, ahonnan viszont kitiltották a vallásos előadásokat. A Théâtre de l'Hôtel de Bourgogne legjelentősebb szerzői Pierre Corneille és Jean Racine volt.

A színházi szórakozás ugyanakkor királyi privilégium is volt. XIV. Lajos idején a korábban a Louvre mellett épült Petit Bourbon színházat lebontották, és a Palais-Royal oldalában új termet alakítottak ki. A költözés idején a színtársulat vezetője Molière volt. A szerző a Képzelt beteg című darab egyik előadása alatt rosszul lett, és közeli otthonába hazafelé tartva összeesett és meghalt. Az árván maradt társulat utódjának tekinthető a ma is ugyanott működő Comédie Française. A forradalom küszöbén épült az Odéon a Luxembourg-kert északi oldalánál, amelyet Marie Antoinette királynő, illetve Beaumarchais Figaro házasságának a bemutatója avatott fel.

A színházak aranykora a restauráció ideje volt. A kiépült és kivilágított körutak mentén nyíltak a divatos teátrumok. Közülük a legimpozánsabb a Bonne Nouvelle körúton álló Gymnase, ahol többek között Balzac és Alexandre Dumas, apa és fia rendezett. A belvárost galériák hálózata kötötte össze a szórakozó negyeddel. Haussmann a boulevard du Temple mintegy húsz színházat feláldozta a République tér kialakításáért.

A III. Köztársaság idején a színházakból a társművészetek, illetve a technika bevonásával alakult ki az opera, a revü és a filmezés. Az Opéra Garnier kezdetben a Rothschild család és ismeretségi körének a rendszeres találkozási helye volt. A Kapucinusok körútján nyílt az Olympia, a Montmartre lábánál a Moulin Rouge táncos mulató. Mindkét helyszínen kánkánt és más frivol táncokat mutattak be, valamint itt léptek fel a francia sanzonok híres előadói. Később a világháborút követően az Olympia fogadta a külföldi vendégelőadókat.

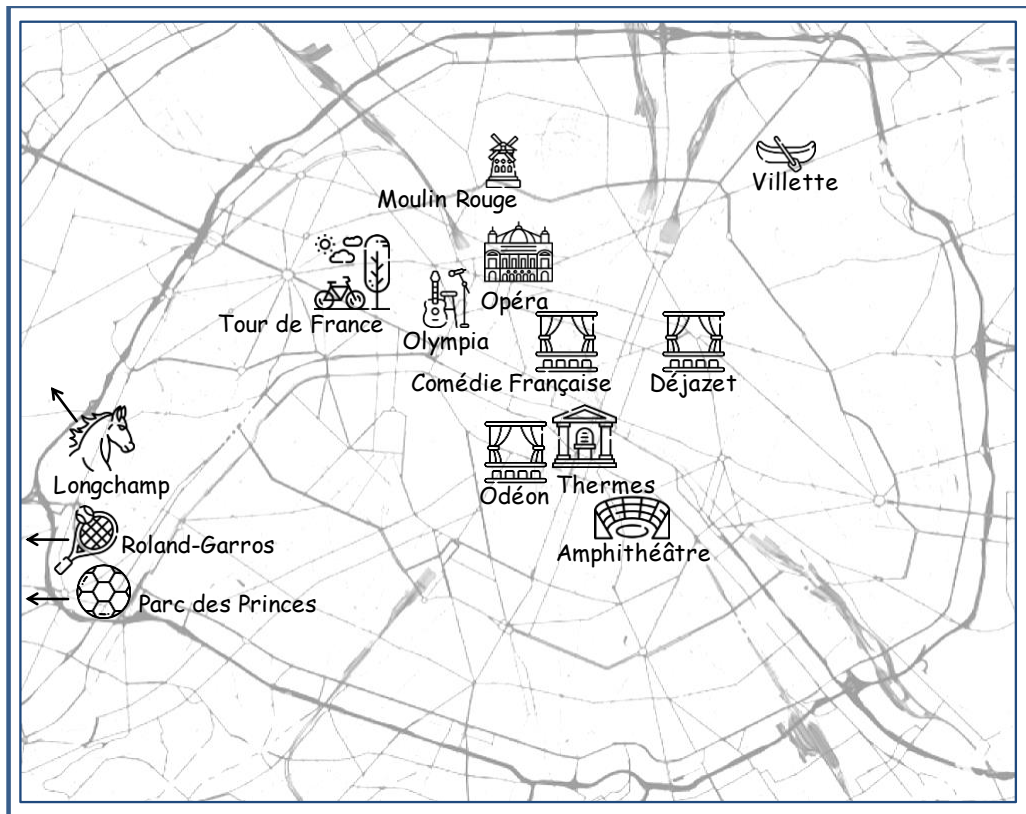
Az első mozgófilmet a Lumière testvérek mutatták be a Kapucinusok körútján. A sikernek örvendő vetítések és a filmezés technikai fejlődése egymást ösztönözték. Filmstúdiók alakultak (Pathé, Gaumont) és mozik nyíltak (Rex, Louxor). A mozik előbb-utóbb a színházak rovására gyarapodtak, elfoglalták a szerepüket, azután a tereiket is.

Az esti parádékon történő felvonulásokhoz hozzátartozott a kivételes megjelenés is. Ezt az igényt serkentették a divatcégek. A Louis Vuitton bőrcikkkel, táskákkal, bőröndökkel, övekkel vált világhírűvé. A modern nőideált a nagy háború és a világháború között Coco Chanel formálta, aki kis fekete ruháihoz fehér ékszereket társított. Egyszerű eleganciáján akár a ciszter nővéreknél végzett iskolájának a hatása is sejthető. Tőle származik az első, nem természetes virágillatú parfüm, a szerencseszámáról elnevezett N°5. A világháborút követő új megjelenés meghatározója Christian Dior szabászata lett. A L'Oréal hajfestékekkel és kozmetikumokkal, a Cartier ékszerekkel kápráztat el.

Paris sok nemzetközi sportesemény rendezésében is élen járt. A Roland Garros a salakpályás teniszbajnokság helyszíne. Athén után a második újkori olimpiát Parisban rendezték. A Tour de France kerékpáros versenyt első alkalommal a Paris-Lyon-Marseille-Toulouse-Bordeaux útvonalon szervezték meg, a l'Auto című újság reklámkampányának keretében. Maga az első pedálos bicikli is egy 8. kerületi kocsijavító műhelyben látott napvilágot. A városban a biciklizés hagyománya, a növekvő autóforgalom mellett, a mai napig megmaradt. A bicikli még talán az autónál is jobban kifejezi a közlekedés szabadságát.

Opéra Garnier
(M° Opéra)

7. Térkép vázlat. Szórakozóhelyek Parisban.

Opéra Garnier
(M° Opéra)

Kertek

Parisban, a méretüktől és korábbi rendeltetésüktől függően, négyféle kert van. A legkisebbek a square-ok, amelyek korábbi épületek, gyakran kolostori kerengők helyén alakultak ki. Egy-egy oldalukat akár tűzfal is határolhatja, szabad oldalaikon alacsony kerítés veszi körül őket. Olykor csak néhány, egymás felé fordított pad vagy egy kis játszótér fér el rajtuk, gondosan ápoltságok fák és bokrok között.

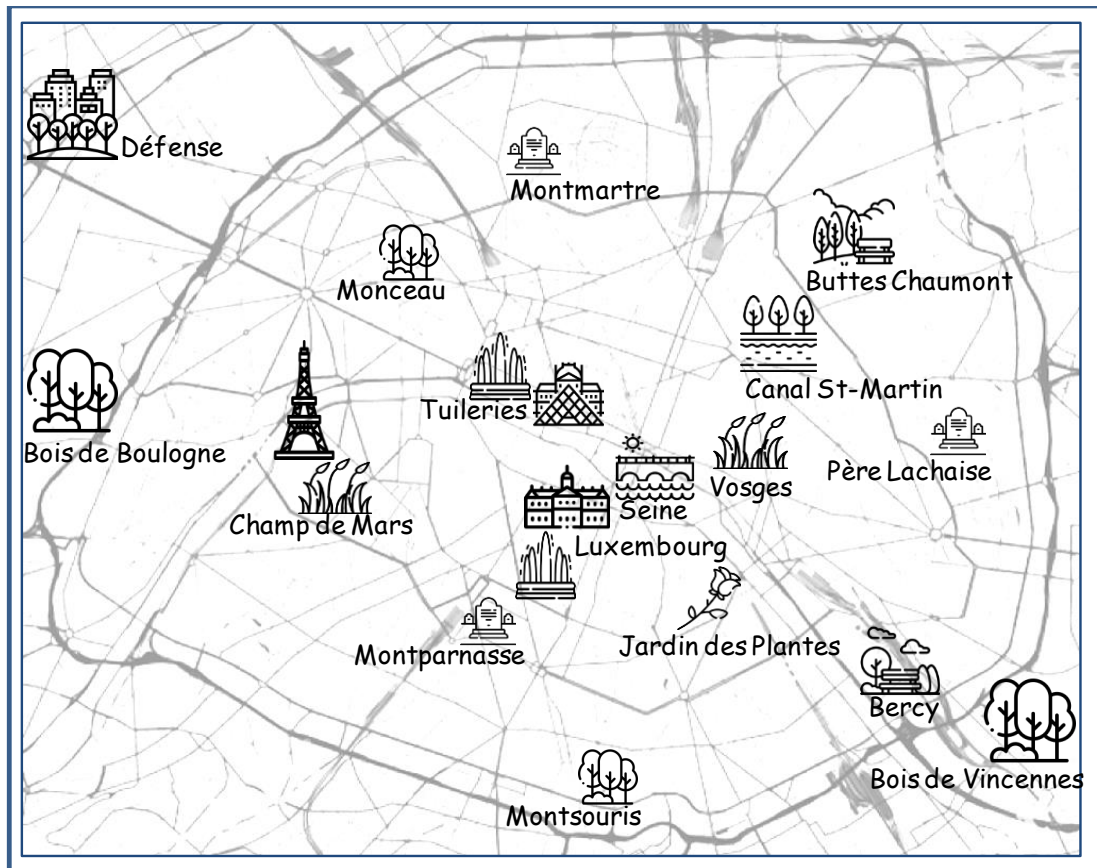
A kicsit nagyobb, korábban egy palota magánkertjeként működő terület a jardin, amelynek virágágyásai között ösvények kanyarognak. A fákat és bokrokat gyakran franciásan kerekre vagy szögletesre nyírják. A két leghíresebb jardin a Medici királynők emlékét őrzi: a Tuileries Katalinét, a Luxembourg Máriáét. A Jardin des Tuileries lett Paris első közparkja. A Versailles-ba költözött XIV. Lajos idején nyitották meg a lakosság számára. A király főkertésze, Le Nôtre tervezte.

A második császárság idején a mindenhol kinövő Haussmann-i házak előtt három parkot kerítettek el. A Monceau, a Montsouris és a Buttes Chaumont parkokban százötven éves fák árnyékában mesterséges barlangokból források és patakok folynak kis tavakba. Jó időben a parisiak a parkok rétjein heverésznek, piknikeznek. A futók a kerítések mentén róják a köreiket, a gimnasztikázók félreeső helyet keresnek maguknak.

A város szélén két kerek erdő van. Keleten a Bois de Vincennes, nyugaton a Bois de Boulogne. Ezek a városhoz legközelebb eső zöld területek, ahova hétvégén ki lehet szakadni csónakázni, lovagolni, sárkányt eregetni, focizni, gördeszkázni, biciklizni.

Jardin de l'Hôtel de Rohan
(M° Saint Paul)

8. Térkép vázlat. Kertek és parkok Parisban.

Parc des Buttes Chaumont
(M° Laumière)

Lakóházak

A lakóházak a települések legfontosabb alkotórészei, mégsem róluk lesz nevezetes egy város. Paris legrégebbi épen maradt házai a százéves háború végének idejéből származnak. Az öreg házak falai nem függőlegesek, hanem az utcaszinttől az első emeletig kifelé, attól felfelé pedig befelé dőlnek. Nevezetes Nicolas Flamel könyvmásoló és alkimista fogadója a rue Montmorencyn. A városra egykor jellemző favázás házak elpusztultak, csak a rue François Miron-on és a rue des Barres-on maradt meg egy-egy öreg ház mutatóban. A királyi Paris lakóépületeit Orléans-ban vagy Rouen-ban sétálva lehet elképzelni. A kacskaringós és szűk utcakép megmaradt a rue du Prévôt-rue du Figuier-rue de l'Ave Maria vonalon és a rue Mouffetard-on.

A következő korokban épült parisi házakra jellemző a gipszborítású homlokzat, a kovácsoltvas erkélykorlát, a cink tető és a kémények csoportosulása. A gipszet a város környékén bányászták. Könnyen formálható és jó tűzálló tulajdonságú anyag. Talán a kötelezővé tett alkalmazásának is köszönhető, hogy Londonnal ellentétben Paris nem vált soha tűzvész áldozatává.

Paris mai egységes képét a második császárság idején nyerte el. A lift feltalálása előtt épült házak hatemeletesek. A földszinten gyakran üzletek kaptak helyet, az emeletek pedig meghatározták a lakók státuszát; minél magasabbra kellett valakinek kapaszkodnia a lépcsőn, hogy hazaérjen, annál alacsonyabban állt a társadalmi ranglétrán. Az első emeleten a leggazdagabbak, a tetőtérben a szolgák, a diákok és a bohém művészek laktak. Ebben az időben vezették be a városi gázt is. A komfortszintet igazoló „gaz a tous les étages”* táblácskák sok házon ma is láthatók.

A körutakat és sugárutakat szegélyező, tekintélyt parancsoló hatemeletes Haussmann-házak között helyenként néhány kis utcára kiterjedő, előkertes családi házak alkotta szigetekre lehet bukanni. Elvárásolt világot idéznek ezek, art deco stílusban. Ilyen építészeti zárvány található a Butte Beyrgère tetején, a Buttes aux Cailles déli lábánál, a Porte de Bagnolet közelében, illetve a Montsouris park nyugati oldalán.

A nagy háborút követően kezdték építeni az első, olcsó bérlakásokból álló lakótelepeket. Az épületek kezdetben téglából készültek, szerény díszítést viseltek, és takaros udvarra nyíltak. A legtöbb ilyen lakótelep Thiers lebontott falának a helyét foglalta el, így most a boulevard Périphérique mentén állnak. A növekvő kereslet a házak igényességének a csökkenéséhez vezetett.

A futurizmus jegyében épült toronyházak egykori divatját mára sokan szégyellik, és a francia építészet megcsúfolásának tartják. Sokat veszített az értékéből az általuk nyújtott jó kilátás, és szinte kizárólag bevándorlók laknak bennük. A place

d'Italie mögött terül el a kínai negyed, a 19. kerület tornyaiban pedig főleg észak-afrikaiak és feketék laknak. A valódi felhőkarcolókat Paris igyekezett távol tartani magától, ezért csak a Défense negyedben kaptak helyet mutatóban.

Negyedek

A Capeting-dinasztia idején Paris városrészei plébániák és kolostorok köré szerveződtek. A legfontosabb központok a bal parton a Sainte-Geneviève, a Saint-Séverin és a Saint-Germain-des-Prés, a jobb parton a Saint-Antoine, a Saint-Gervais, a Temple, a Saint-Martin-des-Champs, a Saint-Jacques-de-la-Boucherie, a Saints-Innocents, a Saint-Germain-l'Auxerrois, a Sainte-Eustache és a Saint-Honoré voltak.

A Valois-dinasztia idején a város biztonsága veszélybe került, ezért a szerkezetében előtérbe kerültek a védelmi és az adózási szempontok. Ennek megfelelően kialakultak, és a város növekedésével fokozatosan szaporodtak a kerületek. A restauráció korában húsz kerületet, és minden kerületben négy negyedet határoztak meg. A kerületek a Louvre-tól kiinduló és a Père-Lachaise temetőnél végződő csigavonalban helyezkednek el, egytől húszig számozva. A negyedek hagyományosan egymástól élesen elhatárolódtak a korábbi városfalak vagy fontosabb utak révén, és etnikailag vagy foglalkozásilag jellemző lakossággal rendelkeztek. A második császárság és az V. Köztársaság városrendezése a negyedeknek ezt a jellegzetességét megbontotta.

A tehetősebb lakosság mindig igyekezett elkülönülni a köznéptől. Az első palota negyed a Capeting-dinasztia végén alakult ki a Sainte-Geneviève hegy és a Buttes-aux-Cailles közötti völgyben futó Bièvre patak partján, a később épült Saint-Médard templom környékén. Az épületek ma már nem láthatók, sőt a patakot is befedték - csak a domborzatról és helyenként a járdába helyezett rézermékről tudható, merre fut a föld alatt.

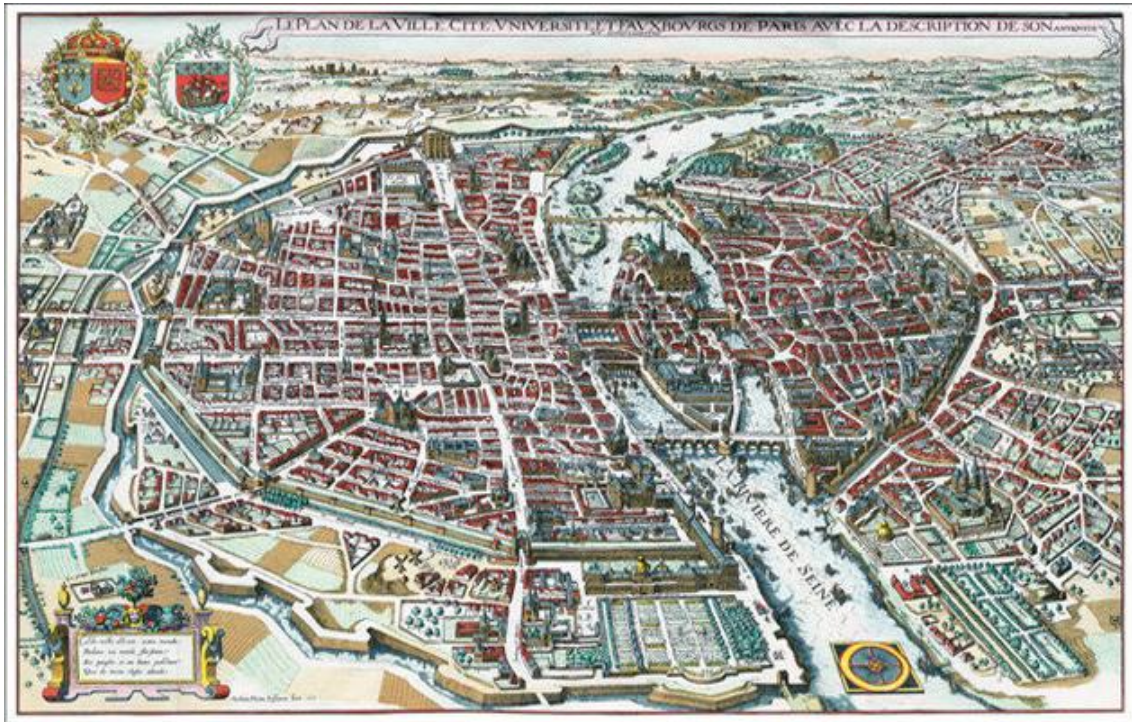
A második történelmi palota negyed a Saint-Pol és Tournelles kastélyok körül alakult ki a Marais-ban. A parisi paloták szigorú szabályok szerint, az „udvar és a kert között” elv szerint épültek. Eszerint az utca felől az épületet és a birtokot magas fal védte. Kocsival a nagykapun át lehetett az udvarba hajtani, és a tartózkodás idejére a főépület mellett álló istállókban látták el a lovakat. A vendég a díszlépcsőn át jutott a fogadóterembe. Csak a házigazda, illetve a visszajáró vendégek juthattak ki a főépület mögött elhelyezett zárt kertbe.

A Marais bejárása a klasszikus francia építészetéről és történelemről nyújt áttekintést. Olivier de Clisson, a százéves háborúban V. Károly király győztes hadvezére volt. Az ő palotája helyén épült fel később a Guise családnak, a katolikus

liga vezetőinek a kastélya, ahol a Szent Bertalan-éj terveit szövögették (60 rue des Francs-Bourgeois). Napoléon óta a Városi Levéltár működik az épületek maradványaiban. IV. Henrik hűséges bajtársa, később pénz- és hadügyminisztere, Sully grófja, az Arsenalban (1 rue Sully) dolgozott, és élete végén a róla elnevezett reneszánsz palotában lakott (62 rue Saint Antoine). Mme de Sévigné, a XIV. Lajos koráról élvezetesen beszámoló levélíró egész életét a környéken töltötte, kedvenc lakhelye a Carnavalet-palota volt (23 rue de Sévigné, Városi Történeti Múzeum). XIV. Lajos szeretői, Mme de Montespan és Mme de Maintenon a d'Albret-palotában ismerkedtek meg (31 rue des Francs Bourgeois). A forradalom idején bármelyik oldalon állni veszélyes volt: Louis-Michel Le Peletier de Saint-Fargeau XVI. Lajos kivégzésének a megszavazásáért még aznap este merénylet áldozata lett (29 rue de Sévigné), de Lamoignon de Malesherbes, XVI. Lajos védőügyvédje sem kerülte el végzetét, guillotinnal a fejét vették (24 rue Pavée, Városi Könyvtár). Ők ketten egymástól mindössze egy saroknyira laktak.

A harmadik történelmi palota negyed a Saint Louis-sziget, ami XIII. Lajos idején vált hídon át elérhetővé. Először a Marais-val szemközi északi oldal, majd a déli oldal épült be. A sziget után jött divatba a faubourg Saint-Germain, illetve a faubourg Saint-Honoré negyed. Paris növekedésével párhuzamosan a palota negyedek is egyre távolabb kerültek a városközponttól.

A királyság idején a város magját munkásnegyedek alkották, az Île de la Cité és a jobb parton, az egykori piac, a Les Halles* környékén. A városrészek mesterségek szerint is szerveződtek. Parisban 124 céhet jegyeztek. Az egyik legbefolyásosabb céh, a hentesek emlékére őrzik a Saint-Jacques-de-la-Boucherie templom magányosan maradt tornya. A Bièvre patak partján, a Saint Marcel-negyedben Németalföldről érkező takácsok telepedtek le. Közülük a legsikeresebb család alapította a Gobelin-manufaktúrát. Az uszadékfa-kikötő, a port de la Rapée közelében, a faubourg Saint-Antoine negyedben az asztalosmesterség, majd mindenféle, bútorkészítéssel foglalkozó társszakmák fejlődtek ki. A Bourbon-restauráció idején a Szajná a Loire-ral, illetve a Rajnával csatornával kötötték össze. Az északi kanálisok találkozásánál, Paris határában La Villette-nél kikötőt építettek, aminek a forgalma egy időben még Bordeaux tengeri kikötői forgalmát is túlszárnyalta. A Canal Saint-Martin mára elvesztette kereskedelmi szerepét, és a Villette kikötő helye ötletes szabadidőközponttá alakult. A jobb part külön foglalkozással nem jellemezhető munkásnegyedei Belleville és Ménilmontant. Itt, egy zenés kávézóban lépett fel először Maurice Chevalier, és az egyik kapualjban született Édith Piaf (72 rue Belleville), két meghatározó szononénes. Az egyetlen negyed, amelyik a mai napig a földrajzi határain belül megőrizte lakosságának etnikai és foglalkozási sajátosságait, a posztókereskedéssel foglalkozó szefárd zsidók negyede, a Sentier.

2. Térkép. Paris XIII. Lajos uralkodásának kezdetén (Mérian 1615.)

A városra nyugatról, szinte a diadalív helyéről látunk rá a Bourbon-dinasztia időszakának elején. A Cité csúcsánál látható a néhány éve elkészült Pont Neuf, és a kisebb szigetről az új Pont Marie, de az île Saint Louis még beépítetlen.

A falakon kívül az előtérben a Palais des Tuileries, és kertje, a mai Jardin. A Louvre-ról annak folyóparti szárnya köti össze. Észak-kelet felé az Hôpital Saint Louis. Vele szemközt az erődítmény jellegű épületcsoport a Temple.

A falakon belül jól kivehető a Bastille előtt a place Royale (későbbi place des Vosges) és a sziget csúcsán az akkor még lezárt place Dauphiné. A jobb parti városrész közepén háromszög alakú tér a piac, mellette fallal körülvéve az Ártatlanok temetője. A jobb part távolabbi fele az egyetem, fölötte a Montagne Sainte-Geneviève tetején az azonos nevű kolostor.

Közismert parisi negyedek egykor és ma

Negyedek	Egykor	Ma
Belleville	városszéli vendéglők	vegyes külföldi bevándorlók
Canal Saint-Martin	csatorna, hidak, zsilipek	bobo törzshelyek
Faubourg Saint-Antoine	kisiparosok	kiskereskedések
Grands Boulevards	nagy áruházak, passage-ok, mozik	előkelő vigalmi negyed
Les Halles	piac és forgataga	földalatti bevásárlóközpont, park
Marais	főúri paloták	divat üzletek
Montmartre	művész telephely a nagy háború előtt	turistas vigalmi negyed
Montparnasse	művész telephely a nagy háború után	polgári lakó negyed
Quartier Latin	történelmi egyetem, kiadók	könyvesboltok, diák albérletek
Saint-Germain	polgári paloták	polgári lakó negyed, divat üzletek
Villette	kikötő, vágóhíd, feldolgozó üzemek	ipari műemlékek, vigalmi negyed

Paris az idők során nagy átalakulásokon ment keresztül. Egyszerre igyekszik őrizni régi értékeit és alkalmazkodni az új életformákhoz. Lakossága a királyságok idején 50 és 200.000 között mozgott. Ma a boulevard périphérique által határolt „falakon belüli” Paris lakossága 2.5 millió, az agglomerációval együtt 10 millió.

Az aránylag jómódú, önálló fiatal felnőtteket nevezik a bourgeois-bohème rövidítéseként bobo-nak. A Canal Saint Martin környéki hangulatos terek és kávézók kedvenc találkozási helyeik közé tartoznak. Ezzel természetesen kiváltva a kevésbé tehető második generációs bevándorlók irigységét. Ez a feszültség mutatkozott meg az elmúlt években többször is ámokfutó lövöldözés formájában.

A francia autógyártás emblematikus cégei egymáshoz közel, a Renault Boulogne-ban, a Citroën a XV. kerületben bontakozott ki. A légi- és űrközlekedési ipar is a közelükbe települt.

A város nyugati felén, az adószedők és Thiers falai között egykor elterült falvak helyét polgári lakónegyedek foglalták el. A 16. kerületet alkotó Passy és Auteuil területén laknak a jómódú katolikus családok. Batignolles szintén jómódú polgárai inkább baloldali kötődésűek. A Buttes Chaumont negyedben tömörül a zsidó közösség.

A diák negyed, a Quartier Latin, a Capeting-időkben lefedte a bal partot. A tudományos felfedezések korában itt lakott és dolgozott Louis Pasteur, a Curie házaspár, Henri Bequerel, André-Marie Ampère. A híressé vált negyedben az ingatlan árak is magasra szöktek, és ma a bal part más kerületeivel együtt polgári lakóövezetnek számít.

A művészek is keresték egymás társaságát. A művész negyedek a város növekedésével párhuzamosan költözködtek, mindig a peremen maradván. A restauráció idején a festők a Monceau negyedben laktak. Az állványok folytonos cipelése miatt a szomszédok tűzoltóknak csúfolták őket. A második császárság alatt az írók a Saint Georges negyedben telepedtek le, a III. Köztársaság festői, az impresszionisták pedig, a Montmartre-ot népesítették be. A domb vásáriassága elől az újabb generáció a Montparnasse-ra költözött. A rue de Fleurus-ön volt Gertrude Stein szalonja, aki sok fiatal festőt és írókat támogatott és futtatott be. Később a szürrealisták a Grands Boulevards környékét, az egzisztencialista írók a Saint-Germain-des-Prés negyedet választották ki maguknak.

A királyi Paris legbolondosabb közösségi eseményei feltehetően a különböző egyházi ünnepek, vagy a királyi koronázások alkalmával rendezett körmenetek és felvonulások lehettek. A templomokon kívül nem volt a városban sem egy nagyobb tömeg befogadására alkalmas épület, sem egy jelentősebb köztér. Az első mulatóhelyek a place Royale, illetve a Pont Neuf körül csak IV. Henrik király uralkodása után alakultak ki. A szórakozó negyed szerepét a forradalom körüli ötven évben a Palais-Royal kávézói és szalonjai, a restauráció idején a Grands Boulevards-on nyíló színházak, a III. Köztársaság alatt pedig a Montmartre mulatói vették át. A Grands Boulevards-on alakult ki az a Parisra a mai napig jellemző szokás, hogy a kávéházak teraszán az asztalok körüli székeket a sétálók felé fordítják.

A II. világháborút követően Paris foglalkoztatási szerkezete fokozatosan átalakult. Az ipari szektort felváltotta a szolgáltatási; jelenleg a munkavállalók legnagyobb része valamilyen szolgáltatásnak minősülő tevékenységet végez. Európa legnagyobb iroda negyede a város szélén felépült, változatos formájú, magas

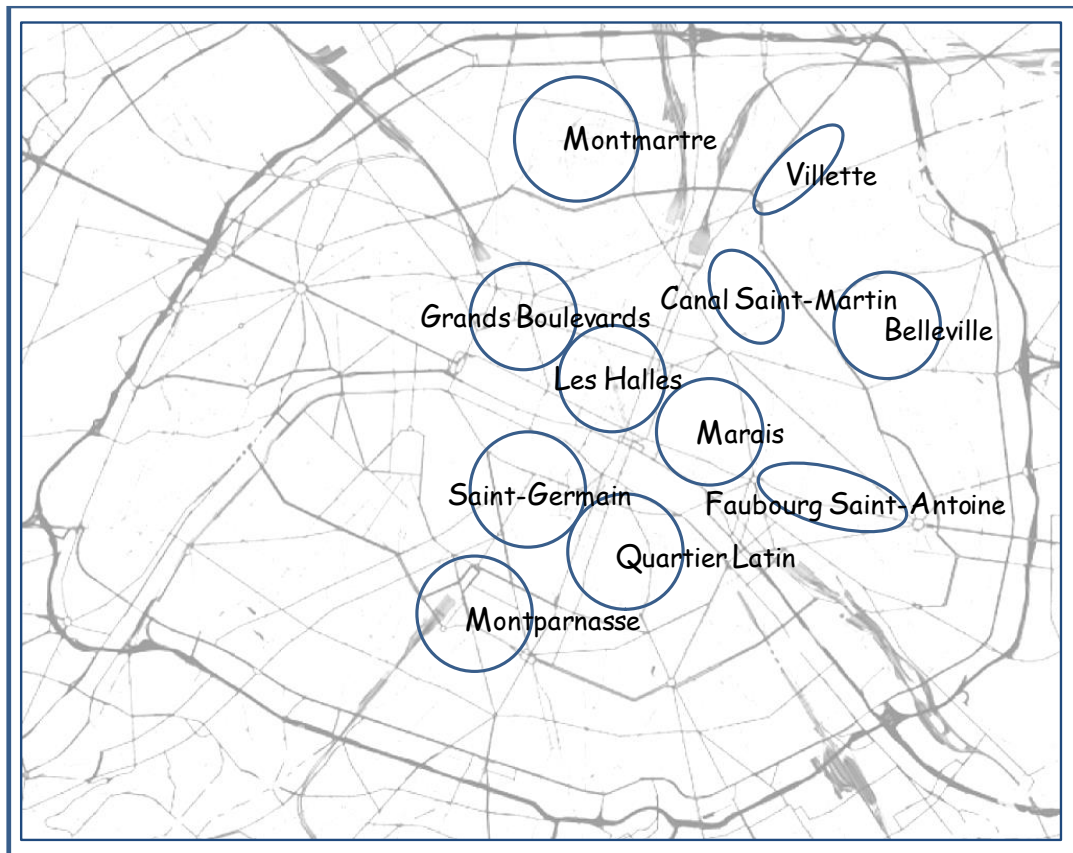
üvegépületekből álló La Défense. A legnagyobb tőzsdei részesedést birtokló francia óriáscégek közül többnek is a központja itt található. Paris a francia cégek mellett több nemzetközi szervezetnek, köztük az UNESCO-nak és az OECD-nek is a székhelye.

Parisnak jelentős bevándorló lakossága van, közülük néhány népcsoport saját negyedet is létrehozott. A place d'Italie mögötti toronyházakban alakult ki a kínai negyed, a Montmartre keleti lábánál észak-afrikai és fekete-afrikai közösségeket tömörítő Goutte d'Or. A Château d'Eau metrómegálló körül hindu közösségek telepedtek meg.

Ezekben a bevándorló negyedekben a lakosság olyan önállóságot ért el, hogy sokan életük nagyobb részét Parisban töltve is megengedhetik maguknak, hogy ne tanuljanak meg franciául. Másrészről a francia hatóságok nem is tudnak mindenkit számon tartani, sok a hamis papírokkal vagy tartózkodási engedély nélkül élő személy. A helyzet a csodák udvarára, a cour des miracles-ra emlékeztet. A Montorgueil utca mentén kiépült, leginkább zsványtanyának nevezhető negyedben évszázadokon át sajátos szókincset használtak az ott lakók, a törvényen kívül éltek, olykor saját királyt választottak, amíg XVI. Lajos le nem romboltatta ezt az övezetet.

Rue François Miron
(M° Saint-Paul)

9. Térkép vázlat. Közismert parisi negyedek.

Vízi viadal a Grand Pont előtt a királyság idején
(Musée Carnavalet, M° Saint-Paul)

A metró

Parisban a közösségi közlekedés a Napkirály idején indult el. Az első menetrend szerinti omnibuszjáratot Blaise Pascal, a fizikus és filozófus indította a rue Saint-Jacques-on.

A metróvonalak a III. Köztársaság fénykorában külön részvénytársasági vállalkozásokként jöttek létre, és néhány év alatt behálózták a várost. Az 1. vonal a Vincennes-i vártól a Bastille-Louvre-Champs-Élysée-Étoile tengelyen vezet az új diadalívig. A 2. és a 6. vonal az adószedők falának nyomán az Étoile-tól a Nation térig északra és délre jár körbe a városon, hol a föld alatt, hol a föld felett. A 3. vonal kelet-nyugati, a 4. és 5. vonal észak-déli összeköttetést biztosít. Összesen tizennégy, különböző színnel jelzett városi és öt külvárosi járat van. A megállók egymáshoz közel, gyalog öt-tizenöt perc járásnyira esnek. Ez lehetővé teszi, hogy a városban bárhova el lehessen jutni metróval és gyalogosan. A buszokat jellemzően csak a parisiak használják, a turistáknak egyszerűbb és gyorsabb metróval közlekedni. Az autó használata a városon belül nem jelent előnyt.

Múzeumok

¶ Károly Saint Pol palotájának a kertje korlátozottan a közönség számára is látogatható volt. Ezt a kivételt leszámítva a múzeumok a forradalom óta jöttek létre. Nem szerves részei a városnak, de a város hírnevét és látogatottságát jelentősen növelik.

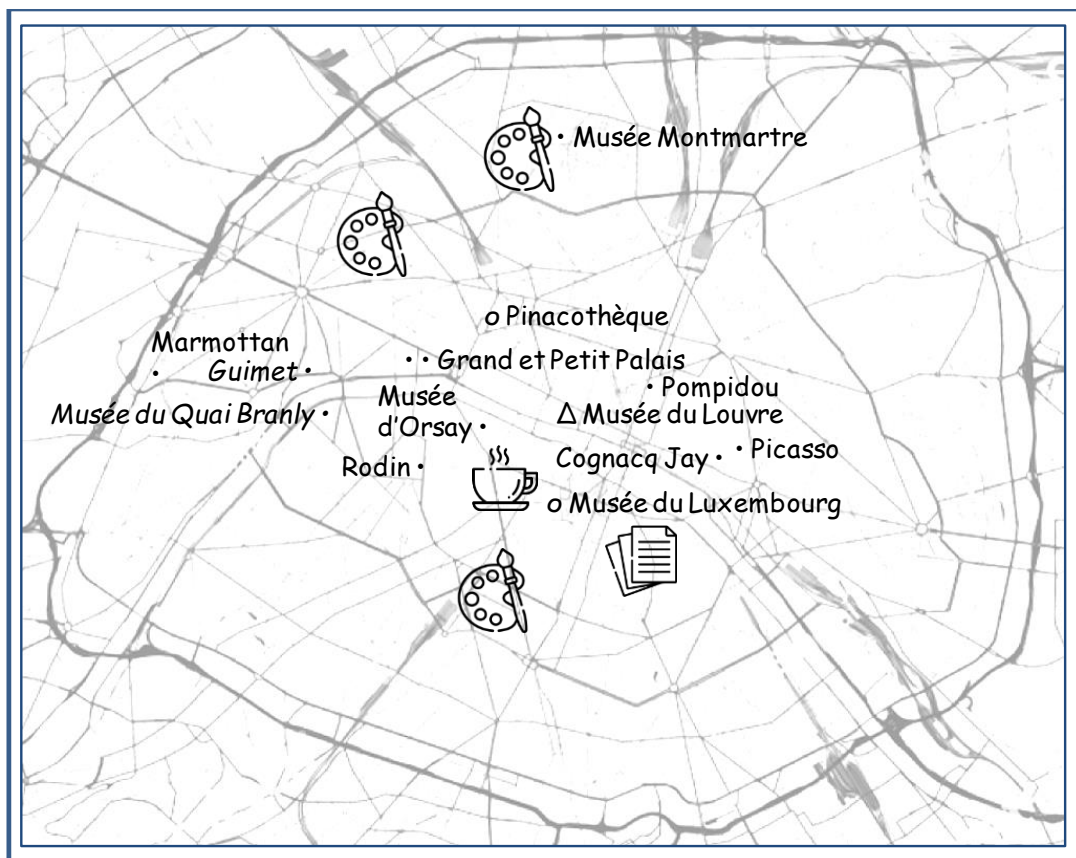
A Louvre, az egykori királyi palota, a világ egyik első és legnagyobb képtára, a királyi festménygyűjtemény alapján jött létre. Legnagyobb becsben őrzött képét, a Mona Lisát Leonardo da Vinci hozta magával Firenzéből, amikor I. Ferenc meghívására Amboise-ba érkezett. A Musée d'Orsay, az egykori Orléans-i pályaudvar épületében, a vasút kiépülésével egy időben alkotó impresszionista festők világhírű alkotásait mutatja be. A Musée Rodin egy korábban ösztöndíjas művésztelepnek helyet adó kastélyban a szobrász életművét őrzi.

A Cité régészeti múzeuma bemutatja, hogyan rétegződtek egymásra évszázadok alatt a különböző korok épületei. A Musée Carnavalet, a Város Történeti Múzeuma, egy főúri palotában található. A Musée Cluny névtelen szerzőktől származó gótikus műalkotások gazdag tárháza, közöttük az egyszarvúról szóló allegorikus falikárpit sorozattal. Az épület a bencés apátok egykori parisi rezidenciája.

Paris nemcsak saját történelmét és művészetét kívánja bemutatni a hozzá látogatóknak, hanem az egész világot szeretné magához ölelni. A Musée du Judaïsme a zsidó, az Institut du Monde Arabe a közel-keleti, a Musée Guimet a távol-keleti kultúrába enged betekintést.

A Fűvészkert eredetileg XIII. Lajos gyógynövényes kertje volt. XIV. Lajos idején az egzotikus országokból hazahozott vagy ajándékba kapott növényeket és állatokat itt helyezték el. A gyűjteményt XVI. Lajos alatt kezdték latinosan museumnak nevezni. Végül itt alakították ki a Természettudományi Múzeumot (Musée de l'Histoire Naturelle) és az állatkertet.

A tudományos és technikai fejlődés korai szakaszát a Musée des Arts et Métiers, a felgyorsult és jövőbe mutató szakaszát a Cité des Sciences et de l'Industrie mutatja be. A Zenetörténeti Múzeumban, a Musée de la Musique-ben páratlan hangszerek láthatók, és emlékezetes előadások hallgathatók felvételről, illetve élőben a koncertteremben. A Musée du Vin a borászat történetével, a Fragonard múzeum a cég illatszereivel, a Musée de la Mode a különböző korok divatjaival varázsol el. A Hadtörténeti Múzeum stílusosan XIV. Lajos hadikórházában, az Invalides-ban kapott helyet, Napoléon sírja mellett. Múzeumként látogatható Clémenceau miniszterelnök érintetlenül hagyott lakása is, ahol a Dreyfus-perről is sok érdekes részlet kiderül. A Pierre és Marie Curie egykori raktára helyén épült Curie Intézetben egy kis múzeum a fizikus család felfedezéseit mutatja be.

10. Térkép vázlat. Művészeti múzeumok Parisban.

(•: állandó kiállítás, o: időszakos kiállítások,

: festők negyede, : írók negyede)

Louvre
(M° Louvre - Rivoli)

A város lakói

Az idők folyama

Egy város élete hasonlít a folyók folyásához és az évszakok járásához. Generációk váltják benne egymást, amelyek vallásokat és eszméket kapnak fel és sodornak tovább. Egy-egy személy emlékét több emberöltőn át is megőrzik. Kis közösségek alakulnak, amik meghatározóan formálják a többség sorsát. Bizonyos események váratlan jelentőséget kapnak; ünnepek, viták, betegségek, balesetek, merényletek és forradalmak változtatják meg a város sorsát, sőt olykor a világ folyását.

Sainte* Geneviève

A gallo-romai időkben, amikor a hunok fél Lotaringia felégetése után Paris felé közeledtek, a város lakói a menekülést fontolgatták. A legenda szerint Geneviève, egy köztisztelőben álló hajadon azt mondta nekik, ne féljenek, csak imádkozzanak, és nem lesz semmi bántódásuk. Az emberek vonakodtak a tanácsára hallgatni, de végül sokan mégis a városban maradtak. A rettenthetetlen hadvezér Parist elkerülve Orléans felé vette az útját, így a város megmenekült a pusztítástól.

Harmincöt évvel később, a frank ostrom idején Geneviève Champagne-ból a Szajrán leúsztatott hajókon biztosított élelmet a parisiaknak. Clovis végül elfoglalta és országa fővárosává tette Parist. Geneviève bejáratos lett a királyi udvarba, Clotilde királynőt a barátnőjének mondhatta. Közös asszonyi dolguk lett a frankok keresztény hitre térítése.

A legenda folytatása szerint Saint Rémy érsek a reimsi templom bejáratánál Clovist ünnepélyes keretek között megkeresztelte. Az első frank király, hálája jeléül, halála után feleségével együtt Geneviève sírja mellett kívánt nyugodni a később róla elnevezett hegy tetején épült templomban.

Geneviève-nek nagy szerepe volt Dénes püspök kultuszának megalapozásában is. Szent Dénes sírjánál templomot építtetett, amely köré később bencés apátság települt. A Capeting-dinasztia idején Reims királyi koronázó várossá, Saint Denis királyi temetkezési helyé vált.

A bátor asszonyt ezeröttszáz év múlva is számon tartják, Geneviève Paris védőszentje lett. Ő volt az első azoknak a hölgyeknek a hosszú sorában, akiket a város csodál, amivel egyben azt is igazolja, hogy a régi időkben is lehetett nőként jelentős társadalmi szerepet vállalni.

A reimsi katedrális mosolygó angyala

Saint Denis

Dénes a legenda szerint Paris első püspöke volt. Úgy tartják, a római birodalom keresztényüldözéseinek idején a város környéki barlangjáratokban gyűjtötte egybe Krisztus híveit, a római katakombák példájára. A tiltott vallás terjesztéséért két társával együtt elfogták és lefejezték. Dénes azonban felkelt, fejét a karjába vette, kisértált a városból, és csak a Montmartre-on túl lehelte ki a lelkét.

Vannak, akik Dénest görög csillagásznak tartották, és azonosítani vélték azzal a Dyonüoszszal, aki a Biblia tanúsága szerint Pál apostol athéni beszéde nyomán tért meg. Feltételezik, hogy Romában megismerkedett Szent Péterrel, és tőle kapta a gallok megtérítésének a misszióját. Ennek a feltételezésnek a nyomán egy személyben testesítette volna meg az antik filozófusok örökségét és a zsidókhöz, illetve a pogányokhoz szóló apostoli küldetést.

Dénesről azonban azt sem tudni, pontosan mikor élt. A parisi katakombákban nem találtak ókeresztény nyomokat, a püspök legendája ráadásul kimutathatóan gyarapodott a szöveg átírásai során. Paris viszont valóban a filozófia és a teológia elsőszámú európai iskolájává vált. Dénes hagyományához különösképpen kötődik a jezsuita szerzetesrend. Loyolai Ignác és első társai a Montmartre aljában, a püspök kivégzésének feltételezett helyszínén emelt kis kápolnában fogadtak hűséget Istennek és egymásnak (11 rue Yvonne le Tac).

Paris sok mindent köszönhet saját és a környező városok püspökeinek. Saint Marcel egyéb jótéteményei mellett még egy Szajnából előbukkanó sárkánytól is megmentette híveit. A pannoniai származású Tours-i püspök, Szent Márton a *cardo maximuson** meggyógyított egy koldust, az utcát ezért róla nevezte el az utókor. Auxerre-i Szent György Geneviève pártfogója volt. Parisi Szent György alapította a róla elnevezett Saint-Germain-des-Prés apátságot, Szent Landry az Hôtel-Dieu* kórházat, Maurice de Sully pedig a Notre-Dame* székesegyházat.

A parisi egyetem a katedrális iskolájából nőtt ki. Hivatalos királyi és pápai elismerését megelőzően a tanárok és a hallgatók céhes szerveződési formájában működött. Minden bizonnyal püspökök sora igyekezett színvonalának javításán.

A Notre-Dame kapubélletének szoborcsoportja

Héloïse és Abélard

*A*bélard az egyetem diákja volt, és tanulmányai befejeztével maga is jó hírű oktatóvá vált. Egy kanonok felkérte, hogy magánórákat adjon az unokahúgának, Héloïse-nak, a lányok abban az időben ugyanis nem iratkozhattak be az iskolába. A húszéves korkülönbség ellenére a tanár és diákja egymásba szeretett, és a kapcsolatukat rosszálló nagybácsi elől Bretagne-ba menekültek, ahol fiuk született.

Később jóhiszeműen tértek vissza Parisba hármasan, azonban Abélard-t utolérte a kanonok bosszúja. Fogdmegjei elkapták és kasztrálták őt. Ezek után a szerelmesek különváltak, mindketten szerzetesek lettek és kolostorba vonultak. Abélard kápolnát alapított, és teológiai vitákba bocsátkozott a kor legünnepeltebb előadójával, a cisztercita Bernáttal. Halála után Héloïse titokban megszerezte a testét, és az általa alapított kápolnában temette el. Húsz évvel később ő is meghalt, és a koporsóban újra egyesült ifjúkori szerelmével.

Az „Asszony egyszarvúval” falikárpit egyik darabja
Musée Cluny (M° Cluny - La Sorbonne)

Szerzetesrendek

A romai hódoltság idejében Közel-Keleten virágzott a remeteség. Magányos fiatal férfiak vagy baráti csoportok a városoktól távol, sivatagi barlangokban telepedtek le rövidebb-hosszabb időre.

Jézus Krisztus egy galileai vándor remete volt. A tanítványai révén összeállított evangéliumok tanúsága szerint szülei csodás jövendölések sorát hallhatták róla gyermekkorában. Az apja példája nyomán, aki Dávid király leszármazottja volt, az asztalos mesterséget tanulta ki. Fiatal felnőtt életéről semmit sem tudhatunk. Harmincéves korától kezdve sikeres gyógyító és keresett tanító lett, aki sem a patientúrájában, sem a szónoklataiban nem tett különbséget szegények és gazdagok, bűnösen és példásan élők, idegenek és honiak között. Isten országáról beszélt, és azt mondta, hogy mindenkire közel van. Azt hirdette, hogy aki embertársait szereti, az Isten örömeiben jár. Apostolokat és tanítványokat gyűjtött maga köré.

Önmagát Isten fiának mondta. A vezető értelmiség istenkáromlásnak tartotta kijelentéseit, és szembeszállt vele, végül elfogták és átadták a romai helytartónak, hogy kivégeztesse. A helytartó nem tulajdonított jelentőséget a számára felfoghatatlan konfliktusnak, de a népakarat nyomására Jézust keresztre feszíttette. A tanítványok közül néhányan a halála után is találkoztak vele. Követői közösségeket alkottak, és az apostolok vezetésével egyházzá szerveződtek. Krisztus nevéből keresztényeknek nevezték el őket.

A keresztények között tovább élt a remete életforma. A tartósan együtt maradó remeték igyekeztek megfogalmazni az összetartozásukat és a mindennapi tevékenységeiket segítő szokásokat. A bevált szokásokhoz történő ragaszkodás nyomán felmerült az igény, hogy a következő generációk részére szabályok formájában rögzítsék az életvitelüket. Az első szerzetesközösségeket az egymáshoz társuló és egymás mellett kitartó remeték alkották. A római birodalom felbomlása idején nursiai Benedek rendszabályt, azaz regulát írt a monte cassinoi szerzetesek számára.

A nyugati szerzetesek évszázadokon át ezt a bencés regulát követték. A római államigazgatási rendszer megszűnését követően nemcsak a kereszténység, hanem a latin nyelv és írásbeliség őrzői is a szerzetesek lettek.

A Capeting-dinasztia idején a szerzeteshagyomány több irányban fejlődött tovább. Cluny, egy burgundiai apátság a monasztikus élet mintaképpé vált. A monostorok lelkeségi, építészeti és gazdasági egységek. A szerzetesek napirendjét a naponta többször közösen énekelt imádság, a zsolozsma ütemezi. Az épületegyüttes központja a zsolozsmázás helyszíne, a kelet-nyugati tájolású templom. Tőle délre helyezkedik el egy zárt kert, a kerengő, ehhez kapcsolódnak a közösségi termek, épületek. A falakon kívül helyezkedik el a földbirtok. A monostorok gazdasági szempontból önellátóak: megtermelik és elkészítik az önfenntartáshoz szükséges ételmezt és ruhát. Ezen kívül kereskedelem révén igyekeznek jövedelemre is szert tenni; Franciaországban például szőlőt termeltek és bort készítettek, Németalföldön sört főztek.

Később, a monasztikus hagyomány megújításának szándékával, új szerzetesrendek születtek. A burgundiai Citeaux-ban alakultak meg a ciszterciek, a Chartreuse hegységben a kartaúziak. Új szervezeti forma szerint működő rendek is keletkeztek. A kereszties hadjáratok és zarándoklatok támogatására jöttek létre a lovagrendek: a templomosok és a máltai ispotályosok. A városi lakosság lelki gondozását szolgálták a prédikáló és kolduló rendek: a rövid ideig működő francia fehér csuhások rendje (a blancs manteaux), a spanyol domonkosok, az olasz ferencesek. A kolduló barátok a városias életformának megfelelően ritkították a napi zsolozsmák számát, rendházuk a városon belül épült, és nem csatlakozott hozzá birtok. A barátok a lelki gondozásért és a közösség mindennapi életének és ünnepeinek a szervezéséért adományra tartottak számot.

A Bourbon-dinasztia idején terjedtek el a korábban a reformáció idején Parisban megalakult jezsuiták. Ők kimondottan civil és politikai feladatokat vállaltak, iskolákat nyitottak, nyomdát alapítottak.

A férfi rendek mellett kezdetektől női rendek is működtek. Szociális feladataik közé tartozott a betegápolás, a lánynevelés, árvák és utcalányok befogadása.

Parisban több mint 100 szerzetes házat hoztak létre. Mintegy harmadukat a Capeting-dinasztia és kétharmadukat a Bourbon-dinasztia idején. A nagy forradalom alatt az összes házat bezárták, a szerzeteseket elűzték vagy megölték. Korábbi birtokaikat soha nem kapták vissza. Ám nem a forradalmárok találták fel a szerzetesrendek felszámolását.

Az amiensi katedrális főhajója és boltozata

Templomos lovagok

1307. október 13-án hajnalban a francia király katonái összehangoltan rajtaütöttek a templomos lovagrend parisi központján, és országszerte az összes jelentős rendházon és parancsnokságon. A rend ingatlanjait lefoglalták, ingóságait elkobozták, Jacques de Moley nagymestert és a rend vezetőit letartóztatták. A szabadon hagyott lovagok külföldre menekültek.

A lovagrendet felségárulással, istenkáromlással és fajtalansággal vádolták meg. Az évekig elhúzódó perben az akkoriban Avignonban székelő, francia felügyelet alatt álló pápa egy alku keretében a király pártjára állt. Amikor a fogvatartott lovagok a kínzások árán kicsikart beismerő vallomásaikat visszavonták, hirtelen felindulásból a Szajna akkor még különálló kis szigetén máglyahalálra ítélték őket. A tűzbe lépő nagymester azt jósolta a hóhérainak, hogy hamarosan követni fogják őt a halálba. IV. Fülöp király, Guillaume de Nogaret főtanácsos és V. Kelemen pápa rövid időn belül valóban meghalt. Amikor majd' ötszáz évvel később XVI. Lajos király feje a guillotine alatt porba hullt, a tömegeből valaki felkiáltott: "Jacques de Moley, most megbosszultak!"

A templomos lovagrend az első keresztes háborút követő felbuzdulás idején alakult. Legszűkebb magja egy kis nemesi csoportosulás volt, amelynek tagjai maguk is részt vettek a közel-keleti harcokban, és tanúi voltak a Jeruzsálem elfoglalását követő kegyetlenkedéseknek. A harcok csillapodását követően éveket töltöttek a salamoni templom romjai között ősi emlékek után kutatva.

A zsidó nép első templomát kétezer évvel korábban emelték, építőjének nevét: Hiram, a Biblia is megőrizte. A nagyszabású vállalkozáshoz köthető a mediterrán térségben a munkáért és építőanyagért pénzben történő fizetség első dokumentálása is. Később a templom a babiloni hódításnak áldozatul esett; a perzsa tolerancia idején a zsidók újjáépítették; a hellének feldúlták, de állva maradt; a romaiak ismét lerombolták. Titus császár sok zsidót fogságba hurcolt, még többet menekülésre kényszerített. A zsidók az egész birodalomban szétszóródtak, az otthon maradtaknak nem volt lehetőségük a templom újjáépítésére. A romai birodalom kettészakadásakor Izrael négyszáz évre Bizánc fennhatósága alá került, majd az arabok foglalták el.

Ennyi viszontagság után aligha maradhatott tárgyi emlék a templomban Salamon és Hiram idejéből, azonban a normann zaklatástól nemrég megszabaduló, írástudatlan francia arisztokrácia számára az ókori kultúrával való találkozás lenyűgöző élményt jelenthetett. A tárgyi és szellemi kincskeresők vezetője Hugues de Paynes lett, az egyházi keretek közé fogadást pedig a ciszterci rendet is megreformáló Clairveaux-i Bernát által írt regula biztosította. A templomos rend gyorsan gyarapodott. Nemesi családból származó lovagok és közrendi származású testvérek alkották.

A békét hirdető krisztusi tanítást és a fegyverforgatást nem tartották összeegyeztethetetlennek. Küldetésük a jeruzsálemi zarándokok védelme volt. Feladatuk teljesítéséhez rendházak és parancsnokságok hálózatát hozták létre nemcsak a Szentföldön és Franciaországban, hanem Németországban, Olaszországban, az Ibériai-félszigeten és Angliában is. Hadvezetésük részben független, de az európai uralkodókkal együttműködő volt. Jelentős diplomáciai és hírszerző tevékenységet is folytattak. A hosszú és kockázatos utazások biztosítására ők vezették be a váltó használatát.

Szerteágazó tevékenységük révén rövid idő alatt Európa legbefolyásosabb szervezetévé váltak. Uralkodóknak nyújtottak hitelt, sőt, a francia király kincstárnokai lettek. Jövedelmük legalább három forrásból származott: a rendbe belépő nemesek adományaiból, az ellenőrzésük alatt álló területek bevételeiből, valamint az odaveszett zarándokok és katonák beváltatlan váltóiból. Nem csoda, hogy a meglehetősen öntelt és pénzsóvár természetű IV. Fülöp, miután a zsidó kereskedőktől néhány évvel korábban elkobzott vagyonát felélte, a templomos lovagrendre is lecsapott.

Hogyan kerekedhetett felül a francia király a saját hitelezőin? Az írástudás elérése és az általa megvalósított propaganda terjesztése révén. Korábban az írástudás a szerzetesek és a szintén egyházi befolyású egyetemek kiváltsága volt. A templomos lovagok azonban mint katonák szintén írástudatlanok voltak, szemben a király udvarával, ahol elterjedt az írásképesesség. A templomosok pere során a vádakat sokszorosították és terjesztették, a bizonyítékokat kínvallatással csikarták ki, a vádlottak viszont sem nyilvánosan védekezni, sem a korábbi tevékenységeiket dokumentumokkal bizonyítani nem tudták.

Pedig a kereszties hadjáratok idején Franciaországot nemcsak a belső háborúk kerülték el, hanem, a krónikák feljegyzései alapján, amíg a gazdasági élet irányítása a templomosok kezében volt, éhség és járvány sem fordult elő. Az egyetemes építészet kiemelkedő alkotásainak számító gótikus katedrálisok létrehozása is a templomosok tevékenysége idején teljesedett ki, és a hanyatlásukkal szakadt meg.

A templomosok európai kultúrára kifejtett hatását jelzi a péntek tizenharmadikához kötődő hiedelem is. 1307. október 13. ugyanis, amikor a francia király véget vetett a rend virágzásának, pénteki napra esett.

Pártütések

A templomosok eredeti küldetése Jeruzsálem arab kézre kerülése után megkérdőjeleződött, külső ellenség híján ugyanis egy erős önálló hadsereg magára a francia királyra is veszélyt jelenthetett volna. Alig negyven évvel később azonban, a Capeting-dinasztia kihalása ürügyén trónkövetelőként fellépő angol király személyében megjelent a külső ellenség. A templomos hadsereg hiánya akkor késő bánat volt már.

1348-ban a Crécy csatamezőn Franciaországra apokaliptikus erővel lecsapott a háború és a nyomában járó éhínség és ragály. A százévesnek mondott háború során nagy hadseregek ritkán ütköztek meg egymással, ellenben gyakorta rablóbandák hada fosztogatta az országot. A központi hatalom gyengesége miatt az ország szinte teljes területe időről időre ki volt szolgáltatva a Normandia és Aquitania felől támadó angol és más külföldi zsoldos csapatoknak. Az állandó zaklatások miatt a parasztok nem tudták betakarítani a termést. Az első nagy vereség után egy évvel kitört a pestis.

A Poitiers-i csatában II. János francia király az angolok fogságába esett, mégis tiszteletet vívott ki magának, mert vitézül helyt állt az ütközetben, nem menekült el úgy, mint annak idején az apja Crécy-nél. Kisebbik fia, Fülöp, burgundi gróf a csatában az apja mögött lovagolva kiabált neki, „vigyázz balról, vigyázz jobbról”,

ezért kiérdemelte a megtisztelő bátor jelzőt. Nagyobbik fiát, a trónörökös Károlyt viszont megvetették, amiért eloldalgott a harc elől.

A király nélkül maradt ország meggyengült. A pénz értékét veszítette, az adókat növelni kellett, ezért a trónörökös összehívta a langue d'oïl rendi gyűlést. Az 1355-1357 között évente ülésező parlament a költségvetés hiányán javított, a trónörökös pedig elfogadta személyes befolyásának a korlátozását.

A parlamenti tárgyalások során mutatott rátermettsége révén a parisi kereskedők elöljárója, Étienne Marcel eredeti tisztén túlmenő jelentős politikai, sőt katonai befolyásra tett szert. 1358. február 22-én több száz parisi mesterember élen berontott a királyi palotába, és a trónörökös szeme láttára kivégeztette annak két tanácsadóját. Étienne Marcel szövetségben állt a trónkövetelő navarrai herceggel és az angolokkal is. A herceget kiszabadította a János király által elrendelt fogságából, és a király távollétében a trónra segítségén mesterkedett. A Paris környéki parasztok is fellázadtak, és Meaux-ban a trónörökös feleségének az életére törtek. A parasztlázadást a dauphin* hívei véresen megtorolták. Étienne Marcel túlkapásait is megelégtették a parisi polgárok királypárti képviselői. Egy éjjel rajtakapták, amint a Szent Antal-kaput akarta a környéken tanyázó angol zsoldosoknak megnyitni. Ezért az árulásáért helyben agyonverték.

Paris a türelmesen várakozó trónörökös, Károly előtt kinyitotta a kapuit. Bár testi gyengesége miatt a harcra nem volt alkalmas, kiemelkedő hadvezérekre talált Bertrand du Guesclin és Olivier de Clisson személyében, akik az angolokat szívós ellenállással visszaszorították, a trónkövetelő navarrai herceget pedig elkergették. A parisi néptől jobban védhető rezidenciákat alakított ki a Louvre-ban, a Saint Pol-birtokon és Vincennes-ben. Károly létrehozta az első nem szerzetesi könyvtárat. Országát a lovagvilágban szokatlan módon a dolgozószobájából irányította, mégis hadi és gazdasági vonatkozásban is sikeresnek bizonyult. Apja londoni fogságban bekövetkezett halála után V. Károly néven királlyá koronázták.

A bölcs királynak azonban bolond lett a fia. Hiába biztosította a legjobb nevelést VI. Károly számára, mégsem tudta megóvni sem őt, sem országát a közelgő katasztrófától. 1392. június 13-án egy hadi felvonulás alkalmával VI. Károly hallucinálni és őrjöngeni kezdett, közben több szolgáját halálra sebesítette. A feltehetően skizofréniának tartható bajra abban az időben minden elképzelhető orvosság hatástalannak bizonyult. Józan és őrült periódusok váltották egymást, és tiszta pillanataiban maga a király is belátta állapotja súlyosságát és még jobban gyötrődött rajta.

Az ország irányítása a gondnoknak kijelölt nagybátyjai és testvére kezébe került. Ők azonban egymással vetekedtek a hataloméért. Bátor Fülöp burgundi és flandriai

gróf, az egyik nagybácsi a tengeri kereskedelem biztosítása érdekében egyezséget kötött az angolokkal.

VI. Károly öccse, Orléans-i Lajos gróf a korona számára megszerezte a luxemburgi grófságot, ezzel elvágva egymástól a burgundiak két területét, a burgundi hercegséget és Flandriát. Fülöp fia, János, az unokatestvérével szemben egyre követelőzőbben lépett fel. 1407. november 23-án Orléans-i Lajos egy királynőnél tett látogatást követően az impasse des Arbalétriers-ben durva gyilkosság áldozata lett. Hamar kiderült, hogy a támadást Félelemnélküli János rendelte meg. A merénylet után kitört a polgárháború a két rokoni ág, a királpárti Armagnacok és az angolbarát Burgundiak között. Paris többször gazdát cserélt közöttük. Félelemnélküli Jánost tizenkét év múlva utolérte a végzetes bosszú.

Félelemnélküli János parisi erődje
(M° Étienne Marcel)

Jeanne d'Arc

A fiatal V. Henrik angol király Troyes-ban megállapodást kötött a Jó Fülöp burgundi gróf által mentorált idősödő VI. Károllyal, amely szerint a francia király halála után koronája a Plantagenet-házra száll. V. Henrik, előjogának nyomatékosítása kedvéért, feleségül vette Károly lányát, születendő gyermeke így egyben a Valois-uralkodó unokája is lett.

Ugyan a francia jogrend szerint a korona sorsáról nem dönthetett maga a király, sőt a nőági örökösödést sem ismerte el, a jog érvényesíthetősége az Azincourt-i csatavesztést követően kérdésessé vált. Azonban a francia király halálával csaknem egy időben az angol király is meghalt. Állítólag dizentéria végzett vele a Vincennes-i várban. Fiát ugyan francia királlyá koronázták, de nem Reimsben, hanem a parisi Notre-Dame-ban. A francia trónörökös, VII. Károly a székhelyét a Loire-től délre,

Bourge-ba helyezte. Az angol csapatok Orléans ostromára készültek, ugyanis ha elfoglalták volna a várost, akkor szabadon átkelhetek volna a folyón, és ezzel megnyílt volna előttük az út az ország déli része és a francia király székhelye felé.

Az összeomlás szélén álló királyi udvarban megjelent egy elzászi parasztlány. Arra kérte az őrséget, engedjék a felség elé, mert fontos üzenete van a számára. Addig erősködött, amíg rá nem álltak, de közben persze próbára tették. A chinoni várban egy ünnepség alkalmával járulhatott a királyhoz, aki azonban álruhában megbújt a sokaságban, míg a helyére mást ültettek. Ám Jeanne, a parasztlány felismerte VII. Károlyt. Isteni sugallatra hivatkozva arra kérte, engedje át neki a seregek vezetését, cserében megígérte, hogy megszabadítja az országot az ellenségtől.

A Jeanne által fellelkesített francia csapatok felszabadították Orléans-t az ostromgyűrűből. Gyors menetben a megszállt Parisig űzték a támadókat. Ezután Reimsben az érsek hagyományos ünnepélyes keretek között királlyá koronázta VII. Károlyt. Jeanne Paris ostroma során, a Saint-Honoré kapunál súlyosan megsérült, Compiègne ostrománál pedig a Burgundiak fogságába került. Átadták őt az angoloknak, akik Rouenban tartották fogságban. Hosszú perben, annak ellenére, hogy ismételten megbizonyosodtak a szüzességéről, ami az akkori felfogás szerint az isteni küldetés bizonyítékának számított, boszorkánynak minősítették, és 1431. május 30-án a város piacterén, máglyán megégették.

Hogyan fordíthatta meg a hadászati erőviszonyokat egy tapasztalatlan lány? Mégis hogyan szolgáltathatták ki őt az ellenségnek a győzelmekkel kivívott népszerűsége ellenére?

A francia hadsereg mind a létszámát, mind a felszereltségét tekintve valójában felülmúlta a megszálló angolokat. Az Azincourt-i csatavesztés után a hadvezérek azonban végletesen demoralizált állapotban voltak. Jeanne nem a hadsereg irányítója, hanem zászlóvivője lett, a harci kedvet szította a katonákban. Személyes védelmezője és a sereg egyik fővezére Jean de Dunois, a király nagybátyjának a törvénytelen fia volt.

Miután az angolokat viaszorították, és VII. Károly megszilárdította a hatalmát, terhessé válhatott számára a hadászati zseniként ünnepelt lány. Túlzás lett volna megengedni neki, hogy Orléans után Parist is meghódítsa. Előnyösebb volt őt az ellenség kezén elveszejteni.

Jeanne d'Arc csodás történetét is kiszínezte az utókor. Azonban a roueni per teljes iratanyaga fennmaradt, és abból egy különös meggyőződésszerű és hivatásához a végeletekig ragaszkodó fiatal lány ismerhető meg.

Medici család

Több generációba telt, amíg a franciák az angolokat Calais-ig visszaszorították, és a királyi közigazgatás talpra állt és megerősödött. A pápa Avignonból visszaköltözött Romába. Az európai közélet súlypontja Észak-Itáliába helyeződött. Eljött az ideje, hogy egy befolyásos firenzei kereskedő család történelemformáló szerepbe kerüljön.

A Medici* családot a történelem a művészetek pártfogóiként, az antik szerzők népszerűsítőiként és a reneszánsz kultúra felvirágoztatóiként ünnepli. Honnan származott kivételes befolyásuk és milyen hosszú távú hatása lett politikai mesterkedéseiknek?

A Medici család a firenzei pártok, a guelfek és a ghibellinek évszázados ellentétében következetesen pápapárti volt. Cosimot számítják a családfőnek és Firenze város atyjának. II. Pius pápától megkapta a pápai állam területén, Tolfában feltárt sóbányák kitermelésének a jogát. A só monopóliumból megsokszorozott vagyont Cosimo diplomáciai és kulturális vonalon kamatoztatta. A törökök fokozódó szorításában vergődő Bizáncból páratlan értékű görög és latin irodalmat kapott ajándékba. A cserébe remélt katonai segítségnyújtás azonban csupán hitegetés maradt a részéről. Firenzében zsinaton látta vendégül a keleti és a nyugati egyház vezetőit, de a szövetségekötés nem jött létre.

Cosimo unokája, Lorenzo a festészet és szobrászat bőkezű mecénása volt. Az ő udvarában tanult Andréa Verocchiotól Leonardo da Vinci, valamint Donatellótól Michelangelo Buonarroti.

Lorenzo fia, Giovanni, X. Leo néven fiatalon lett romai pápa. 1517. október 31-én egy wittenbergi szerzetes, bizonyos Martin Luther vitairatot függesztett ki a német kisváros templomának a kapujára. Giovanni sem szociális, sem diplomáciai érzékekkel nem rendelkezett a dagadó konfliktus rendezéséhez. Miközben a német hívek pénzén és firenzei mesterek által Romában épült a vatikáni palota és a Szent Péter-bazilika, aközben Németországban a Luther által németre fordított és nyomtatással sokszorosított Bibliában az olvasók nem találtak olyan tanítást, ami a búcsúcédulák révén elnyerhető üdvösséget igazolta volna. A megcsalt parasztok hamarosan fegyvert ragadtak.

Lorenzo unokaöccse, Giulio, VII. Kelemen néven szintén romai pápa lett, aki a nagyhatalmak vezetőinek, V. Károly német-romai császár és spanyol királynak, illetve I. Ferenc francia királynak a párharcában a vesztes oldalon találta magát. A császár Pavia mellett fogságba ejtette a királyt, és Itáliában harcoló seregeit 1527-ben hagyta a hűtlen szövetségesnek bizonyult Romára támadni és a várost feldúltni. A pápa menekülni kényszerült. Idő közben VIII. Henrik angol király felesége,

aragoniai Katalin, aki nem melleleg V. Károly nagynénje volt, meddő maradt. Henrik ezért elvált tőle, és a Canterbury érsek összeadta Boleyn Annával. Kelemen pápa erre válaszul kiközösítette Henriket az egyházból, ám lépésével nem a király vallásos felbuzdulását, hanem az angol egyház elszakadását és a szigetországból az összes szerzetesrend kiutasítását érte el.

A Medici család nagyravágyó tagjai nemcsak személyes konfliktusokat szítottak, hanem a mai napig tartó sebeket okoztak és viszályokat keltettek nemzetek és vallások között. A család két királynőt is adott Franciaországnak. Katalin VII. Kelemen pápa mesterkedései révén II. Henrik, Mária később IV. Henrik felesége lett.

Firenze virágzásának az ára Bizánc hanyatlása, a művészeti reneszánsz ára a vallási megosztottság lett. Firenze és Roma versengése visszafordíthatatlanná tette Kelet és Nyugat ellentétét, éket ütött Itália és Germánia közé, és elszakította a kontinenstől Angliát.

A párbaj napja

1559. június 30-án II. Henrik francia király gyermekei kettős esküvőjének a tiszteletére lovagi viadalt rendeztek a Tournelles-palota előtt, a feldíszített Cours Saint-Antoine-on. Az ünnepség csúcspontja a király és annak sármos testőre, a skót származású Montgomery lovas párbaja volt. A párharc három összecsapás után eldöntetlen maradt. II. Henrik, a szabályok és felesége könyörgése ellenére egy negyedik futamra szólította fel testőrét. Az ütközésnél Montgomery lándzsája a király pajzsán megtört, és a sisak rostélyán keresztül a király szemébe fúródott.

II. Henrik a sérülés következtében kialakult agyhártyagyulladásban néhány nappal később meghalt. Halálos ágya mellett egy egykori udvari orvos homályos jövendölését vélték beteljesülni: Az ifjú oroszán az időst győzi le/ Csatamezőn szemtől szemben hosszú párbaj/ Aranykalitkában kifolyik a szeme/ Egy sebből kettő lesz és szörnyű halált hal.

Michel de Notredame Montpellier-ben tanult orvoslást. Tanulmányai befejezésekor a környéken kitört a pestis. A pestisdoktorok köpönyegében és madárszerű csőrös sisakjában a vidéket járta, és akin tudott, segített. A járvány elvonulása után visszatért az egyetemre tanítani, ám rövidesen összekülönbözött tanár társaival, akik nála kevesebb gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek. Emiatt vidékre költözött és családot alapított. Azonban hamarosan újabb pestisjárvány tört ki, ő maga is két gyermekét és a feleségét is elvesztette. A helybeliek számon kérték rajta, hogyan

lehetséges, hogy idegeneket meggyógyított, de a saját családját nem tudta megmenteni.

Nostredamus Itáliába menekült. Itt évek múlva hírül vette, hogy Dél-Franciaországban újabb járvány ütötte fel a fejét. Önként hazatért, és ismét a betegek szolgálatának szentelte magát. Harmadszorra is túlélte a pestist. Ezúttal a szülőhelyéhez közel, Salon de Provence-ban telepedett le, és másodszor is családot alapított. Amíg a többiek aludtak, ő gyakran a háromlábú székén ülve elmélkedett. Képzeteiben szörnyű jelenetek játszódtak le, amiket négy soros versekbe foglalt.

Nostredamus a verseket százasaival egybegyűjtve, Centuriák címen kiadatta. Versei az európai történelem számos fordulatára ráillenek. Stuart Károly angol király kivégzését, XVI. Lajos szökési kísérletét és az 1792-ben átmenetileg bevezetett forradalmi naptárt is jól kivehetően körvonalazta.

Az okkult iránt érzékeny Medici Katalin Nostredamust az udvarába hívatta, ahol csillagászként, orvosként és kozmetikusként is elismerést vívott ki. Ám az udvari szolgálatban nem lelte örömét, és a hazatérést választotta. Egy alkalommal Medici Katalin távoli unokaöccse, a kis Henrie de Bourbon, navarrai herceg társaságában meglátogatta őt Salon-ban. Ekkor Nostredamus megjósolta, hogy Henrik Franciaország királya lesz. Ez csak úgy volt elképzelhető, ha Katalin és II. Henrik mindhárom fia utód nélkül hal meg. Bármilyen hihetetlenül is hangzott a jóslat, Katalin képzeletét mégis nyugtalaníthatta, mert később, biztos, ami biztos alapon legkisebb lányát, Marguerite-et Henrikhez adta feleségül. A számításból köttetett esküvő egy másik, nagyobb baj okozója lett.

II. Henrik király páncélja
Musée de l'Armée (M° Varennes)

Szent Bertalan-éj

1572. augusztus 18-án Henrie de Bourbon a Notre-Dame székesegyházban házasságot kötött Medici Katalin lányával, Valois Marguerite-tel. Az özvegy királynő sokat remélt az esküvőtől. Többek között lehetőséget látott benne az országot évtizedek óta megosztó vallási ellentétek lecsillapítására.

Henrik a protestánsok egyik meghatározó, de egyben kompromisszumra képes vezetőjének számított. Anyja, Jeanne d'Albret nem sokkal korábban tisztázatlan körülmények között hunyt el, és az a hír járta, hogy mérgezés áldozata lett. A protestáns seregek fővezére, Coligny ellen az esküvőt követő negyedik napon merényletet követtek el. Egy elképzelés szerint amennyiben sikerült volna kiiktatni a protestánsok nyakasabb vezetőit, akkor a családi kötelékbe vont és befolyásolhatónak tartott Henrik révén lehetőség nyílt volna a velük való megállapodásra. Ám Coligny admirális életben maradt.

A katolikus Liga az esküvőre érkezett, felfegyverzett protestánsok bosszújától tartott, ezért megelőző csapásra szánták el magukat. Szent Bertalan ünnepének előestéjén támadásba lendültek, és lemészároltak mintegy kétezer hugenottát. Elsők között végeztek Gaspard de Coligny-val. Az ünnepre érkezett vendégek közül csak néhány kijelölt védenc, mint az udvari sebész, Ambroise Paré, és véletlen szerencsés, mint a költő, Agrippa d'Aubigné menekült meg. Henriket, a királynő újdonsült vejét is életben hagyták annak fejében, hogy áttér a katolikus vallásra, és a biztonság kedvéért a Louvre-ban házi őrizetben marad. Csak évekkel később tudott megszökni az anyósa és a felesége elől.

II. Ferenc, IX. Károly és III. Henrik Nostredamus jóslata szerint egymás után foglalta el a francia trónt, de mindhárman utód nélkül haltak meg. Marguerite nem maradt hosszú ideig királyné Bourbon Henrik oldalán. Az ország visszasüppedt a vallásháborúba.

A merénylet

Henrik megegyezést kereső uralkodó volt. Amikor már az ország nagy részét az ellenőrzése alatt tartotta, a vidéki protestánsok számára a Nantes-i ediktumban biztosította a szabad vallásgyakorlást, a parisi katolikusok kedvéért pedig, életében sokadszor, visszatért a katolikus hitre. Aligha lehet számon tartani, hogy vallást változtatott vagy merényletet kíséreltek meg ellene többször.

Henrik királlyá koronázása előtt éveken át tartó keserves csaták során bejárta és megismerte jövendő országát. Hol a köznéppel együtt nyomorgott, hol a

nemesekkel együtt mulatott. A parasztoknak azt ígérte, hogy vasárnaponként minden házban megfőzhetnek egy tyúkot. Pénz- és hadügyminisztere, Sully grófja a vidéki templomok elé hársfát ültetett, hogy a mise után kijőve, az árnyékában megállhassanak beszélgetni a hívek. Az utókor őt nevezi jó királynak.

A kortársak azonban elsősorban eretneknek és csapodárnak tartották, és megvetették őt, ugyanis a felesége távollétében alkalmi viszonyokba és zajos szeretői kapcsolatokba keveredett. Az állam érdekeit figyelembe véve, az anyósával szerzett tapasztalatok ellenére feleségül vette Medici Máriát. Az esküvő előtt annak rendje és módja szerint a pápa semmisnek mondta ki a Margot-val kötött korábbi házasságát. A kívülállók meglepedésére vállalt frigyben azonban a trónörökös gyors érkezése ellenére is kevés örömét lelte. Szemet vetett Charlotte de Montmorencyra, aki azonban férjével, Condé herceggel Bruxelles-be szökött.

1610. május 14-én, Medici Mária királynővé koronázásának másnapján Henrik betegeskedő barátjához, Sully-hez indult látogatóba az Arsenal-ba*. A Ferronnerie utcában azonban elakadt a lovas kocsija, mert a keresztutcában egy másik fogat lovai megbokrosodtak, és feltartották a királyt a haladásban. A testőrei le is szálltak mellőle, hogy a másik kocsi továbbindulását megsürgessék. Ekkor egy ismeretlen alak a király mellé ugrott, kést rántott és szíven szúrta. Az eset a „Nyíllal átlőtt koronás szív”-hez címzett fogadó előtt történt. A vérző királlyal visszafordultak a Louvre-ba, de már nem tudták megmenteni.

A merénylőt lefegyverezték, háborodottnak minősítették, és rövid vallatás után gyorsan felnégyelték. Az utókor csak találgathat a történetekről. Ravailac talán valóban magányos gyilkos volt. De lehet, hogy a németalföldi Habsburg Albert hercegnek állt érdekében, hogy a készülődő francia támadásnak vegye elejét a király megöletésével. Azonban az is előfordulhatott, hogy az udvaron belül történt szervezkedés. A befolyásos Entragues gróf, aki a végzetes napon a királyt a kocsiban kísérte, de akár maga a királynő, akit egy nappal korábban koronáztak meg és juttattak hatalomhoz gyanúba fogható.

A parisi nép hamarosan borzalmas kegyetlenségre ragadtatta magát. Medici Mária olasz kíséretében annak idején a francia udvarba érkezett Leonora di Galigai, a királyné fogadott nővére, valamint az ő férje, Concino Concini gróf. A királyné bizalmába férkőzött házaspár a régensség idején aránytalanul gyorsan meggazdagodott. Alig hét évvel a merénylet után, a grófit a királyi gárdisták lelőtték, és titokban a Saint-Germain-l'Auxerrois templomba temették, de testét a nép kiásta, darabokra szaggatta, a kutyákkal etette, és a maradványokat a Szajnába szórta. A feleségét elfogták, és boszorkányság vádjával a Grève téren megégették.

Olykor a kiszolgáltatott nép váratlanul magához ragadja a kezdeményezést, és sajátos módon igazságot szolgáltat.

IV. Henrik Salamon király képében a St-Gervais-St-Protais templom ablakán
(M° Hôtel de Ville)

Balekok napjai

1630. november 10-én a Luxembourg-palotában szűk körű megbeszélés zajlott XIII. Lajos király, Medici Mária anyakirálynő, Richelieu bíboros és a pecsétőr között. A király az itáliai hadsereg fővezérévé nevezte ki a pecsétőr testvérét. Az olasz származású anyakirálynő elbocsájtotta személyes szolgálatából a bíborost.

Másnap, Richelieu revansától tartva, Medici Mária a palota bejáratait őriztette. A bíboros azonban, aki egykor a palota építését felügyelte, és minden zugát jól ismert, mégis bejutott az épületbe, és a fogadóteremben együtt találta a királyt és az anyakirálynőt. „Fogadnék, hogy rólam beszélnek”, vetette oda nekik. Medici Mária haragjában olaszul hordta le a bíborost. A király megbotránkozva, szó nélkül kivonult a teremből, Richelieu-re szemet sem vetett, és visszavonult Versailles-i vadászkastélyába. A bíboros a szomszédos Kis Luxembourg-palotai otthonában csomagolni kezdett, azonban egy máig azonosíthatatlan jóakarója tanácsára mégis a király után indult Versailles-ba, és meglepetésére XIII. Lajos örömmel fogadta őt. Együtt tértek vissza Parisba, ahol a király kijelentette, hogy az állam és a család közül az államot választja. Az ő parancsára Medici Máriát száműzték az országból, az előző nap kinevezett fővezért és a pecsétőrt pedig leváltották a posztjáról. A királyné szövetségesei közül Bassompierre gróft bebtörtönözték, de Guise herceg pedig önként indult romai zarándoklatra, ahonnan sosem tért haza.

Mindezek után Richelieu szabad kezet kapott a bel- és külpolitika alakításában. Katolikus bíborosként az országon belül elfoglalta a protestánsok legfontosabb fellegvárát, La Rochelle-t, az országon kívül viszont összefogott a német és svéd protestánsokkal a Németországot és Spanyolországot uraló katolikus Habsburgok

ellen, akikkel egyébként Medici Mária rokonságban állt. A harmincéves háborúban Franciaországot visszahelyezte európai nagyhatalmi szerepébe.

Richelieu jobb keze egy kapucinus szerzetes, père Joseph volt, akit a rendi kapcsolatainak hírszerzési célú felhasználása miatt, az első titkos ügynöki hálózat megszervezőjének is tartanak. Szerzetes csuhájáról szürke eminenciásnak nevezték. A máig fennmaradt megnevezést róla kapták és kapják a háttérből irányító vezetők.

Balzac szerint Richelieu-nek a kezébe kerülhettek IV. Henrik halálával kapcsolatos, Medici Máriára terhelő és ezért titkosként kezelt dokumentumok. Ha ezeket megosztotta a királlyal, akkor XIII. Lajos nem a családjával szemben választotta a miniszterét, hanem a saját családja civódásában rajongva tisztelt, de korán elvesztett apja oldalára állt.

XIII. Lajos röviddel Richelieu bíboros halálát követően fiatalon elhunyt. Kiskorú fia helyett régensként anyja, Anne d'Autriche uralkodott. Mindenben főminisztere, Mazarin bíboros tanácsait követte.

Két ünnep

1661. augusztus 17-én a negyvenhat éves főadószedő Vaux-le-Vicomte kastélyában vendégül látta a huszonhárom éves királyt és több száz fős kíséretét. Arany és porcelán étkészleten fácánt, foglyot és fürjet szolgáltak fel. A vacsorát követően a gondosan nyírt parkban, szökőkutas medencék között Molière és Lully közös zenés színdarabját adták elő. Az előadást követően a kastélyba visszatérő vendégeket pazar tűzijáték ejtette ámulatba. Ám a király a szállásául felkínált szobát nem fogadta el, ehelyett sértetten tért vissza Fontainebleau-ba.

Alig három hét múlva a kastély urát, Nicolas Fouquet-t d'Artagnan kapitány vezetésével letartóztatták és korrupció vádjával életfogytiglani börtönre ítélték. A Mazarin bíboros közelmúltban bekövetkezett halálával megüresedett főminiszteri posztért versengő Fouquet-t kiszorította Jean-Baptiste Colbert.

A Vaux-le-Vicomte-i élmény hatására a Napkirályban megszületett a minden képzeletet túlszárnyaló Versailles-i kastély megépítésének a szándéka. A nagyravágyás mellett csak kevés leleményességgel megáldott uralkodó a Fouquet szolgálatában bevált összes művészt átvette a saját alkalmazásába. A kastély építésére Louis Le Vau, a díszítésére Charles Le Brun, a kertépítésre André Le Nôtre, a szórakoztatásra Molière és Lully kapott felkérést.

Az emlékezetes ünnepség főszervezője és szakácsa, François Vatel azonban a gazdáját ért inzultus miatt saját épségét is féltve, Németalföldre menekült. Itt ismerkedett össze a Fronde felkelés alkalmával a király ellen szervezkedő Louis de Bourbon-Condé herceggel (Charlotte de Montmorency unokájával), aki sértetlenséget ígért neki, és Chantilly-i kastélyában a szolgálatába fogadta.

1671. április 22-én az ország legjelentősebb hadvezére a királlyal történő kiegyezés jeleként, háromnapos ünnepségsorozatra hívta az udvart. A nagyszabású rendezvényen azonban apró kellemetlenségek adódtak. A bejelentettnél nagyobb számban érkező vendégek miatt két asztalra nem jutott hús; a tűzijáték a köd miatt veszített a hatásosságából; végül a harmadik nap reggelén a normandiai kikötőkből rendelt tengeri halszállítmány nem érkezett meg időben. A helyzetet az előkészületek miatt két hete szemernyi sem alvó Vatel a becsületén esett kiküszöbölhetetlen csorbaként élte meg, és emiatt a kardjába dőlt. A halak akkor értek a kastélyba, amikor őt a szobájában halva találták. A történetekről az ünnepségen részt vevő Madame de Sévigné lányának írt leveléből szerezhetünk tudomást.

Château de Vaux-le-Vicomte

Madame de Maintenon

Lajos király feltörekvő szeretője, Madame de Montespan, dajkát keresett. Az udvari szóbeszédtől, a színen lévő elődje szitkozódásaitól, és férje bosszújától is ajánlatos volt megóvni a királytól születendő fiát. Az érzékeny feladatra egy diszkrét, okos, gyermektelen, fiatalon megözvegyült hölgyet szemelt ki, akit Franciaország marsalljának a szalonjában*, az Hôtel d'Albret-ban ismert meg.

Françoise d'Aubigné kevéssel azelőtt vesztette el a nálánál huszonöt évvel idősebb férjét, a rokkant, groteszk költőt, Scarront. Az özvegy a királynétól járadékot és

lakhelyet kapott Vaugirard-ban, egy Paris melletti faluban. Az idő múlásával a király és Madame de Montespan három közös gyermekét vette gondjaiba. A király olykor látogatást tett nála, és maga is meglepődött, hogy milyen jól esik elbeszélgetnie vele.

Madame Scarron türelmes volt. Tizenhárom év gondoskodás és várakozás után nemcsak a hivatalos szeretői státuszt és vele Maintenon grófságát nyerte el, hanem a francia királyok szereteágazó szerelmi történetében egyetlenként, a királynő halálát követően a király felesége is lett. Lajos nemcsak családi, hanem politikai kérdésekben is adott a szavára.

A nagy király nem ismerhette meg a nagyapját. Utolsó és legodaadóbb szeretőjétől talán többet hallhatott róla, mint a saját apjától. Agrippa d'Aubigné, Françoise nagyapja, szintén költő és katona, ugyanis IV. Henrik egyik legkedvesebb harcostársa volt, aki a Szent Bertalan-éjt hugenottaként szerencsésen túlélte.

A világ leghosszabb ideig hivatalban maradt uralkodójának, XIV. Lajosnak nemcsak elődei, hanem utódai is korán meghaltak. Trónörökös fiát és unokáját is elvesztette. Dédunokája követte a trónon.

Château de Fontainebleau, intérieur

Madame de Pompadour

1757. január 6-án XV. Lajos a Trianonban* ünneplő udvarhoz kis késéssel kívánt csatlakozni. Mielőtt a hintójába szállt, egy ember átlépett az örök sorfalán, szíven szúrta és elszaladt. A jelentős mennyiségű vért vesztett királyt visszavitték a szobájába. A közelben elérhető két orvos egyike sem merte megvizsgálni, hogy milyen mély a seb, viszont biztos, ami biztos, a kor szokása szerint eret vágtak rajta. A király a halálán érezte magát. Egy órán belül két papnál is meggyónt külön-külön. Fiának könnyek között átadta a levéltára kulcsait, és tanúk előtt rábízta az

országot. A végül megérkező személyes orvosa a sebzést felületesnek és veszélytelennek minősítette.

Egy napig még tartotta magát a gyanú, hogy a tört a mérénylő méregbe márthatta, de mérgezés jelei sem mutatkoztak a királyon, hanem amilyen depressziós alkatú volt, ezek ellenére is ágyban maradt, és a végzetét látta közeledni. Az udvar elsődleges kérdése ekkor az volt, vajon eljött-e az ideje a király egykori szeretője, Madame de Pompadour elbocsájtásának? A tengerészeti miniszter, vállalva a kockázatos küldetést, közölte a márkinővel, hogy csomagolhat, ő azonban, mivel a felszólítást nem magától a királytól kapta, mégsem készülődött.

Kilenc nap elteltével a király végre kilépett a szobájából, és első útja Pompadour lakosztályába vezetett. Kapcsolatuk akkor már évek óta szoros barátságnak volt mondható. A király a látogatást követően visszanyerte elvesztett életkedvét. A márkinő természetesen maradhatott az udvarban, viszont a tengerészeti és a hadügyminisztert rövidesen menesztették.

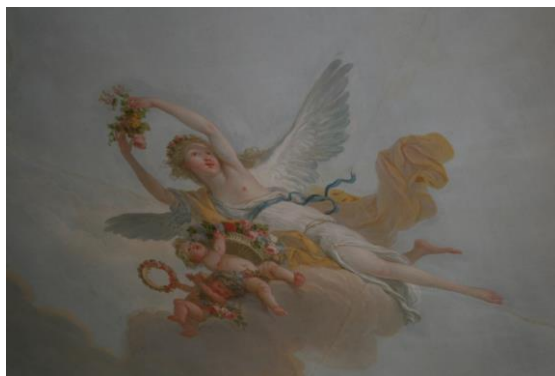
Pedig Franciaország éppen kétfrontos hadba lépésre készült: Angliával a kanadai gyarmatok felügyelete ürügyén, illetve Poroszországgal a történelmi hagyománynak ellentmondóan váratlanul szövetségessé vált Ausztria támogatására. Ezen kívül a király engedetlenség okán feloszlatta a bírói testületét, a parlamentet, így az országban szünetelt az igazságszolgáltatás.

A hivatalos szerető posztja tizenhárom évvel korábban, a királynak egy súlyos betegségből történő meglepetésszerű felgyógyulása alkalmával, a legkeresztényibb uralkodótól elvárt kötelező fogadkozások következtében, megüresedett. A Jeanne-Antoinette Poissonnak született, a házassága révén Madame d'Étiolle-lá vált polgárlány a királyi kincstárat és a háborúkat finanszírozó Pâris testvérek támogatásával került őfelsége érdeklődési körébe. Hivatalos szeretői kinevezéséhez járt a dél-franciaországi Pompadour birtok is, ahol azonban soha nem járt. Pedig Madame de Pompadour szeretett palotáról palotára vándorolni, Fontainebleau mellett többek között Choisy, Compiègne, Bellevue kastélyaiban időzött rendszeresen. Versailles-ban színházat vezetett. Mecénásként és kritikusként a felvilágosodás kori művészeti élet meghatározó alakja lett. Politikai befolyása is egyre erősödött, a minisztériumok élén számára kedvező személycseréket hajtottak végre, aminek köszönhetően a márkinő az ország mindenféle ügyében döntési helyzetbe jutott. Szeretőből és barátból amolyan miniszterelnökké vált.

Ország irányító szerepében azonban kevésbé lett sikeres. Franciaország a hétéves háborúban elvesztette Kanadát és a Mississippi folyó két oldalán fekvő, nagykiterjedésű gyarmatát, Louisianát. Kevés vigaszt jelenthetett az országnak, hogy Guadeloupe és Martinique cukor- és kávékereskedelem szempontjából fontos

szigeteit megtarthatta. Mégis háromnapos ünnepet tartottak a parisi béke aláírásának örömére.

A franciák azóta sem ismerik be, hogy egy nagyravágyó asszony és egy élheterlen király veszejtette el számukra a gyarmati hálózat és a francia nyelv világelsőségének a lehetőségét.

Château de Fontainebleau, mennyezeti freskó

Szalonok

A szalonok* a házigazda otthonában szervezett, a válogatott társaságnak személyes meghíváson alapuló, szűk körű, rendszeres események voltak. XIV. Lajos idején a szalonok a felső nemesség királyi udvaron kívüli találkozási, szórakozási alkalmi voltak, leggyakrabban a Marais negyed magán palotáiban. XV. és XVI. Lajos idején fokozatosan bejáratosak lettek, majd a szervezést is átvették egyes vagyonos polgárnők. A meghívottak filozófusok, művészek lettek. A forradalom alatt és azt követően egyre több társadalmi szerveződési forma alakult ki, a szalonok egyre szűkebb tematikák mentén formálódtak, előbb művészeti ágak, majd stílusok alapján.

A szalonokat jellegük szerint nevezték akadémiának, körnek, társaságnak, irodalmi szalonnak. Egy ilyen, rendszeresen szerveződő magán kezdeményezésből nőtt ki a Francia Művészeti és Tudományos Akadémia intézménye.

A felvilágosodás korának legjelentősebb szalonvezetője Madame Geoffrin volt. Első férjét fiatalon elvesztette, második férje nála jóval idősebb volt. Harmincéves kora körül bejáratos lett Madame Tencin szalonjába, akitől a halálát követően átvette annak ismeretségi körét. Rue Saint-Honoré-i otthonában nyitotta meg a saját szalonját, amit huszonhét éven keresztül vezetett. A vendégeket minden hétfőn és szerdán fogadta. Más szalonoktól eltérően az összejövetel az ebéddel kezdődött,

így délután hosszabb idő állt rendelkezésre a szellemi műhelymunkára. A két fő tevékenység a felolvasás és az irányított beszélgetés volt. A szalon vezetője az étkezésen és az italokon kívül az illem formálásáról, valamint az esetlegesen adódó nézeteltérések elsimításáról is gondoskodott. A művészek az alkotásaikat olykor a szalon vezetőjének ajánlották, cserébe pártfogást, ajándékokat kaphattak. Madame Geoffrin kiterjedt nemzetközi levelezést folytatott, a szalonja a kor legmeghatározóbb gondolkodóit fogadta, különös tekintettel az enciklopédistákra. A szalonba meghívást kapni megtiszteltetés volt, amire külföldi utazók is áhítoztak. Halála után Madame Necker vette át a kör szervezését.

Szalon a Temple-ban
(Musée Carnavalet, M^o Saint Paul)

Szabadkőművesek

A felvilágosodásnak nevezett korszakban egy másik szerveződési forma is kezdett elterjedni Franciaországban, a szalonoknál határozottabban politikai befolyásszerzésre törekvő szabadkőművesség. A reformáció idején a protestánsokat ért véres leszámolásokból okulva találkozóikat előszeretettel titokban szervezték, és csak férfiakat fogadtak maguk közé, akik szigorúan meghatározott beavatási szertartások során lehettek a páholyok társai, majd később mesterei.

Az 1789-ben összehívott Nemzetgyűlésben a küldöttek között a szabadkőműveseké volt a legerősebb hálózat, mindhárom rend, a papság, a nemesség és polgárság képviselői között is voltak meghatározó szereplők. A mozgalom erős nemzetközi összeköttetésekkel is rendelkezett. Skóciából indult ki, és első jelentős sikerét az Egyesült Államok függetlenségének kivívásakor érte el. Az első amerikai elnökök mind szabadkőművesek voltak.

A szabadkőművesekhez kezdetben a királyi udvarral elégedetlen arisztokraták, majd vagyonos polgárok és elismert művészek csatlakoztak. Az első francia nagypáholy nagymestere Louis de Bourbon-Condé, XIV. Lajos unokája és Condé herceg dédunokája volt. Szabadkőműves volt Louis-Philippe d'Orléans, XVI. Lajos unokatestvére, a Grand Orient nagypáholy nagymestere; La Fayette márki, amerikai szabadságharcos tábornok; Benjamin Franklin, parisi amerikai követ; Prokope, az első parisi kávéház alapítója; Montgolfier, a hőlégballon feltalálója és Guillotin doktor, a nyaktiló pártolója.

A mozgalomhoz kötődött Wolfgang Amadeus Mozart és Liszt Ferenc zeneszerző; a német író, Johann Wolfgang Goethe; Joseph Hugo, az író Victor édesapja.

Napoléon kormányában, hadseregében és az általa a meghódított területek élére kinevezett uralkodók között többségben voltak a szabadkőművesek. Kiemelkedik közülük Cambacéres, a mai napig érvényben lévő Code Civil törvénykönyv írója, Napoléon miniszterelnöke, aki egy személyben a Szenátus és az Akadémia elnöke is volt. A marsallok közül többek között André Masséna, Rivoli grófja és Édouard Mortier, Trévis grófja neve köszön vissza Paris térképén.

A szabadkőműves szellemi műhelyekben született az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya, amik a társadalom szerveződését a kötelességek helyett a jogokra alapozzák, és elvetik a régi rend szerinti társadalmi rétegződést, amit korábban természetes vagy isteni törvényeken alapulónak tartottak. A szabadkőművesek kívánatos államformának a monarchia helyett a köztársaságot tartják, értékrendjük alapja a humanizmus, az ember középpontba helyezése. Fokozatosan jutottak el a vallási toleranciától, a vallásban meg nem nyilvánuló isteni lénybe vetett hiten át az isteni létezés megkérdőjelezéséig, a kereszténységtől az ateizmusig. Köreikből nőttek ki az első politikai és művészeti izmusok, mert a társadalmi és művészeti törekvéseket is néven nevezni és magyarázni kívánták.

Liberté, Égalité, Fraternité a városház homlokzatán
(M° Hôtel de Ville)

Szívesen hivatkoznak Voltaire-re, aki élete végén szintén szabadkőműves beavatást nyert. A satirikus írókat összehasonlítják a szintén példaképnek tartott Rousseau-val. A Prokope kávézóban az ereklyéik, és főleg a Panthéonban a sírjaik jól megférnek egymás mellett, holott életükben soha nem találkoztak egymással.

A közvélekedéssel ellentétben napjainkra a szabadkőművesség veszített befolyásából és teljesen nyilvánossá vált. A Grand Orient de France nagypáholy székhelyén (16 rue Cadet) látogatható múzeum bemutatja a kőművesek történetét és a testvériség büszkeségeit.

Két nyaklánc

Paris történetében két nyaklánc különös jelentőséget hordozott. Az elsőt, amit Medici Katalin kapott ajándékba az esküvője alkalmából a frigyét kimunkáló nagybátyjától, VII. Kelemen pápától, hét drágakő függött. Katalin az ékszer továbbajándékozta legidősebb fia menyének, Stuart Máriának, aki azonban csak rövid ideig lehetett Franciaország királynéja, mert férje, II. Ferenc egy év múlva meghalt és ő a kincsével együtt visszatért a hazájába, Skóciába. I. Erzsébet királynő Stuart Máriát később felségárulásért elfogatta és kivégeztette. A nyakláncot is megszerezte tőle. A hét drágakő közül négyet az angol koronára tetetett, a három másik drágakő sorsáról azóta is folynak a találgatások. Így került a VIII. Henrik ellen mesterkedő pápa ajándéka a szándéka ellenére az angolok kezére.

A másik nyaklánc számtalan gyémántgyöngy kivételes összeállítása volt. XV. Lajos rendelte meg parisi ékszerészekről az utolsó szeretője, Madame du Barry számára, ám a király még az ajándék elkészülése előtt meghalt. A nyakláncot az alkotómesterek felkínálták XVI. Lajos feleségének, Marie Antoinette-nek, aki azonban az ajánlatot ismételten visszautasította.

Ebben az időben Franciaország egykori bécsi nagykövete, Louis de Rohan-Guémené bíboros kegyvesztettként élt Parisban, mert Marie-Antoinette számon tartotta az édesanyja, Mária-Terézia Habsburg királynő elleni mesterkedéseit. A bíborost a szeretője, Jeanne La Motte-Valois a királynőnek hamisított levelei révén rábeszélte, hogy vásárolja meg részletre a nyakláncot, és ajándékozza titokban Marie-Antoinette-nek. Az ékszerért cserébe a főpap a királynővel való kibékülést és a főminiszteri kinevezést remélhette. Ebbéli reményében egy éjjel a Versailles-i parkban a királynőnek egy Palais-Royal-i bordélyból beszerezett hasonmásával rendezett rövid találka révén erősítették meg.

A bíboros alá is írta a szerződést, a nyakláncot pedig az ékszerészekről La Motte grófnő és az ő másik szeretője, a hamis levelek szerzője vette át. A gyémántokat a

foglalatukból kiszedve külön-külön próbálták értékesíteni, de a műkinckereskedők a különleges darabok láttán gyanút fogtak. A legszebb darabok ismét csak Londonban kötöttek ki, és mivel nem érkezett hír Paris felől egy ilyen értékű nyaklánc elrablásáról, gazdára is találtak. Közben a bíboros türelmetlenül várta a felékesített királynő megjelenését, az ékszerészek pedig a fizetség hátralévő részleteit.

1785. augusztus 14-én az ügy a király elé került, aki a bíboros felelősségre vonását ügyetlenül a parlamentre bízta. A parlament a bíborost a csalás vádjában vétlennek találta, a felséggyalázás vádját pedig a királynőre hárította, mondván, bizonyára ürügyet szolgáltatott rá, hogy egy ilyen előkelő úr számára, mint amilyen a bíboros, egy alkalmi találkozó a kastélyparkban hihető magyarázatnak bizonyuljon. A Londonba szökött La Motte grófnő kiadta a történetről a maga verzióját, amiben szintén a királynő bűnrészességét bizonygatta.

A nyaklánc ügy kapcsán megsokasodott pamfletek megtépázták a királynő és a király tekintélyét. Egyes kortársak szerint a forradalom kirobbanásához is hozzájárult.

Egyik generáció könnyelműségei eképpen terhelhetik meg a következő generáció kibontakozását.

A forradalom

1799. november 9-én Franciaország vezetése egy nagyravágyó korzikai tábornok, Bonaparte Napoléon kezébe került. A hatalomátvétellel lezárult egy időszak, amit nagy forradalom néven szokás emlegetni. A forradalom tíz év alatt sem társadalmi megelégedést, sem gazdasági gyarapodást nem hozott Európa korábban legvirágzóbb országa számára. Kizárólag bizonyos hadi sikereket ért el, ezért is kerülhetett az ország élére egy katona.

1789-re a királyság az ősi riválisnak tekintett Anglia észak-amerikai gyarmatai függetlenségi háborújának a támogatása következtében eladósodott. Ezért XVI. Lajos a rendi gyűlés összehívása mellett döntött. Valamikor a rendi gyűlések szerepe a különadók megszavaztatása volt. Százötven év kihagyással azonban a jó gyakorlatok veszendőbe mehetnek. Rendi gyűlések hiányában a közös ügyek megbeszélésének helyszíneivé időközben a szabadkőműves páholyok, a szalonok és a kávéházak váltak. Amikor a gyűlés végre a Versailles-i labdaházban összeült, egyik első dolga volt elhatározni, hogy nem hagyja magát feloszlatni.

A király a köznép zúgolódása láttán támadt zavarában katonaságot rendelt Paris és Versailles közé. A nép erre, úgymond fegyverszerzés céljából, elfoglalta a város

szélén álló és már amúgy is lebontásra szánt Bastille* erődöt. A leleményes ingatlanügynökök rövid idő alatt széthordatták a köveket a környék építkezéseihez alapanyagként. A szimbólumokat kereső vezetés egy év múlva a Bastille ostromát nemzeti ünneppé tette. Pedig igazán nem mondható komolynak egy olyan ostrom, ami fél nap alatt győz.

Közben Versailles-ban dolgoztak a küldöttek, és összeállították az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát. A költségvetési hiány fedezésére elkezdődött az egyházi birtokok államosítása. Hiába volt az aratás és a betakarítás ideje, a központi gabonaraktár apadni kezdett. A lakosság megrémült, és egy asszonyokat felvonultató menetet indított Versailles-ba. Fegyverek nélkül átjutottak a katonaság gyűrűjén, és a királyi családot erőszakkal magukkal vitték Parisba.

A Tuileries* palota fogságából a király szökni próbált, de Varennes-ben felismerték, és ezután szigorúbb fogság alá helyezték a Temple* épületében. Az előbb Törvényhozó Nemzetgyűléssé, majd Nemzeti Konventté alakult testület hadat üzent a német-romai császárságnak, kikiáltotta a köztársaságot és bevezette a forradalmi naptárt. A Valmy csatában a francia csapatok visszaverték a német támadást. Egyes elképzelések szerint a jakobinus* vezetők a királyi kincstár jelentős részének a németek számára történő kiszolgáltatásával elérték a harc elkerülését, így a csata inkább felvonulás maradt, mint ütközet.

A belpolitikai feszültség egyre agresszívabb leszámolásokhoz vezetett. Börtönmészárlások során politikai foglyok estek áldozatul. Talán a különösebb felzúdulás hiányán felbátorodva kivégezték a királyt, majd fél évvel később a királynét. A trónörökös tisztázatlan körülmények között szintén meghalt. Egymásnak estek a Konvent pártjai, a jakobinusok lemészárolták a Gironde-iakat. Több mint egy éven át tombolt a terror: felfüggesztették a frissen megszavazott alkotmányt, és guillotine alá küldtek két és félezer embert. Végül a várost rettegésben tartó Robespierre-t is lefejezték.

Place de la Concorde
(M° Concorde)

A forradalom direktóriumnak nevezett második öt évében egy ötfős testületre bízták a végrehajtó és egy ötszáz fős testületre a törvényhozó hatalmat. Napoléon ebben az időszakban csillogtatta meg először katonai képességeit. Külföldön Itáliában és Egyiptomban vezetett hadjárataival szerzett hírnevet, belföldön pedig egy királpárti zendülést intézett el hatásosan a résztvevők közé lövetéssel a Saint-Roch templom lépcsőin.

Napoléont minden idők egyik legzseniálisabb hadvezérének mondják. Valóban, sorozatban nyert csatákat a Német-Romai Császárság és az Osztrák-Magyar Monarchia ellen. Az orosz télben azonban harc nélkül, értelmetlenül vérzett el a serege. Legnagyobb vesztesége azonban Louisiana maradékának eladása volt az Egyesült Államoknak. Az adásvétellel az Egyesült Államok területe megduplázódott, és megnyílt előtte az út a Csendes-óceán partjai felé.

Külügyminiszterét, Talleyrand-t minden idők egyik legfurfangosabb diplomatájának mondják. Valóban, már fiatalon részt vett az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának a szövegezésében és Napoléon hatalomra juttatásában. A napoléoni háborúk után a bécsi kongresszuson megvédte Franciaország integritását. Azonban I. Sándor orosz cárnak egy magán megbeszélésen elárulta Napoléon támadási terveit, és Louisiana áruba bocsájtását is ő javasolta a császárnak. Franciaország Napoléonnal és Talleyrand-nal veszítette el végleg elsőszámú nagyhatalmi szerepét.

Az európai szövetség a Waterloo-i csatamezőn másodszor is megsemmisítő vereséget mért a száműzetéséből visszatért Napoléon újrászervezett hadseregére. A csatát követően egy londoni bankár futára váltott lovakon nyargalt haza, és sikerült a győztes Wellington herceg hivatalos hírvivőjét egy nappal megelőzve érkeznie az angol fővárosba. Feltételezések szerint a bankár ezt az előnyt kihasználva jelentős nyereséget könyvelhetett el a tőzsdén.

Ritkán derül fény a gazdagok első milliójának eredetére. Nathan Rothschild Napoléon bukását élelmesen kihasználva vált a világ leggazdagabb emberévé.

Nem csak az időben szerzett információ, hanem a háború során a szembenálló felek párhuzamos támogatása is alapja lett a vagyonának. Sikerét nem egyedül önmagának köszönheti. Apja, Mayer Amschel Rothschild az öt fiát Frankfurtból Európa öt legfontosabb városába, Londonba, Parisba, Berlinbe, Bécsbe és Nápolyba küldte üzletelni. A családi vállalkozás egy generáció alatt a legjelentősebb gazdasági hálózattá nőtte ki magát.

A forradalom Paris egyik lényeges exportterméke. A központi hatalom meggyengülése alkalmával korábban is előfordultak forrongások, például V. Károly és III. Henrik uralkodásának idején. Ám a királyság intézményére nem jelentettek

veszélyt. A nagy forradalom óta minden generáció eljátszotta a maga kis forradalmát, barikádokat emelve, zászlót lengetve és vért folytatva.

A forradalom jelmondata, a „Szabadság, egyenlőség, testvériség” minden békebeli köztisztviselő bejárata felett olvasható. Néhány korabeli festményen azonban látszik, hogy a jelszó néhány évig így szólt: „Szabadság, egyenlőség vagy halál”.

Parisban minden lényeges szóra szeretnek emlékezni, ezért utcát neveztek el mind a három köztársasági értékről. Mind a három utcába az egyik oldalról behajtani tilos.

Kitartott nők

A forradalom fontos részét képezte a társadalmi szerepek megváltozása. A francia királyok szigorú megkötésekkel házasodhattak, hiszen csak külföldi arisztokrata családból származó feleséget választhattak maguknak. Ez az előírás a vérfertőzés lehetőségét kívánta kizárni, illetve a korona rangját és vagyonát biztosítani. A királyné feladata az utódlás biztosítása volt. Olykor azonban előfordult, hogy kevésbé passzoltak egymáshoz a királlyal. A francia nép ezért elnézte, ha az uralkodójuk közülük származó szeretőt tartott. Az egyház pedig szemet hunyt felette. A királyi szeretőktől született törvénytelen gyerekeket ugyan kizárták a trónöröklés lehetőségéből, de kitüntetett bánásmódban részesültek, és többen jelentős politikai vagy katonai szerepeket töltöttek be. Az első hivatalos szerető Agnès Sorel volt, VII. Károly oldalán.

XV. Lajos, akit szeretett királynak is neveztek, egész sereg szeretőt tartott, Pompadour márkinő maga is gondoskodott a kiválasztásukról. A király felvilágosuló kortársai nemcsak a birtokai, hanem az előjogai iránt is irigységre gerjedhettek.

A forradalom mindenféle társadalmi kötöttséget fellazított. Amint a terror fellegei az ország fölül elszálltak, kisütött a szabadság napja. Paris társasági életét három grácia ragyogta be.

Madame de Staël a híres szalonvezető Mme Necker lánya volt. Gyermekkorában anyja vendégei, Rousseau, Diderot és d'Alembert írásain nőtt fel, és már fiatalon maga is elismert irodalmárrá vált. A forradalom idején száműzött lett, a directoriumi kormányba ő ajánlotta be sorstársát, Talleyrand-t. Az önkénybe hajló első konzul ellen korán felemelte a hangját, és később úgy emlegették, mint Napoléon harmadik ellenségét, Anglia és Oroszország mellett.

Madame Tallien Bordeaux-i származása és kapcsolatai miatt könnyen a forradalom áldozatává válhatott volna. Bájaival azonban lefegyverezte leendő második férjét,

aki nemcsak neki biztosított kegyelmet, hanem más Gironde-iakat is megmentett a hegypártiak általános tisztogatásától. Sőt, az összeesküvéssel vádolt és másodszor is börtönbe zárt felesége szemrehányásán felbuzdulva vezető szerepe lett Robespierre megbuktatásában. Madame Tallien ezekben az időkben kapta a Notre Dame de Bon Secour*, majd a Notre Dame de Thermidor* megszólításokat. A directorium idején a Grosbois-i kastély szalonját vezette.

Madame de Beauharnais a karibi gyarmaton, Martinique szigetén született. Fiatalon került Franciaországba, majd a birodalom fővárosába. Első férjét, aki XVI. Lajos szökési kísérlete idején az ötszázak tanácsát vezette, a terror idején kivégezték. Mme de Beauharnais Mme Talliennel raboskodott együtt, és csak kis híján kerülte el a lefejezést. Később a directoriumi szalonban áttetsző, görögös ruhákban lejtett táncukkal elkápráztatták az urakat, és hírnevet szereztek maguknak. Egy fiatal tábornokot, akinek rámenős próbálkozásait Mme Tallien elhárította, Mme de Beauharnais a kegyeibe fogadott, elvégre ő is egy távoli kis szigetről származott. A franciásított nevű korzikai katona, Napoléon Joséphine-nek nevezte el, és feleségül vette. Az esküvőjükön Talleyrand tanúskodott. Napoléon államcsínye Josephine kiterjedt összeköttetései nélkül elképzelhetetlen lett volna. A Malmaisoni* kastélyban egzotikus parkot és állatkertet rendezett be. Amikor a miniszterek tanácskozássra érkeztek, beszélő papagájok köszöntötték őket a kastély lépcsőházában.

A gráciák mellett tanulta szerepét Juliette Récamier, aki Napoléon bukása után, a Bourbon-restauráció idején feléledő művészeket vigasztalta, kényeztette, és feltehetőleg tanulságos történetekkel inspirálta. Vendégei között volt Victor Hugo, Lamartine, Musset, Eugène Delacroix és Liszt Ferenc.

A harmadik császárság idején Paris dívája La Païva grófnő volt. Oroszországi szegény családból származott, aki első férjét és gyermekét magára hagyva külföldre utazott. Európa több nagyvárosában is szerencsét próbált, mielőtt Parisban telepedett le. Ezután sok utazó érte érkezett Parisba. Nemesi nevét és a place Saint-George-on, a könnyűvérű lányok negyedének szélén álló első palotáját egy portugál gróftól kapta, akivel azonban alig élt együtt. Később egy német gyáros támogatásával a Champs-Élysée-n építtetett palotát magának, amelyben ónix lépcsőház vezet a felső szintre. A mennyezet az azóta megsemmisült parlamenti ülésterem díszítését idézi. Keleti csempékkel borított fürdőszobájában ón fürdőkád áll. La Païva grófnő a kivételes luxust azonban nem élvezhette sokáig, mert a német ostrom idején elmenekült, és életét egy németországi vidéki kastélyban fejezte be.

Csak kevés kurtizán élhetett meg a saját hírnevéből. A grisettek alkalmi kapcsolatokat teremtettek egy-egy városi parádén. Mindenre kapható lányokat foglalkoztattak a forradalom előtt a Palais-Royal árkádjai alatt nyílt butikok. A

nyilvánosházak a harmadik köztársaság idején intézményesültek és szereztek messze földre érő hírnevet, köztük a Sphinx és a Chabanais.

Paris ítélete az Opera mennyezetén
(M° Opéra)

Temetések

A Bourbon restauráció és a III. Köztársaság idején divatba jött temetésre járni. A mindig váratlan alkalmak a társasági élet és a létösszegzés fontos részeivé váltak. A város négy köztemetője nem olyan régen, Napoléon idején nyílt meg. Az új parkokban még sok szabad sírhely volt, és az elhunytaknak gyakran érdekes szobrot vagy kriptát állítottak emlékül. A temetésen részt vevők száma és a sír díszessége az elhunyt jelentőségét volt hivatva kifejezni.

1885. június 1-én hihetetlen tömeg, több mint egymillió ember gyűlt össze Victor Hugo-t, a század emberét búcsúztatni. Nemcsak regény és drámaíró, hanem műemlékvédő, akadémikus, politikus, parlamenti képviselő, szenátor, Franciaország pairje* volt. A Notre-Dame-ról szóló regényével hozzájárult a katedrális épületének megmentéséhez. Politikai kötődése követte kora eszmei áramlatait: fiatalkorában királpárti volt, majd bonapartista, végül republikánus lett. A szabadság és igazságosság keresőjének tartották, aki felkarolta a liberalizmus és szocializmus törekvéseit. III. Napoléon államcsínye ellen a barikádokra ment. Az emiatt kényszerűen töltött tizenkilenc év belgiumi és angliai száműzetés alatt is Parizról álmodott. Távollétében írta meg második nagyregényét, ezúttal a nyomorultakról. A császár bukásakor hazatért, és a német ostrom és a kommün idején is a szorongatott városban maradt. Kitartásával úgymond egyszerre győzte le III. Napoléont és a német megszállókat. A nép nem maradt hálátlan az érte vállalt sorsközösségért.

Kérésének megfelelően nem egyházi, hanem polgári temetést rendeztek neki, ahol a zendüléstől való kormányzati félelem miatt erős katonai felügyeletet biztosítottak. A házak nyitott ablakaiban mindenfelé ünneplők énekeltek, kék-fehér-piros trikolórokat és fekete szalagokat lobogtattak. A menet a feldíszített diadalívtól a Champs-Élysées-n és a Szajján át a Parlament, az Akadémia és a Szenátus épülete előtt elhaladva érkezett a Panthéonhoz. Hugo volt az első, akit a forradalom óta a nemzet nagyjai közé temettek az időközben átmenetileg forradalmi működtetett grandiózus mauzóleumba.

Hugo-nál három évvel volt fiatalabb az egyik első hivatásos forradalmár, a proletárdiktatúra meghirdetője, Auguste Blanqui. A politika iránti vonzalmát talán az ötszázak tanácsának tagságába tartozó apjától örökölte, vele ellentétben azonban döntéshozó szerepbe soha nem került. Újságokban cikkezett, titkos társaságokat alapított, tüntetéseket szervezett. A lapokat betiltották. A '48-as forradalom alatt még legfőbb szövetségesével, Barbès-szel is összeveszett. Egy alkalommal egy hatalom átvételi kísérlete mindössze odáig jutott, hogy hívei kifosztottak egy tűzoltó szertárat, ám a kiérkező csendőrök szétkergették őket. Fél életét börtönben töltötte, a raboskodás miatt a kommünről is lemaradt. Mintegy százezer csalódott híve kísérte el koporsóját a Père-Lachaise* temetőbe.

Egy másik kortársuk, Adolphe Thiers újságíróként kezdte pályafutását. Thiers Talleyrand pártfogását élvezte, és talán tőle tanulta, hogyan lehet váltakozó politikai vezetések mellett is megőrizni a befolyásos szerepet. Cikkeivel hozzájárult a X. Károly elleni zendülés összehangolásához. Az utolsó Bourbon-király elűzésekor uralomba helyezett Lajos Fülöp kormányában különböző miniszteri pozíciókat töltött be. Támogatta III. Napoléon megválasztását, az államcsíny után azonban szembefordult vele, és száműzetésbe vonult. Ám az első császár hamvainak hazahozatala és kultuszának elterjesztése elég érdemet szerzett neki ahhoz, hogy hamar amnesztiát kapjon és hazatérhessen. A porosz háború elvesztését követően Bismarck tárgyalópartnere lett, miniszterelnökként levezényelte a kommün felszámolását. Az ezután megalakuló III. Köztársaság első elnökének választották, halálakor mégsem élvezett osztatlan politikai támogatást. Ő is a Père-Lachaise* temetőben kapott helyet.

A három nagy ember más-más eszmét hirdetett, szellemi csatákat nyert és veszített. Közülük annak járt a legnagyobb tisztelet, aki a legkönnyebben alkalmazkodott a gyorsan változó közízléshez.

A Dreyfus-ügy

A kor emblemikus vitája a keresztény-zsidó ellentét körül pattant ki, és egy bírósági perben csúcsosodott. Az ellentét gyökerei kétezer évre nyúlnak vissza.

A Római Birodalom Izraelt, a zsidók országát is meghódította. Jézus Krisztus Augustus császár uralkodásának idején született, és Traianus császár uralkodásának idején végezték ki. A próféta megjósolta a főváros, Jeruzsálem pusztulását, ami be is következett akkor, amikor Titus császár egy zendülés kapcsán bevonult a városba és lerombolta Salamon király ezeréves templomát. A zsidók menekülni kényszerültek a római uralom elől, és a legtöbben a birodalom másik végén, az Ibériai-félszigeten telepedtek le.

Az európai keresztény uralkodók a zsidó alattvalóknak általában kevesebb jogot biztosítottak, mint a saját népüknek, viszont megengedték nekik a pénzváltást, ami keresztény emberhez méltatlan tevékenységnek számított. Rendszeresen előfordult, hogy a zsidók vagyonát elkobozták. A Capeting-dinasztia idején szinte minden generációt kifosztottak, ám a következő nemzedék ismét annyira meggazdagodott, hogy érdemes lett újra elvenni tőle azt, amit időközben megszerzett magának.

Abban az évben, amikor Columbus az amerikai expedíciójáról hazatért Barcelonába, a spanyol uralkodópár elűzte az országból a zsidókat. Ettől az időtől kezdve a zsidók nagy csoportokban vándoroltak Európában. A reneszánsz idején Észak-Itáliában, a gyarmatosítás idején Németalföldön, a forradalom idején Franciaországban, a nagy századfordulón az Osztrák-Magyar Monarchiában és Oroszországban gyűltek össze legnagyobb számban. Minden korban abban az országban jelentek meg, amelyik éppen vezető kulturális szerephez jutott Európában. Alighanem megválaszolatlan kérdés marad, hogy az adott fellendülés a zsidók jelenlétének volt köszönhető, vagy a fejlődéssel mindenhol együtt járó fokozott toleranciát az állandó szorongatottságot megélő népcsoport a vándorlással kihasználta. Mindenesetre a világháború katasztrófája után a nagyhatalmi szerepbe került Amerika vált a zsidók elsőszámú befogadó országává.

A századfordulón kiderült, hogy francia hadititkok kerültek át a német hadsereghez. Adolf Dreyfust, egy elzászi tüzérkapitányt vádoltak meg kémkedéssel, akit hitelt érdemlő bizonyítékok nélkül börtönbüntetésre, majd száműzésre ítélték.

A történetesen zsidó származású kapitány bűnösségének vagy ártatlanságának vélelme erősen foglalkoztatta a közvéleményt, de bizonyítékok híján a vitában a felek zsidószimpatizáns és zsidóellenes táborokba rendeződtek. A kampánytémát felkapták az akkoriban elterjedő napilapok is. Dreyfus legelszántabb védője Émile

Zola író és Georges Clémenceau, későbbi miniszterelnök volt. A kapitány ártatlansága végül tisztázódott, a társadalmi ellentétek csillapodtak, a kémkedés vádja másra sült rá. Paris már el is felejtette ezt az ügyet. Később egy másik ország számára lesz jelentősége, de most még ne kanyarodjunk el a francia-német konfliktustól!

A Franciaország és Németország között III. Napoléontól de Gaulle tábornokig ismételten kitörő háborúkat külön-külön szokták értelmezni. Később, egy kicsit eltávolodva az eseményektől, talán majd hetvenöt éves háborúnak fogják nevezni az időszakot. A franciák a sedani vereség következtében Elzász-Lotharingia elcsatolásán kívül a nagy háborúban és a világháborúban is győztesnek szokták tekinteni magukat, hiszen területi integritásukat visszanyerték, a megszállókat a szövetségesek segítségével kiverték és Európa térképét saját kedvük szerint újra rajzolhatták. Pedig a nagy háborúban az angolszász országokkal szemben elvesztették a korábbi török birodalom területén fekvő közel-keleti olajmezők koncessziós lehetőségeit, a világháborút követően pedig kiterjedt gyarmataikat.

A kávézó, ahol Jean Jaurès békepárti szocialista képviselőt lelőtték a nagy háború előestéjén
(M° Grands Boulevards)

Kommunisták

A szabadkőműves keretek között kiérett ateizmus talaján növekedni kezdett a szocializmus és a kommunizmus eszméje és gyakorlata. Ha az emberi közösség nem Istentől származik, ahogy korábban gondolták, akkor magát kell megszerveznie, vagy egy önjelölt szervezőre hagyatkoznia. A szocialista ideológia egyik úttörője, Pierre-Joseph Proudhon kőműves társ volt. Karl Marx és Friedrich Engels, az első szociológusok és az elméleti szocializmus kidolgozói Louis-Philippe d'Orléans Palais-Royal-i kávéházaiban kötött barátságot egymással.

Fiatalkorukban a kommunista országok későbbi vezetői zömmel mind jártak Parisban. A sors fintoraként Lenin, az oroszországi diktatúra egyházellenes vezetőjének egykori 14. kerületi lakásának a helyén ferences rendház működik. Harcostársáról, az állandó forradalmat hirdető Trockijról még ma is úgy tartják a francia baloldaliak, hogy ha vetélytársa, az egyébként Parisban soha meg nem fordult Sztálin nem szorítja háttérbe, akkor nem következett volna be a kommunizmus tragédiája, hanem bizonyára megvalósította volna az elméleti szocializmus szépen szóló ígéreteit. Mao Zedong, kínai pártelnök minden vágya ellenére sem jutott el Parisba, de a városban tanult hűséges miniszterelnöke, Zhou Enlai, aki kivételes diplomáciai érzékét nyilván a francia hagyományokkal is gazdagította. Ho Shi Minh vietnámi vezetőről számon tartják, hogy parisi tartózkodása idején a rue Mouffetard aljában található piacon zöldségárulásból szerzett kiegészítő jövedelmet magának.

A Kommunista Párt székházának (place Colonel Fabien) földalatti aulája látogatható, olykor érdekes időszakos kiállításokat rendeznek benne.

Építészek

A világ-kommunizmus győzelméig minden népre jellemző lesz az a művészeti forma, amin keresztül a leginkább kifejeződik a szellemisége. A latin hagyományokat folytató franciáknak ilyen jellemzője az építészet. A gótikus katedrálisok számasságban, méretben és díszítettségben is lenyűgöző nemzeti kincset képeznek. A reneszánsztól kezdődően a kastélyokban, a köztársaság idején a középületekben fejeződött ki az alkotó szándék.

A compagnonnage a Capeting-dinasztia idejére visszanyúló, ma is aktív szervezeti formája az építész mestereknek. Közösségeik a szakmai tudás őrzésén túl érdekvédelmi szervezatként és szellemi műhelyként is működnek. A szabadkőművesség, a Bourbon-dinasztia végén formálódott, elsősorban politikai függetlenségi célokat kitűző mozgalom névválasztása is az építészethez kötődik.

A katedrálisok építői legtöbbször névtelenek maradtak. Egyikőjük, Pierre de Montreuil nevét megőrizte az emlékezet, a Sainte-Chapelle és a Saint-Germain-des-Prés apátság templomának az építését tulajdonítják neki. Philibert de l'Orme, aki Romában tanulmányozta a kor új stílusát, a főváros első reneszánsz palotájának, a Tuileries-nek lett a tervezője, majd a Fontainebleau-i kastélyon olasz mesterekkel dolgozott együtt. Elsőként ő kapta meg a királyi főépítész címet.

François Mansart nevét a kiugró tetőtéri ablakokról sokat emlegetik. Pedig Paris a tanúja, hogy a neves építész előtt is készültek már ilyen megoldások. Mansart a

Marais-ban lakott, és több alkotása is a környéken található, mint a vizitációs nővérek temploma, a Carnavalet- és a Guénégaud-palota. Az ő tervei alapján kezdték el építeni a Val-de-Grâce templomot. Az unokaöccse, Jules Hardouin-Mansart kihasználta a névben rejlő marketing lehetőséget és a nagybátyja íróasztalának a fiókjában talált terveket. XIV. Lajos főépítésze lett, a nevéhez kötődik többek között a Versailles-i kastély.

A Bourbon-restauráció alatt a Capeting-dinasztia idején épült katedrálisokat és várakat kampányszerűen helyreállították. Eugène Viollet-le-Duc-nek köszönhető a Notre-Dame és a Saint-Denis apátsági templom megőrzése és felújítása.

Festők

Paris későn talált rá a saját festészeti stílusára, de aztán az egész világot elvarázsolta vele. A királyi és császári megrendelésre készült képek a történelmi események megörökítése szempontjából talán fontosak, a kortársak esetleg csodálták is őket, de az utókorban alig váltanak ki lelkesedést. Az első sajátos jellegeket hordozó iskola a Fontainebleau-i erdő szélén található Barbizon faluban alakult meg. Az itt alkotó festők a természet szépségeit és a paraszti munka becsületét ábrázolták nagy rácsodálkozással.

Az impresszionistáknak nevezett festők fordultak el először a látvány minél tökéletesebb visszaadásának a kényszerétől. A formák és a színek érzékeny elnagyolásával sikerült fokozniuk képeik szuggesztív erejét. Témaválasztásuk kizárólag a polgári élet örömeiről szólt, városszéli mulatókról, hétvégi piknikezésről, evezésről, Szajna-partról, az akkoriban elindult vonatról, a vonattal Deauville-nál elért tengerről.

Claude Monet maga is Le Havre-ből származott. A La Manche két oldalának világát, Londont és Paris környékét festette. Élete végén Giverny faluban telepedett le. Rosszabbodó szürke hályogja miatt egyre elmosódottabbá váltak előtte a kertje aljában kialakított tavon tündöklő taviórszák. Auguste Renoir többször váltott műtermet, de igyekezett a Montmartre világában maradni. Legismertebb képei a Moulin de la Galette mulatóban és lakásának mára múzeummá alakított kertjében készültek. Vincent van Goghban Paris rossz impressziókat keltett. A Provence-ban, Arles környékén megtapasztalt fények ragadták meg. Ismeretlen eredetű elmezavarát kezelteni tért vissza Paris közelébe, Auvers-sur-Oise-ba egy barátai által ajánlott orvoshoz. Miután lefestette a falu minden látványosságát, köztük a görbefulú templomot, és az állapotában nem érzett javulást, véget vetett az életének.

A parisi festők közül különös módon a nonfiguratív művészet egyik kiötlője lett a leghíresebb. A katalán származású Pablo Picasso megítélése ellentmondásos. A kortárs műkritika kiemelkedő zseninek tartotta, és ezzel a korszak legjobban fizetett festőjévé tette. Konzervatív műkedvelők viszont értetlenül állnak az egymásra vetülő torz alakokat vagy színes foltokat ábrázoló festményei előtt. Pedig a korai képein a formális festészethez ragaszkodó közönség is nyugtázhatja kiváló rajztehetségét. Festészete formátlanná válásának nemcsak művészettörténeti, hanem technikai, történelmi és pszichológiai okai is voltak.

Kétségtelen, hogy a világbirodalmi rangra jutó, de erős művészeti hagyománnyal nem rendelkező Egyesült Államoknak szüksége volt egy saját felfedezettre. Ha az illető a megelőző generáció legnagyobb festőiskoláiból nőtt ki, az külön főnyeremény volt. A vasbeton közintézmények óriási belső tereit és a felhőkarcolók újjazdag lakásainak kilátással átellenes falait díszíteni kellett, pénz nem számít alapon.

Az európai festészet a reneszánsztól kezdve a valóság minél tökéletesebb megjelenítésére törekedett. A második császárság idején, amikor Louis Daguerre felfedezése nyomán Parisban megjelentek az első fényképezőgépek, a festészet eredeti célját elvesztette és lassan egyre irreálisabbá vált. Az átalakulás lassú volt, évtizedekig tartott, amíg a fényképezés a rögzített géppel készített épületek témájától a beállított csoportképeken át eljutott a légi felvételekig és a mozgóképekig, miközben az impresszionistákat felváltották a poszt-impresszionisták, Picasso és a posztmodernekek.

Az átváltozás a Ma Jolie-sorozaton különösen szembetűnő. A képeken Picasso kedvese lanton játszik. Szép reneszánsz téma. Egy év alatt a kedves vonásai felismerhetetlenné válnak, majd emberi formáját is elveszti, végül az arcából csak egy ovális, a lantjából egy háromszög, a szemeiből pontok maradnak egy rácsos hálóban. Az eltorzulás a nagy háború éveire esett. A szerelmes párhuzamosan személytelenedett el a társadalom elembertelenedésével. A makrovilág tükröződött a mikrovilágban.

Picasso kapcsolatai egyébként meglehetősen zavarosak voltak, kedvesei pedig a szakítást követően megzavarodtak, Françoise Gilot kivételével, aki gyerekeket akart és kapott tőle. A festészet alaktalanná válásához hozzájárulhatott, hogy fiatalkorában Picasso olyan jeleneteket is megörökített, amiket nem kellett volna megfesteni. Ilyen képek ritkán látható magángyűjteményekben maradtak meg.

Picasso fotóművész kortársai nála sokkal többször ábrázolták Parist, sőt új látásmódjukkal, képeikkel maguk is formálták a városról kialakult képet. Robert Doisneau és Henri Cartier-Bresson fekete-fehér felvételei romantikus, humoros szint adtak Parisnak. Ezek a fényképek hozzájárultak annak a máig tartó érzetnek a

kialakításához, hogy a rohanó nagyvárosban bármikor, bármelyik sarkon megállhat az idő. Az alkotó Picasso is sok fotóművész alkotásának a tárgyává vált.

Picasso a saját mesterének, sőt mindannyiuk mesterének Cézanne-t tartotta, az Aix-en-Provence-i bankár fiát, aki apja akarata ellenére tanult festeni, és ragyogó örökségét festékre és vászonra pazarolta, de kiállítás híján a képeiért fizetséget szinte sosem kapott. Cézanne legkedvesebb témája a város fölé magasodó, sziklás Mont Sainte-Victoire volt. Picasso pont fordítva, a képeiért kapott jövedelemből vásárolt magának kastélyt a hegy lábánál. Áttételesen Cézanne-nak nemcsak a tanítványává, hanem az örökösévé is vált. Ám a kastély a hegy lankás északi oldalán áll, ahonnan nem látható a Cézanne által kizárólag festett drámai déli oldal.

Egy festő a place du Tertre-en
(M^o Abbesses)

Tudósok

Paris számtalan tudományos és technikai találmány helyszíne. Aki szeretne elmélyülni a tudomány fejlődésében, az jól teszi, ha ellátogat az Arts et Métiers Múzeumba.

XIV. Lajos uralkodása idején Blaise Pascal készítette az első higanyos barométert, aminek a megbízhatóságát a Tour Saint-Jacques tetején és alján kimutatható légnyomáskülönbséggel igazolta.

XVI. Lajos uralkodásának idején Étienne Mongolfier készítette az első hőlégballont a Réveillon tapéta-manufaktúrában, amelyen háziállatokat követően emberek is a levegőbe emelkedtek és repültek. Az első felszállás alkalmával az egyik utas a fehér zsebkendőjével integetett a földön álló csodálkozóknak. A szűk kosárban a másik utas leintette, hogy ne tegyen óvatlan mozdulatokat. „Valahogy meg kell nyugtatni a szegény embereket, akiket a miénknél kevésbé kellemes helyzetben hagyunk” -

hangzott a válasz. A király a repülésnél jelen volt és a ballon készítőjét anyagilag is támogatta. 1789 tavaszán mégis a faubourg Saint-Antoine negyedben éppen ebben a tapéta-manufaktúrában tört ki az első lázadás, amit utólag a forradalom előszelének tekintettek.

Kortársuk volt két tudós politikus. Benjamin Franklin parisi amerikai követ ötlete alapján szerkesztették az első villámhárítót és vezették be később a nyári időszámítást. Antoine-Laurent de Lavoisier adószedő mutatta ki, hogy a víz gyúlékony levegőből, hidrogénből és létszükségleti levegőből, vagyis oxigénből állítható elő. Franklin támogatást keresett az amerikai függetlenségi háborúhoz, és dolga végeztével hazatért. Helyére érkezett az Egyesült Államok későbbi harmadik elnöke, az alkotmány egyik szövegezője, Thomas Jefferson. Lavoisier kevésbé volt szerencsés. A terror alatt, adószedői szerepéért guillotine alá küldték.

A gőzhajó feltalálását az amerikai Robert Fultonnak tulajdonítják, de kevesen tudják, hogy nem a Hudson Riveren, hanem a Szajrán úszott az első gőzhajtású hajó. Fulton a találmányához kezdetben hiába keresett szponzort, így hát maga gyűjtötte össze a fedezetet – egy másik találmánnyal. A Montmartre körút egyik passzázsában körpanoráma képeket állított ki. A látványosság olyan sikeres volt, hogy a belépők árából folytathatta a hajózási kísérleteit. Napoléon azonban a más európai városokban is hemzseggő tudálékos és nyerészkedő kalandorokhoz hasonlóknak tartotta, és elzavarta.

I. Napoléon idejében Philippe Lebon* fedezte fel a világítógázt, azonban széleskörű alkalmazását nem érthette meg. Sokáig azt híresztelték róla, hogy Napoléon császárrá koronázásának napján agyonszúrva találtak rá a Champs-Élysées-n, a merénylők a hasonlóság alapján bizonyára összetévesztették a meggyilkolni kívánt császárral. Valójában egy nappal korábban, az otthonában hunyt el. Az első gázgyárat Paris prefektusa alapította a Saint-Louis kórház mellett. A kórház kápolnájában egy éjfélti mise alkalmával égtek először gázlámpák a városban. Csak sejteni lehet a gyertyákhoz szokott hívek álmélgódását az éjjeli sötétségben gyúló világosság láttán. Hamarosan köztéri lámpákat szereltek fel a Carrousel téren, a rue de Rivolin és a Vendôme téren, majd városszerte.

Az elektromágneses jelenséget az École Polytechnique tanára, André-Marie Ampère ismerte fel. Parisban Thomas Edison égőinek felfedezése előtt elektromos világítással látták el az Opera és a Comédie Française előtti tereket, illetve a Chateau-d'Eau teret, aminek a környékén a legtöbb színház működött.

III. Napoléon idejében Louis Pasteur előlt vírusokból álló oltóanyagot fecskendezett egy veszett kutya által megharapott pásztorba. A mindaddig biztosan halálhoz vezető fertőzésből a fiú megmenekült. A sikeren felbuzdulva a kutatók munkakörülményeinek javítása érdekében létrehozták a Pasteur Intézetet.

A kutató élesztőgombákkal végzett kutatásainak eredményeit nemcsak az orvostudomány, hanem az élelmiszeripar, a borászat, a tejtermelők és a selyemhernyó-tenyésztők is hasznosították. Száz évvel később az intézetben azonosították először a HIV vírust.

A III. Köztársaság alatt Henri Becquerel és a Curie házaspár fedezte fel a radioaktivitás jelenségét. Madame Curie a férjét egy balesetben korán elvesztette. Idősebb lányát a nagy háború alatt kiküldte a frontra a röntgengépekkel felszerelt autókba asszisztensnek. Irène maga is elméleti fizikus lett és férjével, Frédéric Joliot-val a Collège de France pincéjében megalkotta az első részecskegyorsítót, ami a mesterséges radioaktivitás megfigyelését lehetővé tette. Frédéric Joliot a világháború alatt szerepet játszott annak megakadályozásában, hogy a norvégiai nehézvízkezelők a németek kezére kerüljenek, és az atombomba előállításához ennek révén közelebb kerüljenek. Madame Curie fiatalabb lánya, Ève író lett, neki köszönhetjük a család páratlan történetének regénybe foglalását onnantól kezdve, hogy Maria Sklodowska kisgyerekként varsói házukban játszik.

Hosszan lehetne még sorolni a haditetteket, alkotásokat, találmányokat és előadásokat, amelyeket a parisiak az emberi kultúra gyarapítására létrehoztak. Különösképpen megértését kérem annak az olvasónak, akinek egy-egy kedvenc királya vagy költője kimaradt a megemlékezésből. Ebben a történetben azokra a személyekre igyekeztem fókuszálni, akikről úgy vélem, hogy az események alakulására a legnagyobb hatással voltak. A válogatás természetesen önkényes. Csak azzal védhetem magam, ha valakiről többet szeretnének megtudni, nézzenek utána a világhálón, vagy inkább szerezzenek be egy kimondottan róla szóló könyvet.

A kör minden esetre bezárul. A nőkért rajongó Parisban megismerhettük az első városvédőt és az első tudós asszonyt. Ő pedig idegenként érkezett a városba. A következő rész néhány magyar ismerős parisi látogatásáról fog szólni.

A gondolkodó, Musée Rodin
(M^o Varennes)

Magyarok Parisban

Királyok

Attila, a hunok királya, nyugat-európai hódító útja során elhaladt Paris mellett, de a várost érintetlenül hagyta. A hódítás célpontja Aquitania, a Loire-től délre fekvő, gótok által uralt tartomány lehetett, részben a gazdagságáért, részben, mert az uralkodóját, Aetiust, aki fiatalkorában a hun udvarban raboskodott, Attila személyesen ismerhette. Orléans előtt, a folyó átkelőjénél Aetius seregének a közeledése láttán Attila meghátrált; a történetírók szerint a catalaunumi síkságon vereséget szenvedett. A csata helyszíne pontosan nem ismert, feltételezések szerint a Paristól keletre fekvő Châlons-en-Champagne közelében lehetett. Attila százezres létszámú serege és kísérete nem semmisült meg, hanem gazdag zsákmánnyal tért vissza Hunniába, és a következő évben itáliai hadjáratra indult.

Attila legendás kincse a halála után a területet birtokba vevő avarokra szállhatott. Mindenesetre az avar kincset Nagy Károly legjelentősebb szerzeményeként tartják számon a történészek. Talán ezeknek az értékeknek a nyomába eredhettek a magyar kalandozók, a Kárpát-medence meghódítását követően. A magyar hadak kétszer is eljutottak Franciaország nyugati tengerpartjáig, több francia várost és kolostort megostromoltak, de nincs feljegyzés arról, hogy Parisnál megfordultak volna.

A mondakörből ismert hun-magyar rokonságot tudomásom szerint sem genetikai, sem régészeti leletek nem bizonyítják. A magyarok nyugat-európai nyelvekben megmaradt elnevezése, például a francia hongrois, köti össze őket, mint keletről érkező nomád népeket. Talán nem lehet csodálkozni rajta, ha ez az emlékezet a mai napig nem mentes a mellézköngéktől. Közel száz év hadiszerecse után a német lovagságtól Augsburg mellett elszenvedett vereséget követően a magyaroknak nem volt más választása, mint a letelepedett európai életforma elfogadása.

Árpádházi István, Géza fia, a magyarok első királya soha nem járt Parisban. II. Szilveszter pápa, akitől a hagyomány szerint a koronáját kapta, azonban francia volt. Gerbert d'Aurillac pápává választása előtt a reimsi érseki tisztséget töltötte be. Az István számára meghatározó más személyek szintén a Karoling eszmeiség örökösei voltak. Többek között Adalbert magdeburgi érsek, a pápai és a német-romai császári udvar és a szláv területek között ingázó egyházi diplomata, aki a hagyomány szerint Esztergomban megkeresztelte Istvánt, valamint II. Henrik bajor herceg, a király apósa, aki vallásos lánya, Gizella kíséretével udvari embereket és szerzeteseket is küldött az országba. A Szent István által kialakított állami és egyházi szervezet és jogrendszer a frank és a bencés mintát követte.

A frank volt az első nyugat-európai nemzet, amely keresztény szemléletű államszervezetet épített ki. Clovis legendája meglepően nagy hasonlóságot mutat István életrajzával. A keresztény uralkodó és ország modellje valójában a francia koronázó városban, Reimsben alakult ki, de háromszáz évvel Clovis trónra lépése után, Nagy Károly és Hincmar érsek idejében. A Clovis-legendát utólag terjesztették el, illetve a modellt később más nemzetek elé példaként állították.

Az Árpád-ház III. Béla házasságai révén került közelebbi kapcsolatba francia uralkodó családokkal. Anjou Károly szicíliai király, Szent Lajos testvére házassági ajánlatát Margit, IV. Béla lánya elhárította. Az Árpád-ház kihalása után azonban dédunokáját, Károly Róbertet választották magyar királynak. Őt fia, I. Lajos, majd annak veje, Luxemburgi Zsigmond követte a trónon. Az Anjou-királyoknak köszönheti Magyarország az első arany pénzt, a két első egyetemet, az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrendet, a pálosokat és az egyetlen máig tartó stabil külpolitikai kapcsolatunk megalapozását Lengyelországgal.

Zsigmond 1416-ban, egy évvel az Azincourt-i csata után V. Károly francia király vendége volt a Saint-Pol palotában. A csatában Zsigmond nagyapja, idősen és vakon, a vereség biztos tudatában is kitartott a franciák oldalán az angolok ellen. Zsigmond apja, IV. Károly német-romai császár, Prága felvirágoztatója, gyermekkorában francia nevelést kapott a Capeting-udvarban.

Közép-Európa királyai négy évszázadon át erős francia kapcsolatokkal rendelkeztek, sőt a helyi nyelveket nem is feltétlenül beszélték. A német befolyás csak az Anjou- és Luxemburg-ház kihalását követően, a Habsburg család beházasodásának a nyomán vált dominánssá.

Az Attila táborának nevezett hely Châlons-en-Champagne közelében

A Fejedelem

A Szajna bal partján, nem sokkal a királyi pénzverdén túl áll egy magánpalota, amit egy időben Hôtel de Transylvanie-nak neveztek. XIV. Lajos korában, amikor az ájtatos Parisban a nyilvános szerencsejátékokat betiltották, a hatóságok szemet hunytak felette, hogy egy idegen főúr játékbarlangot működtetett a palotájában. Azt mondják, ő maga az udvar közvetlen közelében, Versailles-ban lakott, és soha nem is járt az Hôtel de Transylvanie-ban, csupán a kíséretét kívánta eltartani a monopolhelyzetben lévő intézmény jövedelméből.

Amikor hazájában az elnyomó Habsburg-uralkodóház ellen vívott hétéves szabadságharc a saját akarata ellenére, részben a megígért francia finanszírozás akadozása miatt, a seregeket vezető gróf fegyverletételével elbukott, híveivel egy rövid lengyelországi kitérőt követően az erdélyi fejedelem Franciaországban telepedett le. Talán azt remélte, hogy a külpolitikai helyzet kedvezőre fordulásával a harcokat újra felveheti majd. Ehelyett nemcsak háborúinak a támogatását, hanem a kísérete apanázsát is megvonta tőle, és csupán ezt a szokatlan bevételi forrást engedélyezte számára a francia uralkodó. Négy évvel később, XV. Lajost, az új uralkodót, aki majd Versailles-ban minden idők egyik legféltalibb udvarát alakítja ki, már nem kötötte semmilyen ígért betartása, és az ex lex állapotot megszüntette.

Château de Saint-Cloud
(RER Saint-Cloud)

Az erdélyi fejedelem ekkor sok kíséretjétől megvált, és visszavonult egy némasági fogadalmat tartó szerzetes közösségbe, a Grosbois-i camalduli kolostorba. Rákóczi Ferenc a remeték között érhetett lázadó kurucból imádságos lelkiületű bölcsé. Miután Paris környékén összesen hozzávetőleg ugyanannyi időt töltött, mint

amennyi ideig a szabadságharcát vívta, a török szultán oltalmába, Rodostóba költözött. Ezentúl kard helyett tollal folytatott szelíd harcot titkára, Mikes Kelemen segítségével.

Halála után II. Rákóczi Ferenc testét, számos kísérője körében Rodostóban, szívét azonban a saját kívánságára a camalduli kolostorban temették el. Szíve a francia királyok szívének sorsára jutott, a forradalom áldozatává vált. Testét 150 évvel később a Habsburg uralommal való dacolás szimbólumaként Magyarországra vitték, és a kassai dómban helyezték el. Az újratemetéssel feléledő Rákóczi-kultusz a szülői örökségből felbuzduló és a függetlenedni vágyó nép élére álló vezért éltette, de keveset törődött azzal, hogy a népfelkelés országossá duzzasztása mennyire volt katonailag és külpolitikailag megfontolt vállalkozás.

Rákóczi kétségtelenül olyan személy, aki összekötheti a szétszakadásra hajlamos magyar közéletet. Jelmondata, „Cum Deo pro Patria et Libertate”^{*} sok későbbi politikai irányzat számára tartalmaz vállalható jelszavakat.

A Fejedelem sorsából tanulságként levonható, hogy sem személyes, sem nemzeti törekvéseinket nem lehet helyesen értelmezni, ha csupán a Kárpát-medencén belülre tekintünk.

Két nemes ember

1809. június 14-én éjjel egy, a Rábcán lefelé haladó csónak Győr Sziget magasságában lövést kapott. A tizennyolc esztendőes evezősnek sikerült a hajón ütött lyukat betömnie, így reggelre a Dunán Komáromba érkezett, és József nádornak jelentette, hogy a magyar nemesi hadseregnek Győr Szabadhegynél nem sikerült megállítania Napoléon nagy hadseregét. A győri csatának Magyarország számára nem voltak jelentősen hátrányos következményei, ugyanis a francia hadsereg Bécs felé fordult, és Wagramnál újabb győzelmet aratott az osztrák császári seregek felett.

Három évvel később revansot vehetett a franciákon a kapitány. 1812. október 16. éjjele lovon találta őt: Schwarzenberg osztrák, von Bülow porosz és Bernadotte svéd hadvezérek között teljesített futárszolgálatot, a másnapi támadást előkészítendő. A lipcsei csatában több mint félmillió katona küzdött, és Napoléon megsemmisítő vereséget szenvedett az európai koalíciótól.

A futár ezredes a győztes csapatok oldalán bevonult Parisba. Széchenyi István gróf volt az egyetlen magyar katona és politikus, aki győztesként érkezhetett a francia fővárosba. Neki is szembesülnie kellett azonban egy kellemetlen élménnyel. Egy fogadás alkalmával szó érte a műveletlenségét. Az esemény után erejét a saját

szellemi képzésére összpontosította, könyveket vásárolt és nyelvtanulásba kezdett. Más hadszíntereken új győzelmekre készült.

Place des Vosges
(M° Bastille)

Paris elfeledte Széchenyi látogatását, de az első felelős magyar kormány egy másik miniszterére jól emlékszik. A Gare du Nord közelében teret neveztek el Kossuth Lajosról. Kossuth 1867-ben biztosan járt a városban. Innen írta a történészek által Cassandra-levélként* számon tartott kritikus kiáltványt harmadik miniszter társuknak, Deák Ferencnek az osztrákokkal történő kiegyezési törvény elfogadása alkalmából. Az utókor olvasója furcsállhatja, hogy Kossuth miért nem keresett inkább személyes egyeztetési lehetőséget korábbi bajtársával? Felmerülhet a kétely, hogy a Habsburg stabilitás megteremtésének a fékezésére éppen ellenkezőleg a III. Francia Köztársaság képviselőivel kívánt egyezkedni. Kossuth szabadkőműves kötődései csak erősítik ezt a gyanút. A politikailag aktív Victor Hugo a naplójában említést tesz Kossuth vendégül látásáról, bár azt nem tudom, hogy a találkozóra ebből az alkalomból és Parisban került-e sor.

Kossuth tevékenységének reális megítélését a halála után ráakódott kultusz szinte lehetetlenné teszi az utókor számára. Minden este visszalépve a szabadságharc idejéhez, a magyar hadi események és történelmi tapasztalat szempontjából nehezebben értelmezhető a Habsburg-ház 1849-es trónfosztása, mint egy közép-európai megbízottakat működtető, a Monarchiával szemben ellenséges európai hatalom fővárosából.

Politikusok hálózati kapcsolataira utólag aligha derül valaha is fény. Parisból szemlélve mégis jobban sejthető, hogyan kerülhetett egy zszurnaliszta kisnemes a jobbára arisztokrata Batthyány-kormányba.

Művészek

A parisi Kossuth tér közelében található egy másik tér, amely Liszt Ferencet idézi. Liszt tizenkét évesen a szüleivel érkezett Parisba amolyan második Mozartként. Zongorista csodagyerek volt, akit ugyan nem vettek fel a konzervatóriumba, de magántanulóként kora ünnepelt előadóművészzé, keresett karmesterévé és a zene-történelem egyik legtermékenyebb szerzőjévé vált. Nagy ünnepeket az alkalomra komponált zenéivel tett felejthetetlenné, többek között az esztergomi bazilika felszentelését és Ferenc József magyar királlyá koronázását. Élete végén a budapesti zeneakadémia vezetését bízták rá.

Liszt fiatalon bejáratos volt Victor Hugo place des Vosges-i otthonába. Később Weimarban ő látta vendégül a legjelentősebb kortárs zeneszerzőket, köztük Richard Wagnert és Johannes Brahmsot. Személyesen találkozott Széchenyi Istvánnal és Deák Ferencsel. Európa színpadán különleges biztonsággal mozgott, beutazta Nagy Károly egész hajdani birodalmát. Kitüntetések kaptak III. Napoléontól és Ferenc Józseftől. Szabadkőműves páholyok választották mesterré, és egyházi rendek fogadták a tagjai közé. Személyisége kovászával igyekezett egybekeleszteni az egymással vetekedő franciákat és osztrákokat, szabadelvűeket és katolikusokat.

Liszt személyes ismerősei közé tartozott Munkácsy Mihály festő is, aki huszonnyolc évesen telepedett le Parisban. A festők által is kedvelt, abban az időben kiépülő Monceau negyedben lakott. Műtermében a felesége, Cécile vezetésével szalont szervezett. Egyéni stílusa már Franciaországba érkezése előtt kialakult. Sötét tónusú, és idővel tovább sötétedő festményein szegény emberek lélektanilag megpróbáló pillanatait mutatta be. Parisban készültek a Krisztus-trilógia képei. A polgári élet meghitt eseményeit ábrázoló festményei a fényképezés elterjedése előtti időben rendkívül kelendőek voltak, és hírnevet hoztak számára. Művei a Salon* kiállításain sikereket arattak, nagyméretű tablóival tengerentúli bemutatókon szerepelt. Karrierjét jó érzékű műkereskedők egyengették.

Munkácsy tanácsára érkezett Parisba a barátja, Paál László. A Fontainebleau-i erdőben, Barbizon faluban letelepedett realista festőiskolához csatlakozott. A magyar festészetet hangulatos erdei képeivel gazdagította.

Munkácsy tanítványa volt Rippl-Rónai József. Szoros barátság fűzte Aristide Maillol szobrászhoz, akinek később a nagy háború idején tett óvatlan franciaországi látogatás alkalmával történt bebörtönzéséből való szabadulását köszönhette. Rippl-Rónai francia feleségével, Lazarine-nal Kaposvár mellett, a Roma-villának nevezett birtokon telepedett le. Portréinak és életképeinek színes elevensége és könnyedsége akár franciásnak is nevezhető. Néhány festményét még utolsó parisi látogatása után száz évvel is őrzi a Musée d'Orsay.

Fiatal korában négy éven át Parisban dolgozott és tanult Lechner Ödön, építész. Részben franciaországi befolyásnak tartható a historizáló külső és belső szerkezetet, felnagyított népies motívumokat, illetve közel- és távol-keleti ornamentikát is ötvöző, Magyarországon szokatlan, sajátos stílusa. A barátjától és alkotótársától, Zsolnay Vilmostól rendelt színes mintás tetőcserepek egyértelműen burgundiai hatást jeleznek.

A III. Köztársaság idején számos magyar munkás dolgozott Franciaországban, elsősorban a Lille környéki bányákban, illetve Strasbourg és Lyon környéki gyárakban. Ezekben a kolóniákban baloldali érdekkörök igyekeztek befolyást szerezni. Ebben a szervezkedésben élen járt Bölöni György író, hozzá anyagi fedezetet biztosított Károlyi Mihály gróf. A baloldali érület emigránsok közötti terjedése láttán kaptak észbe az egyházak, akik lelkészskéket alapítottak Parisban és a nagyobb vidéki központokban is a magyar vendégmunkások számára. A befolyásszerzésben azután katolikusok és reformátusok egymással is vetélkedni kezdtek. Így alakult, hogy a parisi emigráció az eszmei harc kitüntetett színterévé vált, és a különböző magyar szervezetek ahelyett, hogy honfitársaikat közösen képviselték volna, a külföldi nyilvánosság előtt különböztek össze.

Az ideológiai harc keretében, elsősorban újságírói feladatok ellátására érkeztek Parisba magyar költők. A parisi tartózkodásukat kezdetben alkalmi támogatásokból, később formális ösztöndíjakkal biztosították. Közülük négyre, Ady Endrére, József Attilára, Radnóti Miklósról és Illyés Gyulára emlékeztet tábla egy-egy lakhelyükön.

Ady Endre huszonhét évesen utazott először Parisba, és összesen hétszer töltött hosszabb-rövidebb időt a városban. Meglepő az a magabiztosság, amivel a kezdetben teljesen hiányzó, de később is gyenge franciatudás birtokában tájékoztatta a franciaországi életről a magyar közönséget, még akkor is, ha Léda kedvese sokat segített neki a hírek értelmezésében. Adyt elvarázsolta Paris, a nagy századforduló tündöklő Parisa, ahol éppen kigyúltak az esti villanyfények, megnyitottak az első mozik, elindultak a metrók, világkiállítást és nemzetközi sporteseményeket rendeztek. Ady első útja idején alig tizenöt éve állt az Eiffel-torony. A technikai fejlődéssel együtt járt a társasági pezsgés. A város ekkor egyik fénykorát élte, és a világ kulturális központja volt.

Ady kezdetben a Quartier Latin-ben élt. Második és egyben legmeghatározóbb útja során a rue Casimir Delavigne-ben lakott, és a boulevard Saint-Michel és Saint-Germain sarkán egykor állt Cluny kávéházba járt magyar újságot olvasni, ismerősökkel találkozni és verset írni. Egy késő nyári napon a Szent Mihály úton sétálva találkozott a nesztelenül arra suhanó ősszel. Később Léda közelébe, a Gare Saint Lazare környékére költözött. Ady szerette átrendezni ismerősei nevét. Bölöni

György feleségétől, Itókától ezért cserébe a Belzebub nevet kapta, amit Itóka beszámolója szerint örömmel fogadott.

József Attila huszonegy éves korában egy évet töltött Parisban. A nyelvtanulás különös formáját választotta. Egy szótárból az A betűtől kezdve tanulta meg a szavakat, mégis ő lett a legügyesebb a költők közül a francia versírásban. Először a rue du Vieux Colombier egyik szállodájában, később a rue de la Huchette-ben lakott. Erre az utcára merőleges a város legrövidebb utcácskája, a rue du Chat qui Pêche.

A magyar irodalmi- és közélet egyik nagy ellentmondása ez az utcasarok. Itt játszódik ugyanis egy emigráns család életét bemutató regény, a Halászó Macska utcája. A történetben egy magyar család a két háború között a környéken élő orosz, litván és spanyol menekültekkel ismerkedik meg, meglegyintik őket a nagypolitika eseményei, apa és lánya még Argentínában is szerencsét próbál, de József Attilával nem találkoznak. Pedig Attila biztosan betért volna koccintani velük a sarki vendéglőbe, hiszen ebben az időben ott lakott. De Földes Jolán, a regény szerzője nem ismerte őt. Így ment el egymás mellett az egyik legnagyobb sikerű magyar regényíró és költő.

Radnóti Miklós a Boul' Mich' szemközti oldalán lakott, és megfigyelte, hogy a boulevard Saint-Michel és a rue Cujas sarkán kissé lejt a járda. De ő sem tulajdonított jelentőséget annak, hogy a rue Monsieur le Prince-en nemcsak a pék dolgozott, hanem háromszáz évvel korábban Blaise Pascal is.

A három költő fiatalkori szolgálatait a kommunista történetírás később azzal hálálta meg, hogy a magyar irodalom legnagyobbjainak nevezte őket. Kétségkívül figyelemre méltó tehetségük és életművük átmenetileg elhomályosította a korábban született és kortárs mesterek jelentőségét. Megítélésüket talán árnyalta volna, ha az összes művük kiadásában nemcsak a személyes ihletésű versek, hanem az elvárás szerint készült újságcikkek is megjelentek volna.

Paris a századfordulót követő néhány évben vált a magyar művészek elsősorú úti céljává. A várost a festők számára az impresszionisták szellemén, a befolyásos műkereskedők jelenlétén és a rugalmas tanrendű akadémiákon túl az a kiváltsága is vonzóvá tette, hogy Münchenen kívül Európában csak itt engedélyezte a törvény az aktfestést. A fiatal piktorok sok éhezést és didergést vállaltak a szakmai fejlődésük érdekében. A Montparnasse vagy a Saint-Germain negyedben éltek, többnyire a Julien Akadémián vettek órákat, igyekeztek Gertrude Stein szalonjában megfordulni, és a Rotonde vagy a Dôme kávéházakban éltek társasági életet.

Kezdeti önkeresésük egész életművükre jellemző maradt. Egymás mellé helyezett képeik szórakoztató sokszínű kavalkádot alkotnak, de a későbbi nemzedékek

számára nem tudtak meghatározó példává válni. A nagy háború szele elvágta őket a francia fővárostól, és Paris alig-alig emlékszik már rájuk.

Két fotós viszont a világot emlékezteti Parisra, igaz, róluk kevesen tudják, hogy Magyarországról származnak. Kertész André az elsők között volt, aki merengő hangulatú, kontrasztos, fekete-fehér fényképeken adta vissza Paris hangulatát. Brassai amolyan fotós Toulouse-Lautrec volt, aki a Montmartre-i mulatók szereplőit mutatta be a körön kívül élőknek.

A magyar közvélemény Parisról kialakult képét a mai napig meghatározzák a több mint száz éve hosszabb-rövidebb időt a városban töltött költők és festők.

Padlásszobák valahol a városban

Tárgyaló politikusok

A nagy háborút lezáró tárgyalásokra készülő delegáció a Café de la Paix* asztalainál élvezhette úgy-ahogy a parisi hangulatot. A városban máshova nem mehettek, a kávézóba is csak kísérettel. Foglyok voltak a Bois de Boulogne szélén, az azóta már elbontott Château de Madrid szállóban.

A magyar politika a franciák előtt századok óta nem túl jó fényben tűnik fel. A kalandozások alatt a magyarok nyilai ellen mondott fohászok a nép emlékezetében tovább éltek. Magyarország részvételét a Monarchiában a franciákra évszázadokon át fenyegetést jelentő Habsburgok támogatásának és nem kényszerszövetségnek tekintették. Megfeledkeztek róla, hogy Magyarország a török támadások elől szorult nemzetközi szövetségbe, II. Szulejmán török szultánt pedig maga I. Ferenc francia király bátorította a Habsburgok hátbatámadására, aminek a franciák által csupán mellékesnek tartott következménye lett Magyarország feldúlása. A

magyarok számára csekély vigasz maradt, hogy százötven évvel később egy francia származású hadvezér, Savoy-i Jenő szabadította fel Budát a török megszállás alól. A Rákóczi szabadságharc volt az egyetlen olyan időszak, amikor a két ország vezetői komolyabban együttműködtek.

A nagy háború idejére a magyar politika a francia elitben különös indulatokat váltott ki. A főtárgyaló Clémenceau miniszterelnök korábban a Dreyfus-ügy egyik legaktívabb szószólója volt, és nyilván számon tartotta, hogy a németeknek valójában jelentő kém Ferdinand Marie-Charles Walsin-Esterházy gróf, a magyar arisztokrata család oldalági leszármazottja volt. Még a kétes hírű kommünnek is akadt meghatározó magyar szereplője, a hadügyi biztos, Frankel Leó. Az akkoriban nemzetállamokban gondolkodó, polgári, republikánus francia politikusok számára a nagy területeken demográfiai kisebbségbe szorult nép érdekeit védeni szándékozó arisztokrata, royalista követek nem hozhattak fel védhető érveket.

Hiábavaló volt a tárgyalást megelőző lázas előkészület, az érvrendszer csiszolása, a Nagy Trianon-palota erdei szárnyában Magyarország követei csak aláírhatták az eléjük tett feltételeket. A csalódott miniszterek néhány évvel később egy frankhamisítási akcióval kívántak bosszút állni, ám az első beváltási próbálkozás alkalmával lebuktak. A két nemzet vezetősége és közvélekedése közötti megértés és közeledés lehetősége hosszú időre halasztást szenvedett.

Palais-Royal
(M° Palais-Royal – Musée du Louvre)

A Trianoni békeszerződés okozta sérelmet és ellenszenvet történelmi távlatokba tekintéssel és nagyvonalúsággal fel lehetne oldani. A figyelmes szemlélő számára nyilvánvalóvá válik, hogy a legjelentősebb magyar alkotók, akár közéleti szereplők, akár művészek voltak, fiatalkorukban mindannyian meghatározó élményeket szereztek a francia fővárosban.

Epilogus

Köszönöm, hogy velem tartottak. Annyi magányos- vagy egykori parisiakkal megtett séta után most egyszer együtt járhattuk be a várost! Remélem, hogy voltak szép, jó és igaz élményeik! Biztos vagyok benne, hogy ezután a saját városukat, ahol a mindennapjaikat élik, más szemmel fogják látni.

A könyv elsősorban azok számára készült, akik hosszabb időt tudnak Parisban tölteni, és a francia nyelvvel is barátságban vannak. Mindig is lesznek diákok, akik a Szajna partjára szeretnének jönni tanulni. Nekem jól esett volna, ha annak idején, amikor először megérkeztem, valamilyen hasonló kalauzt kapok a kezembe.

Akik csak néhány napot tölthetnek Parisban, azoknak is ajánlom, hogy a sokaság által felkeresett turisztás látványosságokon kívül igyekezzenek egy számukra fontos helyet felfedezni. Ez a város mindenkinek tartogat valami személyes kedvességet.

Akik nem juthatnak el Parisba, azok számára ez a könyv talán kicsit szédítőnek, talán kicsit hihetetlennek tűnik. Bár, ha van bátorságuk újra olvasni az elejét, miután már megismerték a város lakóit, akkor meg fogják látni, hogy a történetek összeérnek.

Sokfelé kanyarodhattunk volna még, és sok helyen jobban elidőzhettünk volna. Ami most kimaradt, azt talán egy következő alkalommal pótolhatjuk majd. Minden esetre arra próbáltam törekedni, hogy egyensúlyt tartsak a dolgok rendjében. A saját látogatásaim alatt mindig igyekeztem terveim végére járni, Parisból mégsem tudtam soha úgy eljönni, hogy ne maradt volna számtalan, sőt egyre több további felfedezésre váró részlet. Talán ez a kíváncsiság is vonzott mindig vissza.

Sok város van, amelyik a történelem egy-egy időszakában kiemelkedő szerephez jutott. Én alig ismerek köztük olyat, amelyiknek Parishoz hasonlóan több arany korszaka is lett volna. Ezt a megújulni képes gazdagságot kívánom a kedves olvasóknak.

Mi Asszonyunk őrizze útjaikat!

Compendium

Mit jelent jól beszélni franciául?

Egy tanár szerint ezer szóval már lehet boldogulni.

Egy apuka szerint számolni tudni kell.

Egy anyuka szerint képesnek lenni telefonon is beszélni.

Egy másik tanár szerint jó volna megtanulni azt a hatezer szót.

Egy jezsuita szerzetes szerint a misén felolvasott evangéliumról ötperces prédikációt rögtönözni.

Egy orvos szerint franciául álmodni.

A büszke nagyszülők szerint az egy éve ott élő unokájuk már perfektül beszél.

Az őszinte gyerekek szerint anyanyelvi szinten soha nem lehet megtanulni, még akkor sem, ha a házastárs is francia.

A parisiak szerint szép akcentussal beszélni.

Ám a Marais összes utcanevének jelentését még a parisiak közül is alig érti valaki.

Glossarium

Aix. Víz. A latin nyelv franciává alakulása a különböző korból származó helységnevekben jól nyomon követhető. Aqua-Aigue-Aix-Eau.

Aix-la-Chapelle. Aachen francia neve. Nagy Károly fővárosa. Magyarul Kápolnás-kútnak mondható. Neve az európai keresztény építészet lényegét fejezi ki. A földrészen a települések évszázadokon át az egymás mellett elhelyezkedő szentély és kút köré szerveződtek. Jelentősége akkor érthető meg igazán, ha az európai városokat és falvakat összevetjük például akár amerikai, akár kínai településekkel.

Arc de Triomphe. Diadalív.

Arsenal. Fegyver raktár. IV. Henrik idején Sully grófja alapította és lakhelyül is használta.

Bastille. Bástya. V. Károly várfalának a város jobb partját felülről védő, megerősített része. XI. Lajos és a Bourbonok uralkodása idején börtönként működött. 1789. július 14-én a felfegyverzett tömeg néhány királyi gárdistától „elfoglalta”. A Bastille bevétele a nagy forradalom szimbólumává vált.

Bâteau Lavoir. ¹Mosóhajó. A Szajrán álló faépületekbe jártak az asszonyok mosni. ²Művésztelep a Montmartre déli oldalán, ahol többek között Pablo Picasso kezdte parisi pályafutását. Gúnynevét a mosóhajókra emlékeztető formájáról kapta. Faszerkezete leégett, ma már nem látható.

Bonaparte. ¹Jó rész (olaszos). ²Két francia császár neve.

Bon secours. Jó segítség.

Boulevard. Körút.

Bourgeois. Polgár. (A bourg - erődített város - szóból.) Nincs olyan negatív felhangja, mint a magyar burzsuj szónak. Bár valóban jómódúságot jelez, a vagyon saját érdekük révén, leleménnyel és felelősségvállalással történt megszerzését sugallja. (vö.: citoyen)

Cardo maximus. A római városok észak-déli fő tengelye.

Carème. ¹Böjt. ²Híres séf, aki Talleyrand alkalmazásában állt.

Carrousel. ¹Lovas felvonulás. ²Körhinta. ³Diadalív a Louvre udvarában.

Cassandra. Trójai királylány, a görög mitológia legszebb szereplője. Apollótól a jövőbe látás képességét kérte ajándékba. Mivel azonban szavát megszegte, Apolló azzal büntette, hogy a jóslataira ne hallgassanak.

Champ de Mars. Mars mezeje. A csata helyszíne, ahol Julius Cézár római serege a parisi gall törzset legyőzte.

Champs Élysées. Elíziumi mezők. Paris legelegánsabb sugárútja.

Chantilly. ¹Condé herceg kastélya Paris közelében. ²Tejszínhab. A herceg alkalmazásában álló séf, Vatel által gyakran felszolgált desszert.

Charlemagne. Nagy Károly. (lat.: Carolus Magnus)

Charles. Károly. Nagy Károly, majd összesen 10 francia király neve. A személynévből származik a magyar király szó, és hozzá hasonlóan a környező szláv népek kral szava.

Châtelet. ¹Váracska. ²A Szajna jobb és bal partján állt két erőd neve. A Grand Châtelet a nagy híd, a Grand Pont, a Petit Châtelet a kis híd, a Petit Pont feljáratát őrizte. A Meroving-dinasztia idején épültek a vikingek támadásai miatt a város védelmére. Később mindkét épület börtönként, kínzó- és kivégzőhelyként is működött. Rossz emlékük miatt lebontották őket. A Grand Châtelet nevét őrzi a helyén kialakult tér.

Cité. ¹Város. Óváros. Városközpont. ²Parisban sziget a Szajrán, a város legöregebb része.

Citoyen. Polgár. Nem vagyoni helyzetet, hanem társadalmi szerepet jelöl, önálló döntési képességet és választói jogosultságot. (vö.: bourgeois)

Cochon. Disznó. Pierre Cauchon, a parisi egyetem rektora vezette a Jeanne d'Arc elleni pert. (Hangtanilag egyforma ejtés.)

Commune. ¹Közös. ²Település, önkormányzat. ³Kommün. III. Napoléon az esetleges forradalmi szervezkedés megnehezítésére a parisi városi önkormányzatot felszámolta, csak a húsz kerület különálló önkormányzatait hagyta meg. Uralkodása alatt a baloldali politikai törekvések részét képezte a közös városi önkormányzat felállítása. A kedvező pillanat Napoléon bukását követően, a német megszállás és a központi kormány meggyengülésének, illetve népszerűtlen intézkedéseinek az alkalmával látszott elérkezni. A kommünárok, bár baloldaliak voltak, nem nevezték magukat kommunistának.

Conciergerie. A Capeting-palotához tartozó főfelügyelői szárny. A nagy forradalom alatt börtönként használták. (Concierge: rendőr parancsnok, házmester)

Concorde. ¹Egyetértés. ²Szimmetrikus klasszicista stílusú tér, közepén egyiptomi obeliszkkal.

Cordeliers. ¹Zsinórosok. A ferences rendi szerzetesek népies elnevezése, amely a ruhájukat derékban összefogó jellegzetes, három csomós zsinóros övre utal. ²A rue de la Médecine-en található korábbi ferences rendházban a forradalom alatt működő párt híveinek neve. Az épületegyüttesből csak a refectorium maradt meg. A többi rész helyén létesült az orvosi kar.

Courtisan. Udvaronc.

Courtisane. ¹Udvarhölgy. ²Királyi vagy úri szerető. Szinonimái: cocotte, demi-mondaine, débauchée, fille, grisette, lorette, prostituée, ribaude, viveuse.

Cum Deo pro Patria et Libertate. Istennel a Hazáért és a Szabadságért. (latin) A Rákóczi szabadságharc jelmondata.

Dauphin. ¹Delfin. ²Francia trónörökös. A király fiának a birtoka a Valois-dinasztiától kezdve az alpesi Dauphiné tartomány volt. Az első dauphin Jó János fia, V. Károly volt.

Decumanus. A római városok kelet-nyugati fő tengelye.

Défense. ¹Védelem. ²Paris központjától észak-nyugatra épült modern, magas irodaépületekből álló városrész.

Enceinte des fermiers généraux. Adószedők fala. XV. Lajos idején épült, és az alkotmányos monarchia idején felszámolt városfal. Helyén fut a 2-es és a 6-os metró.

Entre cour et jardin. Az udvar és a kert között. A parisi főúri és polgári paloták építési elve.

Faubourg. Előváros. A Valois és a Bourbon városfalak közé eső negyedek neve.

Fluctuat nec mergitur. Hánykolódik, de nem merül el. (latin) Paris jelmondata. A Capeting-időkből származik, amikor a város ellátmányát a folyami hajózás biztosította. A város címere is egy vitorlás-evezős hajó.

Freud. ¹Öröm. (német) ²A pszichoanalízis bécsi származású kidolgozójának neve. Parisban Charcot tanítványa volt.

Gaz a tous les étages. Gáz minden szinten. Az épület komfortjára utaló táblácskák a századfordulóról.

Gothique. ¹Gótikus. ²Barbár. A csúcsíves francia építészeti stílus gúnyneve a felvilágosodástól kezdve.

Grève. ¹Föveny. ²Sztrájk. A középkorban a városháza előtti homokos parton volt a város egyik legjelentősebb folyami teherkikötője. Az alkalmi munkások a kikötő fölötti téren, a place de Grève-en gyülekeztek, és alkalomadtán itt adtak hangot az elégedetlenségüknek.

HLM. Habitation à Loyer Modéré betűszava. Lakótelepi ház.

Haussmann. ¹Házember. (német) ²III. Napoléon idején Paris polgármestere, aki a város arculatát jelentősen átformálta. Régi negyedeket leromboltatott, és helyükre hatemeletes lakóházakat építtetett. A keskeny utcák helyett széles boulevard-okat alakított ki. Egyszerre tekinthető a legendás város elpusztítójának és a modern városi úthálózat megteremtőjének. London 1666-ban tűzvésznek esett áldozatul, Paris kétszáz évvel később a városrendezési türelmetlenségnek. Haussmann önmagát rombolóművésznek nevezte. Elsődleges célkitűzése a száz éve szakadatlanul kirobbanó és a barikádok mögött hatásosan védekező forradalmak könnyebb felszámolhatósága volt. A kommün kitörését és ellenállását azonban nem tudta megelőzni.

Hôtel de ville. Városháza.

Hôtel Dieu. ¹Isten háza. ²Paris első kórháza. A Meroving-korban már működött a Cité déli partján.

Impression. ¹Benyomás. ²Impresszionisták: festői irányzat, szó szerint benyomáskeltők.

Invalides. ¹Rokkantak, hadirokkantak. ²XIV. Lajos idején a háborús sebesültek számára építtetett kórház neve. Ma hadtörténeti múzeum. A kórház templomában temették el I. Napoléont.

Jacobins. Jakobinusok. A rue Saint Jacques és a rue Soufflot sarkán állt a domonkos szerzetesrend központi rendháza. A rend egy másik, rue Saint Honorén található épületében a forradalom alatt egy radikális párt működött. Szent Jakab után jakobinusoknak hívták a domonkos szerzeteseket és a pártot is. Mindkét rendházat később lerombolták.

Lachmann. ¹Nevető ember. (német) ²La Païva, a második császárság idején leghíresebb kurtizán születési vezetékneve.

Lebon. ¹A jó. ²A gázvilágítás feltalálójának vezetékneve.

Les Halles. Csarnokok. A III. Napoléon alatt épített piaci csarnokokra utal. A lebontásuk ellenére a negyed megőrizte a korábbi elnevezést.

Longchamp. Hosszú mező (lat.: longus campus). A Capeting dinasztia idején a Paristól nyugatra fekvő erdőben nyitott tisztáson állt klarissza kolostor. Helyén ma a nevét átvevő lóversenypálya van.

Louis. Lajos. 18 francia király neve. Az írásképe két betű híján egyezik az első frank uralkodó, Clovis (Klodvig) nevével. A leggyakoribb francia királynevek az első Meroving-, illetve Karoling-fejedelmekre utalnak.

Louvre. Királyi palota. Nevét a Cité ostromakor a frankok által épített őrtoronyról, a Loewerről kapta. Az őrtorony helyén Philippe Auguste várfalának bástyája, később V. Károly vára, majd az I. Ferenc által megkezdett és IV. Henrik, XIV. Lajos, majd III. Napoléon által bővített palota épült.

Lumière. ¹Fény. ²Az első mozgóképet bemutató testvérek vezetékneve.

Malmaison. ¹Rossz ház. ²Kastély Paris közelében. Napoléon és Joséphine székhelye a császárrá koronázás előtt.

Manif. Manifestation rövidítése. Tüntetés.

Marais. Mocsár. A városházától keletre eső lápos terület a Valois-dinasztia idején fokozatosan épült be. A királyi rezidenciák körül főúri paloták épültek. Paris legtöbb régi emléket megőrzött negyede.

Marianne. ¹Női keresztnév. ²A köztársaságot jelképező, szobron és festményeken is feltűnő, frígiai sapkát viselő és gyakran kissé ledéren öltöztetett hősnői alak.

Medici. Orvosok. (olasz, tbsz.) A reneszánsz korban meghatározó, pápapárti kereskedőcsalád. Az utókor Cosimo dei Medicit a haza atyjának (Padre della patria), Lorenzo dei Medicit csodálatosnak (Magnifico) nevezte. A család Firenzének befolyásos, művészetpártoló bankárok, Romának zavaros pápákat, Parisnak élveteg királynőket adott.

Mémoires. Visszaemlékezések.

Montmartre. Mártírok dombja. A hagyomány szerint Dénes püspököt két társával együtt a hegy déli lábánál végezték ki. A tetején áll Paris egyik legöregebb épülete, az egykori bencés apátsági templom. Lejtőin szőlőt műveltek, szőlőmalmokat működtettek. A második császárság idején a város növekedésével a domb körül

közkedvelt városszéli mulatók létesültek. A századfordulóra sok művész törzshelye és a város egyik jellegzetes negyede lett.

Moulin Rouge. ¹Vörös malom. ²Paris egyik leghíresebb táncos mulatója a Montmartre déli lábánál.

Notre-Dame. ¹Miasszonyunk. (francia) ²Paris, valamint több környező püspökség katedrálisának neve.

Nostredamus. ¹Miasszonyunk. (latin) ²A Valois-dinasztia végén élt provence-i származású orvos, asztrológus, jós.

Oppidum. A kelta népek települései.

Orléans. Város a Loire partján. A királyság idején Paris után a második legnagyobb és leggazdagabb város, fontos folyami átkelő. A hagyomány szerint a király testvérének birtoka. Az Orléans-i hercegek tehát nem egymás egyenes ági leszármazottai, hanem a mindenkori francia király rokonai. A bonyolult francia hűbéri rendszer lehetővé tette a korona számára az egyszer adományozott birtokok visszavételét. A jog szerint az egyszer kedvezményezett helyzetbe hozott nemes leszármazottaira nem feltétlenül öröklődött a birtok.

Paix. ¹Béke. ²Café de la Paix. Béke Kávézó az Opéra sugárúton. A nagy háborút lezáró béketárgyalásra készülő magyar delegáció egyetlen kikapcsolódási lehetősége.

Paris. ¹Parisi. A Szajna völgyében, a mai város területén élt gall törzs. ²Trójai királyfi, Cassandra testvére. A görög mitológiában három istennő, Héra, Aphrodité és Pallas Athéné közül kellett kiválasztania a legszebbet. ³Egyenlő. (latin) Utal az ország legmagasabb méltóságaira: paires de France, ők a birtokviszonyoktól többé-kevésbé független legfőbb döntéshozók. A Capeting-dinasztia idején 12 paires volt, hat egyházi és hat világi. Később a tisztségek sokat alakultak. Utal a város igényére a Várossal való egyenlő rangra. Végül utalhat a városban megfogalmazott különböző társadalmi csoportok és népek közötti egyenlőségre is. (A névegyezés „véletlen”.)

Parlement. ¹Beszélés. ²A királyság idején a legfőbb igazságügyi testületre vonatkozott az elnevezés. Működési rendszere rosszul dokumentált. A törvényhozó testület (États Généraux) külön intézmény volt. ³A III. Köztársaság óta a törvényhozó testületekre vonatkozik az elnevezés. Franciaországban jelenleg kétkamarás parlament működik, az alsóházat Nemzetgyűlésnek (Assemblée Nationale), a felsőházat Szenátusnak (Sénat) nevezik.

Père Lachaise. ¹Szék. ²Jezsuita szerzetes neve, aki XIV. Lajos gyóntatója volt. Róla nevezték el a város legnagyobb temetőjét, amit egy korábbi jezsuita birtok helyén hoztak létre I. Napoléon rendeletére.

Place des Vosges. Vogézek tere. Eredetileg place Royale, Királyi tér. Új nevét a forradalom alatt kapta, az adót elsőként befizető megye tiszteletére.

Pont des Arts. Művészetek hídjá. A Szajrán átívelő hangulatos gyalogos híd a Louvre mellett.

Pont Marie. Marie híd. Sokak szerint a legszebb híd a Szajrán. A Szent Lajos-szigetet köti össze a Marais negyeddel. Építésének idején a két városrész számított Parisban a legelegánsabbnak. A híd az építész nevét viseli.

Pont Neuf. Új híd. A ma álló legöregebb híd. Az első olyan híd volt Parisban, amelyet nem szegélyeztek házak, rajta áthaladva a folyóra lehetett látni.

Quartier. Negyed. Számtani és közigazgatási értelemben is. Egy párisi kerületben (arrondissement) négy negyed van. A szó azonban vonatkozhat olyan jellegzetes városrészre is, ami nem képez közigazgatási értelemben vett egységet.

Quartier Latin. Latin negyed. A Montagne Sainte Geneviève északi lejtőjén fekvő diáknegyed neve. A középkorban latinul beszélő diákokra utal.

Réfectoire. Kolostori ebédlő. (lat.: refectorium)

Régens. Kiskorú király helyett uralkodó személy. Általában anyakirálynő vagy közeli férfi rokon.

République. ¹Köztársaság. Res publica (latin): közös ügy. Republikánus: köztársaságpárti. ²Köztársaság tér. A tüntetések leggyakoribb helyszíne.

La République ou la mort. A köztársaság vagy a halál. A kommün idejéből megmaradt falvéset a Saint-Paul-Saint-Louis templom egyik oszlopán.

Reverbère. Gázlámpa.

Révolution. ¹Forradalom. ²Szó szerint: visszafejlődés.

Richelieu. ¹Gazdag hely. ²Cardinal Richelieu XIII. Lajos államminisztere volt. Irányítása alatt Franciaország ismét Európa leggazdagabb országává vált. A Louvre közelében építtetett palotája helyén létesült a forradalom idején a város legkeresettebb szórakozóhelye. Hasonló nevű kis-unokaöccse XV. Lajos idején volt miniszter.

Sacré Coeur. Szent Szív. A Montmartre tetején álló templom neve.

Saint-Germain-des-Prés. Réti Szent György. Bencés kolostor. Alapításakor a városfalakon kívül állt, az idők során a belváros részévé vált. Csak a temploma maradt meg épen.

Salon. ¹Nappali szoba, szalon. ²A felvilágosodás korától kezdve nemcsak a helyiséget, hanem az ott szerveződő társasági eseményeket is jelentette. Szervezőik kezdetben vagyonos urak, majd egyre inkább hölgyek, később befolyásos művészek voltak (pl.: M Lamoignon, Mme Geoffrin, Mme Récamier, Victor Hugo, Munkácsy Mihály). ³A III. Köztársaság idején az évente rendezett festészeti kiállítást is jelenti.

Salpêtre. ¹Puskapor. ²A Salpêtrière XIV. Lajos idején egy korábbi lőporraktár helyén alapított menhely, amely a III. Köztársaság alatt Paris legnagyobb kórházává fejlődött.

Seine. Szajna.

Sorbonne. ¹A Capeting dinasztia idején a parisi egyetem egyik kollégiuma. Nevét alapítójáról, Robert de Sorbon szerzetesről, IX. Lajos gyóntatójáról kapta. ²Jelenleg Paris több egyeteme is viseli a nevet.

Supermarché. Bevásárló központ. Szó szerint nagy piac.

Temple. (Nem keresztény) templom. Az általános jelentés mellett jelöli Salamon jeruzsálemi templomát, a templomos lovagrendet és a rend parisi központját is.

Thermidor. ¹A forradalmi naptár nyári hónapja. Robespierret a II. év Thermidor 9-én gyilkolták meg. ²Egy radikálisabb időszak fordulópontja.

Trianon. A nagy és a kis Trianon-palota a hasonló nevű falu helyén épült a Versailles-i kastélyhoz tartozó parkban.

Tuileries. Cserepesek. (Cserépegetők, fazekasok.) A Valois-dinasztia idején a Louvre-tól nyugatra eső területen működő mesterekre utal. A műhelyeik helyén épült palota és park az ő nevüket viseli. A palota a kommün alatt megsemmisült.

Ulm. Németországi város. Albert Einstein szülővárosa. Parisban a városról elnevezett utcában áll az École Normale, ahol Pasteur a veszettség elleni oltást kifejlesztette. Később az iskola közelében, egy raktárban végezte a radium felfedezéséhez vezető kísérleteit a Curie házaspár.

Village. ¹Falu. ²A Bourbon- és a Thiers-falak közé eső negyedek neve.

Bibliographia

1. 3 siècles de franc-maçonnerie. Humanisme, Paris, 2012.
2. À la découverte du Marais. Association pour la sauvegarde et la mise en valeur du Paris historique, Paris, 2010.
3. La guerre de cent ans. Pluriel, Paris 2012.
4. Párizs, isten hozzád! Noran, Budapest, 2000.
5. Visites conférences annoncées au Pariscope, Paris, 2008-2012.
6. Wikipedia
7. *Bajomi Lázár Endre*: A Quartier Latin. Corvina, Budapest, 1971.
8. *Benda Jenő*: A béke kálváriaútján. Méry Ratio, Debrecen, 2013.
9. *Blondel Jean-François*: Guide des monuments mystérieux de Paris. Trajectoire, Paris, 2009.
10. *Borel Frédéric*: Les grandes expériences scientifiques à Paris. Parigramme, Paris, 2013.
11. *Chaussinand-Nogaret Guy*: Les femmes du roi. Tallandier, Paris, 2012.
12. *Deutsch Loránt*: Métronome. Michel Lafon, Paris, 2010.
13. *Froissart Jean*: Krónika, Gondolat, Budapest, 1971.
14. *Hahner Péter*: 13 diktátor. Animus, Budapest, 2017.
15. *Hazan Éric*: Párizs felfedezése. Typotex, Budapest, 2015.
16. *Heers Jacques*: Le clan des Médicis. Perrin, Paris, 2008.
17. *Higonnet Patrice*: Paris, capitale du monde. Tallandier, Paris, 2005.
18. *Hillairet Jacques*: Connaissance du Vieux Paris. Payot, Paris, 2017.
19. *Hugo Victor*: Choses vues. Nelson, Paris, 1878.
20. *Lamy Michel*: Les Templiers. Aubéron, Bordeaux, 1997.
21. *Lever Evelyne*: Madame de Pompadour. Perrin, Paris, 2003.
22. *Lorentz Philippe, Sandron Dany*: Atlas de Paris au Moyen âge. Parigramme, Paris, 2006.
23. *Mann Heinrich*: IV. Henrik. Európa, Budapest, 1963.
24. *Padányi Viktor*: Széchenyi kultúrája. Szeged, 1943.
25. *Pascal Blaise*: Pensées. Larousse, Paris, 1965.
26. *Pinçon Michel, Pinçon-Charlot Monique*: Paris, Quinze promenades sociologiques. Payot&Rivages, Paris, 2013.
27. *Pogány Frigyes*: Párizs. Corvina, 1965.
28. *Pourtales Guy*: La vie de Franz Liszt. Gallimard, Paris, 1928.
29. *Rémy Bruno*: Les Rois dans le Marais. Bruno Rémy, Luxembourg, 2009.
30. *Riché Pierre*: Les Carolingiens. Pluriel, Paris, 2012.
31. *Trouilleux Rudolphe*: Paris secret et insolite. Parigramme, Paris, 2009.
32. *Savy Nicole*: Le Paris de Hugo. Éditions Alexandrines, Paris, 2017.
33. *Vurm Bochumil, Foffová Zuzana*: A templomosok története. Sziget, Debrecen, 2013.
34. *Young*: The Medici. The modern library, New York, 1933.

